

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta humanitních studií

BITVA U TEPLÉ V INTERDISCIPLINÁRNÍ PERSPEKTIVĚ

Bakalářská práce

Praha 2011

Vypracovala: Martina Vacková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Václav Matoušek, CSc.

Na začátku bych ráda poděkovala doc. PhDr. Václavu Matouškovi, CSc. za trpělivé vedení mé práce a mnohé podnětné rady. Dále bych ráda poděkovala historikovi Milanu Hlinomazovi a knihovnici Markétě Baűmlové za konzultace ohledně problematiky kláštera v Teplé. Dále také Marii Fialové za vytvoření 3D modelů krajiny. Zejména však svým rodičům, kteří se mnou chodili v terénu a ve všem mě podporovali.

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 18.8.2011

OBSAH

I. UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY	7
1. VYMEZENÍ STUDIE A JEJÍ CÍLE.....	7
1.1. ÚVOD.....	7
1.2. NÁSTIN PROBLEMATIKY	7
1.3. VÝCHOZÍ METODOLOGICKÉ POLE VÝZKUMU.....	8
2. ZDROJE INFORMACÍ.....	9
2.1. UMĚLECKO-HISTORICKÉ PRAMENY	9
2.2. KARTOGRAFICKÉ PRAMENY	11
2.3. ETNOLOGICKÉ PRAMENY A LIDOVÁ SLOVESNOST	13
2.4. TERÉNNÍ VÝZKUM.....	14
II. GENETICKÁ ANALÝZA	16
3. DĚJINNÉ POZADÍ BITVY.....	16
3.1. RENESANČNÍ A BAROKNÍ POHLED NA SVĚT A PROSTOR	16
3.2. TŘICETILETÁ VÁLKA V EVROPĚ.....	19
3.2.1. <i>Stručné shrnutí významných událostí války.....</i>	<i>19</i>
3.2. EPIZODA BITVY U TEPLÉ	23
3.3. THEATRUM EUROPEUM.....	27
3.4. STRUČNÉ DĚJINY TEPELSKA.....	29
3.4.1. <i>Město Teplá.....</i>	<i>30</i>
3.4.2. <i>Klášter Teplá.....</i>	<i>32</i>
3.4.3. <i>Beranov.....</i>	<i>34</i>
3.4.4. <i>Počet obyvatel.....</i>	<i>34</i>
3.4.5. <i>Lidová slovesnost a relikty hmotné kultury</i>	<i>36</i>
EXKURZ Č. 1 STRUKTURACE ARMÁD ZA TŘICETILETÉ VÁLKY	39
1.1. PĚCHOTA A JÍZDA.....	39
1.2. JEZDECTVO	41
1.3. DĚLOSTŘELECTVO	42
III. OBSAHOVÁ ANALÝZA	45
4. POPIS RYTINY	45
4.1. FYZICKÝ POPIS.....	45
4.1.1. <i>Volný překlad nadpisu.....</i>	<i>46</i>
4.1.2. <i>Volný překlad klíče.....</i>	<i>46</i>
4.2. POPIS ZOBRAZENÉHO RELIÉFU	47
4.3. UMĚLECKO-HISTORICKÝ POPIS RYTINY.....	47
4.3.1. <i>Styl práce autora.....</i>	<i>48</i>
4.3.2. <i>Bojové a vojenské prvky.....</i>	<i>48</i>
4.3.3. <i>Vodoteče a cesty.....</i>	<i>50</i>
4.3.4. <i>Substrát</i>	<i>51</i>
4.4. POPIS SÍDEL NA RYTINĚ.....	52
4.4.1. <i>Zobrazení města Teplá na rytině.....</i>	<i>52</i>
4.4.2. <i>Zobrazení Beranova na rytině.....</i>	<i>53</i>
4.4.3. <i>Zobrazení kláštera na rytině.....</i>	<i>53</i>
EXKURZ Č. 2 – VOJENSKÉ FORTIFIKAČNÍ ŘEMESLO A JEHO PRVKY.....	55
IV. KOMPARAČNÍ ANALÝZA.....	57
5. SROVNÁNÍ ZOBRAZENÉHO ÚZEMÍ S DOSTUPNÝMI MAPOVÝMI PODKLADY	57
5.1. VOJENSKÁ MAPOVÁNÍ, STABILNÍ KATASTR A DALŠÍ ZOBRAZENÍ.....	57
5.2. NOVODOBÉ MAPOVÉ PODKLADY	58
5.3. ZNÁZORNĚNÍ DOMINANT NA JEDNOTLIVÝCH MAPOVÝCH PODKLADECH	58
5.3.1. <i>Město Teplá.....</i>	<i>58</i>
5.3.2. <i>Klášter.....</i>	<i>60</i>

5.3.3. Beranov	61
5.3.4. Šibenice	62
5.3.5. Lesy a vodstvo	63
5.3.6. Pozemní komunikace	63
5.3.7. Rybník Betlém.....	64
5.3.8. Rankovický ringval.....	65
5.4 3D MODELY OKOLÍ.....	65
EXKURZ Č. 3 – POLNÍ TAŽENÍ A VOJENSKÁ ORGANIZACE.....	67
V. ZÁVĚR	69
6. KRITICKÁ REFLEXE PRAMENE.....	69
6.1. TERÉNNÍ PRŮZKUM	69
6.2. MÍSTA POZOROVÁNÍ.....	70
6.3. MĚSTO A OKOLÍ	72
6.4. VESNICE BERANOV	72
6.5. KLÁŠTER.....	73
6.5. OSTATNÍ PRVKY KULTURNÍ KRAJINY.....	75
6.6. SHRnutí	76
7. ZHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ STUDIE.....	78
8. ZDROJE	80
PRAMENY	80
LITERATURA	80
INTERNET.....	84
9. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA.....	85
9.1. SEZNAM TABULEK.....	85
9.2. SEZNAM OBRÁZKŮ	85
9.3. TABULKY	86
9.4. OBRÁZKY	89

I. UVEDENÍ DO PROBLEMATIKY

1. Vymezení studie a její cíle

1.1. Úvod

Ve své práci se budu zabývat studiem dochovaného otisku mědirytu M. Meriana, uveřejněného v šestém svazku tehdejších evropských novin *Theatra Europea*¹, jenž zachycuje bitvu Teplé. Dále o otisku budu hovořit jako o rytině a prameni ve zkratce jako o TE. Rytina zachytila vojenský střet švédských jednotek s jednotkami císaře Ferdinanda III.

Pro lepší pochopení aktuálně probírané problematiky budu prokládat text nečíslovanými výřezy z rytiny a jednotlivých dílů TE a dochovaných relevantních mapových podkladů. Podrobnější číslovanou obrazovou přílohu a tabulky uvedu až na konci práce.

Zaznamenaná rytina (obr. 1) je ideálním pramenem pro studium a rozbor situace v duchu interdisciplinární metodologie společenských věd. Okrajově může splnit i požadavky studia po vzoru krajinné antropologie, etnologie, archeologie, přírodních věd, historické geografie a věd historických. Díky studiu reliktní a znázornění vojensko-politické události, nebo zachycených vzpomínek svědků mohu blíže nahlédnout do myšlení, hodnot, idejí dobových mentalit a multikulturního fenoménu sporu a archetypu války.

Rytinu podrobím detailnímu rozboru a budu ji konfrontovat s dalšími dostupnými prameny, zdroji a literaturou. Na základě zjištěných skutečností budu analyzovat, jakým způsobem se bitva podílela na vzhledu kulturní krajiny dneška, jaké měla bitva následky, jak se zapsala do paměti nejen krajiny, ale i lidí. Okrajově se tudíž budu zabývat i vazbami vojenského střetu na životy jedinců. Přičemž jedním z mých úkolů bude i rekonstrukce zaniklé krajiny sestavením 3D modelu. Práci rozdělují do pěti velkých celků označení I-V. Pod názvy úvod, genetická analýza, obsahová analýza, komparační analýza a závěr. K vysvětlení proč jsem práci takto strukturovala, se dostanu v bodu 1.3.

1.2. Nástin problematiky

Na FHS probíhá ucelený program bádání v duchu postmedievální archeologie a umělecké ikonografie vedené V. Matouškem a B. Altovou. Tato práce si klade za cíl dále mírně rozšířit obsahovou základnu těchto věd. K bitvě u Teplé se už vyjádřil zejména samotný V. Matoušek

¹ SCHLEDER, J. G. *Theatri Europaei sechster Theil*. Verlagt durch Matthaem Merian in Frankfurt am Main, 1663.

ve své knize *Třebel, krajina s bitvou*². V níž sledoval další dvě rytiny zobrazující události bitvy u Třebele (obr. 2, 3), bezprostředně před bitvou u Teplé. Dále okrajově v menším článku archeolog L. Hanzl a ve své bakalářské práci částečně J. Šimek³. V současné době se nejpodrobněji problematice rytiny věnovala M. Fialová⁴ ve své diplomní práci vedené R. Zimovou na ČVUT v Praze, fakultě stavební. Ta uvedenou problematiku zpracovala z pohledu kartografa.

Při své práci budu vycházet i z osvědčené metodiky rozpracované v jiných bakalářských pracích na podobná témata. Například práce T. Blažkové⁵, nebo E. Kvěchové⁶. Nesmím opomenout ani významné české vědce zabývající se otázkou krajiny a prostoru jako jsou M. Gojda⁷, V. Cílek⁸, J. Sádlo⁹ a M. Kuna¹⁰. Ke studiu budu využívat celou řadu pramenů, jak nastíním v části 2.

1.3. Výchozí metodologické pole výzkumu

Altová odkazuje na metodologii J. Polišenského, který k pramenům ikonografické povahy přistupuje pomocí tzv. **genetické (2.) a obsahové analýzy (3.)**.

Zprvce tudíž musím provést analýzu genetickou, která „hledá společenské poslání zobrazení a příčiny vzniku rytiny.“¹¹ Dotknu se v ní však i dějin zobrazeného kraje a etnologického pozadí. Druhá část, obsahová analýza, se bude zabývat přesnou identifikací, tj. „prozkoumání vlastní dokumentační (obrazové) části a doprovodného textu.“¹² Dále do ní zahrnu také prozkoumání architektury, rázu krajiny a stafáže.

Podle B. Altové¹³ nelze opomenout analýzu **komparační (4.)**, v níž porovnám zobrazené objekty a místa s jejich současným stavem a s jinými dostupnými prameny – písemnými, obrazovými a kartografickými.

Vzpomínky na památku velkých skutků nezůstaly otisknuté pouze v symbolickém díle

² MATOUŠEK, V. *Třebel, obraz krajiny s bitvou*. Praha: Academia, 2006.

³ ŠIMEK, J.. *Úvodní studie k bitvě u Třebele z r. 1647. Kritika písemných a ikonografických pramenů*. Nepublikovaná bakalářská práce UK FHS, Praha, 2000 (dále citováno jako Úvodní studie k bitvě u Třebele).

⁴ FIALOVÁ, M. *Analýza rytiny historického bojiště Teplá*. ČVUT Praha: 2011. Nepublikovaná diplomní práce. Dále jen Fialová. Vedeno Ing. Růženu Zimovou, Ph.D.

⁵ BLAŽKOVÁ, T. *Plány obléhání měst Tábora a Brna*. FHS UK Praha, 2006. Nepublikovaná bakalářská práce. (dále citováno jako Blažková)

⁶ KVĚCHOVÁ, E. *Obléhání Prahy v roce 1648 ve světle ikonografických pramenů*. FHS UK Praha. Nepublikovaná bakalářská práce, 2009 (dále citováno jako Kvěchová).

⁷ GOJDA, M. *Archeologie krajiny: vývoj archetypů kulturní krajiny*. Praha: Academia, 2000 (dále citováno jako Archeologie krajiny).

⁸ CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2010 (dále citováno jako Krajiny vnitřní a vnější).

⁹ SÁDLO, J. *Krajina a revoluce*. Praha: Malá Skála, 2005 (dále citováno jako Krajina a revoluce).

¹⁰ KUNA, M. et al. *Nedestruktivní archeologie*. Praha: Academia, 2004 (dále citováno jako Nedestruktivní archeologie).

¹¹ ALTOVÁ, B. – MATOUŠEK, V. *Hledání evropské krajiny v historii, dějinách umění a v archeologii*. In: Budil, I. – Zíková, T. eds.: *Antropologické sympozium VI, Sborník příspěvků ze „VI. Antropologického sympozia“*, Plzeň, 2007, s. 177 (dále citováno jako Hledání evropské krajiny).

¹² Tamtéž, s. 177.

¹³ Tamtéž, s. 176.

„Divadla Evropy“, ale nesporně i v rázu krajiny. Protože právě v ní docházelo k jejich realizaci. Problematiku jednotlivých částí nelze striktně rozdělit, a proto budu stále zachovávat interdisciplinární přístup všech naznačených metod. Studium ranně středověkých písemných pramenů za použití interdisciplinárních přístupů mohou získat nové poznatky o architektonickém vývoji sídel, ale i o proměnách krajiny a událostech, které se v ní odehrály.

2. Zdroje informací

V této části přiblížím prameny, se kterými budu pracovat. Jedná se o prameny umělecko-historické, kartografické, etnologické a lidovou slovesnost a terénní průzkum. Na získaná data ze studia pramenů budu dále aplikovat naznačenou interdisciplinární metodologii.

2.1. Umělecko-historické prameny

Pramenem k umělecko-historickému zkoumání je samotné TE. Sledovaná série rytin z r. 1647, dvě rytiny z bitvy u Třebele a jedna od Teplé je součástí šestého svazku. Zabývat se tudíž budu zejména šestým dílem, částečně ale i dílem pátým¹⁴, který obsahuje rytiny z obléhání Chebu (léto 1647). Dále se okrajově dotknu Tepelských análů¹⁵ vedených opaty kláštera z příslušných let. V současné době je významným zdrojem pro studium problematiky kláštera kniha M. Hlinomaze¹⁶. Jeho kniha sdružuje veškeré dějiny kláštera a studované oblasti.

Pro vytvoření uceleného pohledu na historické pozadí a vojenskou problematiku budu používat knihy V. Polišínského, P. Englunda a J. Klučiny. Co se týče dobových uměleckých prvků rytiny zejména knihu Z. Veselého¹⁷, Z. Kalisty¹⁸, a R. Villariho¹⁹ a dalších.

Co se týče umělecké historie díla, rytina je zejména individuální umělecké dílo. Uměleckou problematikou rytin se zabývá například B. Altová²⁰. Na výsledné podobě díla se patřičně otiskl duch doby, konvence autorů, situace, podmínky, příčina a podnět vzniku. Rytiny vznikaly s dvěma

¹⁴LOTICHIUS, J. P. *Theatri Europaei fünfter Theil*. Verlagt durch Matthaem Merian in Frankfurt am Main, 1647.

¹⁵PECHER, J. – FÜSSEL, F. - TRÖTSCHER, A. - WILFERT R. *Annales Teplenses ad annos quatuor ... dominorum, abbatum Teplensium, anno ab 1629 usque ad annum 1670* (vide finem, tantum ad annum 1654 procedit). Národní knihovna Praha, sig. Teplá MS A47III, s. 191.

¹⁶HLINOMAZ, M. *Klášter premonstrátů Teplá*. Státní okresní archiv: Karlovy Vary, 2003 (dále citováno jako Klášter premonstrátů Teplá).

¹⁷VESELÝ, D. *Architektura ve věku rozdělené reprezentace*. Praha: Academia, 2008 (dále citováno jako Veselý).

¹⁸KALISTA, Z. *Tvář baroka*, Praha: SPN, 1990 (dále citováno jako Tvář baroka).

¹⁹VILLARI, R. *Barokní člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2004 (dále citováno jako Barokní člověk a jeho svět).

²⁰Hledání evropské krajiny, s. 158-184.

cíli. A to s cílem zdokumentovat vojenskou událost a cílem oslavit velké vítězné činy, v rámci dějin spásy²¹. Autoři na počátku 17. století neměli zcela jasno, zda používat ryze renesanční nebo barokní prvky. Proto se v těchto dílech prolínají různé tvůrčí vlivy.

Grafické listy nebo jiné knižní ilustrace s pohledy na bitevní místa získávaly svou finální podobu mnohdy s časovým odstupem od získaných kresebných předloh, např. situačních skic, delineací. Tyto skica/skici byly pořizované přímo na místě v době střetu vojenskými inženýry, nebo podle kreseb zkušenějších kreslířů, kteří byly na místo vysláni až dodatečně. Zdatnější kreslíři, však neměli za cíl zdokumentovat vojenský střet, ale oslavit velké vítězné činy. Někdy docházelo i překresbám ze starších zobrazení. Místo muselo být zobrazované z bezpečné a přehledné vzdálenosti tak, aby autor zachytil typické prvky okolní krajiny. Ve výsledné podobě se snoubily všechny uvedené body ve spojení se zručností a dovedností kreslíře a rytce. Jeho společenského postavení, času a kvalitě získaných podkladů, délce časového odstavu od vzniku předloh atd. Rytiny byly často idealizované, ikonické a konvenční. Tvořily tzv. simultánní kompozici. Děje, které se nestaly v jeden okamžik, byly poskládané do jednoho výseku krajinného zobrazení, který neapíroval, o realitě věrné komponování zobrazeného dílu světa.

Autoři často nezakreslovali cesty, prostorové vztahy ani terén, či fáze dne, už z toho důvodu, že se snažili znázornit jen orientační, schematickou podobu. Tento způsob mohl i za použití dostupných prostředků být zcela chybný, nebo jen dekorativní. Ryzím cílem kreslíře bylo jednoduché zobrazení rozvrhu vojenských pozic v místě konfliktu.²²

Výseku zobrazujícímu krajinu se říká veduta. V rámci renesanční snahy zobrazovat krajinu se vyvíjela již od 15. století. V průběhu 17. st. se stala velmi oblíbenou. Je to panoramatický pohled na výsek krajiny, nebo na město v širším zorném úhlu.²³ Krajinu zobrazuje v ploše²⁴. Jinými variantami jsou krajinná panoramata či plány. Plány v ploše zobrazují města a bitevní situace bez horizontu a nebe podrobnějším, dokumentačním způsobem z nadhledu. Veduta mohla plasticky a prostorově ztvárnit městský prostor na dvourozměrné ploše v určitém kontextu, ve kterém měla být i čtena. Vedutisté (např. pražský rodák V. Hollar) ztvárňovali místa z různých pohledů - plošných, šikmých, i kolmých, vždy však zůstávaly pouhým výřezem. Do nich byly dále vloženy ikony prvků jejich varianty. Tak, aby byly naznačeny prostorové vztahy a upřesněn charakter terénu. Pokud je do veduty zařazena figurální stafáž, bývá buď v prvním plánu a zdůrazňuje

²¹MATOUŠEK, V. – ŠIMEK, J. – ALTOVÁ, B. – KARLÍK, P. *Pohled na zámek Brandýs nad Labem a opevnění švédského tábora v prostoru Staré Boleslavi z r. 1640 v díle M. Meriana*, Historická geografie 34. Praha, 2007, s. 97 (dále citováno jako *Pohled na zámek Brandýs nad Labem*).

²²ALTOVÁ, B. – KÖSSL, A. – MATOUŠEK, V. – PROCHÁZKA, Z. – ŠIMEK, J.: *Tillyho šance u Rozvadova ve světle terénní dokumentace a ikonografických pramenů*. Předběžná zpráva. In: E. Černá – J. Kuljavceva-Hlavová, *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003-2007*, Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže, Most, 2008, s. 369 (dále citováno jako *Tillyho šance u Rozvadova*).

²³Hledání evropské krajiny, s. 171.

²⁴„Veduty jsou obrazem světa, jež je zachycen i s horizontem.“ Blažková, s. 9.

tak často pozici tvůrce obrazu, odkud na místo pohlížel. Nebo se osoby pohybují uvnitř, což naznačuje hloubku. Vyprávění, jež veduta poskytuje je porovnatelné s postupy užívanými umělecké literatuře.

2.2. Kartografické prameny

Studiem historických uměleckých děl se zabývá historická geografie. Respektive kartografická metoda, která tvrdí že: „...téměř každý kulturní jev a proces lze kartograficky znázornit...“²⁵, a tak napomáhá zachytit danou kulturně historickou problematiku. Ke komparační analýze kartografických pramenů ve IV. části budu využívat zejména poznatků z knih E. Semotanové²⁶ a jiných bakalářských prací. Díky geografickým metodám studia dokážeme lépe propojit analýzu písemných, obrazových a kartografických pramenů s archeologickým výzkumem a přímým průzkumem krajiny.²⁷

Každá mapa, jejíž obsah už neodpovídá současnému stavu zobrazené reality, se mění v historický pramen. Rozbor těchto kartografických pramenů spočívá ve vnější i vnitřní kritice dokumentů. Pro srovnávací studium musí být vybrané kartografické prameny, které jsou vhodné pro širší srovnání a postižení změn v krajině a prostoru. Blízko sledované události je celá řada mapových pramenů. Na tomto místě je vhodné je přiblížit.

Se sedmnáctým stoletím přišel do obecného barokního povědomí nový přístup k ovládnutí a uchopení prostoru. Avšak sám barokní umělec v dramatické době nechápal sám sebe jako barokního umělce.²⁸ Možná i z toho důvodu, že o přesnou definici barokní doby se mezi vědci táhnou vleklé spory.

Kontinuální zájem o popis krajiny z doby renesance vyvolal potřebu nových technických pomůcek a měřických postupů, které by umožnily rozvoj kartografické tvorby. Změnily se i cesty šíření uměleckých děl a jejich počty kopií díky rozšíření knihtisku. I přes úsilí baroka dát světu něco realistického a expresivního je za dostupných metod a přístupů barokní krajinářství charakteristické svou krajinou vysněnou až romantickou. Na krajinu se umělci v této době zaměřují jako na samostatný žánr. Nejvýznamnější je krajinářství holandské. To klade velký důraz na vnější vzezření krajinného výseku. Neustále si hraje s myšlenkou poznat Boha skrze tento svět. Oproti renesanci, jež se snaží sdělit pevné a ucelené informace a od boha se snaží odlišit. Baroko částečně odhaluje i emoce, naturalismus a přirozenost. Za pomoci reality naznačuje to, co přesahuje.

²⁵Historická geografie, s. 189.

²⁶ SEMOTANOVÁ, E. *Mapy Čech Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Praha: Libri, 2001.

²⁷SEMOTANOVÁ, E. *Historická geografie českých zemí*. Praha: Historický ústav, 2002, s. 205 (dále citováno jako Historická geografie).

²⁸Barokní člověk a jeho svět, s. 277.

Co se týče, zobrazené oblasti města Teplá, mezi první dostupná zobrazení mohu zařadit nejstarší českou mapu Čech, *Klaudyánovu*, z r. 1518 (obr. 9). Kde je město již označené i s klášterem. Dále např. *Crigingerovu* mapu Čech vytištěnou v Praze r. 1568 (obr. 10). Pro tuto studii jsou tyto mapy pouze marginální. Nejbližše naší sledované události mohu označit mapu Čech zhotovenou *kopečkovou metodou* Kryštofem Müllerem²⁹ r. 1720, v měřítku 1:132 000 (obr. 11). Ta však byla málo podrobná.

Proto je pro srovnávací analýzu studie více podstatná celá série vojenských mapování³⁰ v oblasti Čech nařízená císařským aparátem. I. vojenské mapování proběhlo v letech 1763–1785, jako *Josefské mapování* (obr. 12). Metodou „od oka“, tak vznikly mapy v měřítku 1:28 800, v nichž byla kopečková metoda K. Müllera nahrazená grafickými a barevnými značkami zobrazující jednotlivé prvky. Obsahovaly výškopis, vegetaci, účelová stavení, vodoteče, komunikace, druhy půdy atd. Paralelně vedle map vzniklo devatenáct svazků vojensko-topografických popisů území obsahujících informace, co v mapách nebyly.

Dále v letech 1824–1843 vznikaly podrobné mapy *Stabilního katastru* (obr. 15). Jejichž vznik byl nařízen v rámci patentu Františka I. o pozemkové dani a vyměření půdy, z 23. prosince 1817. Dosavadní již zastaralá trigonometrická síť byla nově nahrazená trigonometrickou katastrální sítí, vytvořenou v letech 1821–1842. Mapy *Stabilního katastru* byly zhotovené v měřítku 1:2880. Při podrobnějších měřeních i v měřících 1:1440 a 1:720. Poprvé v nich byly zobrazené hranice soukromých pozemků, proto jsou srovnatelné s moderními mapami. Jednotlivé klady map mi pro studijní účely poskytl Český zeměměřičský úřad³¹ v Praze.

S dalším vývojem kartografických a geodetických možností přestalo I. vojenské mapování vyhovovat a bylo nařízené II. (obr. 13). *Františkovo mapování*, v měřítku 1:2880 (v letech 1842–1852). Podkladem mu už byly mapy *Stabilního katastru*. Vykazuje tudíž větší přesnost. Vzniku *Františkova mapování* předcházela zejména rozsáhlá vojenská triangulace. Co se týče obsahu, byly přidány pouze výšky trigonometrických bodů. Později (v letech 1874–1880), se uskutečnilo, III. vojenské mapování (obr. 14).

Františko-josefské mapování, obsahovalo topografické mapy v měřítku 1:25 000, i speciální mapy 1:75 000. Vylepšilo se v něm znázornění výškopisu šrafami a vrstevnicemi s kótami.

Za současné prameny mohu označit šikmé letecké snímkování, ortofoto nebo velká mapová díla dostupná v elektronických podobách.

²⁹ Poskytl © Historický ústav AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>

³⁰ Poskytla © Laboratoř geoinformatiky Univerzita J. E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>

³¹ Poskytl Český zeměměřičský úřad a katastr Praha - Kobyličky: <http://www.czu.cz>

Pro potřeby studie využiji i současnou mapu Klubu českých turistů³². Z aplikace Podrobná mapa České republiky³³ získám současné mapy lokality, založené na datech Českého zeměměřičského úřadu. Paralelně, byly M. Fialovou vytvořeny 3D modely sledované lokality v aplikaci ZABAGED.

2.3. Etnologické prameny a lidová slovesnost

Mezi dochované etnologické prameny patří místní pověsti, příspěvky a částečně i nalezené artefakty a pozůstatky reliktní, sakrální památky apod. V pověstech lid vypráví, jak viděl a vidí vlastní minulost a místa, kde žil a žije, a co se z toho udrželo v jeho paměti jako nejzajímavější a nejcennější.³⁴ Nejsou však reálným vystižením události díky zkrácením. V mém studiu však má studium těchto pramenů pouze okrajový význam. Jde pouze o zintenzivnění prožitku zkoumané události. Nyní je jiná doba, již ovlivňují odlišné procesy. Dobovou mentalitu tudíž nelze už nikdy přesně definovat a interpretovat.

Artefakty z třicetileté války posbírané v minulých stoletích místními obyvateli, byly ukládané do klášterního muzea. Sbírky se bohužel nezachovaly, díky střídání politických režimů. Největší újmu utrpěly během 50. let 20. století. Zbyly tak po nich už jen zmínky domorodců a odkazy v občasníku *Hamelika*³⁵. V něm jsou také výborně zaznamenány místní pověsti a příspěvky. Nelze však pochybovat o tom, že by k dalším nálezům za pomoci důkladného terénního průzkumu nemohlo dojít. Občasné nálezy artefaktů potvrzují i místní rodáci, kteří si nepřáli být jmenováni.

Vedle *Hamelik*, budu čerpat i z knihy rodáka z 19. století, Michaela Urbana³⁶. Pověsti Plánska-Bezručicka již na FHS zpracovala jako diplomovou práci Hornofová.³⁷ K okrajovému studiu demografických poměrů po válce použiji záznamy v Berní rule z r. 1654. Ta byla prvním úplným soupisem daňových povinností v Českém království a pokryla tudíž i oblast Tepelska.

Dějin kraje, pověstí a reliktní se dotknu v části 3.4, přičemž použiji již zmíněnou *Hameliku* a výpovědi rodáka Gnirse, jež se na počátku 20. století zasloužil o zmapování křížků a kapliček v okolí. Dále záznamy rodáka Sommera a ostatní pomístní literaturu.

³² *Slavkovský les a Mariánské Lázně*, turistická mapa, 1:50 000. Praha: Klub českých turistů, 1998.

³³ <http://www.bnhelp.cz>

³⁴ HORNOFOVÁ, M. *Reflexe třicetileté války v pověstech Plánsko-Bezručicka*. Praha, FHS UK. Nepublikovaná diplomová práce, 2002 (dále citováno jako Hornofová).

³⁵ ŠVANDRLÍK, R. et al. *Hamelika*. Vlastivědný časopis o historii Mariánských Lázní a okolí. Vycházela od r. 1973 s přerušením až do r. 2005. Dostupné na [www.:](http://hamelika.cz/index.htm) <http://hamelika.cz/index.htm>

³⁶ URBAN, M. *Aus dem Volksleben des Tepl-Weseritzer Hocha*. Plzeň: 1903 (dále citováno jako Urban).

³⁷ HORNOFOVÁ, M. *Reflexe třicetileté války v pověstech Plánsko-Bezručicka*. Praha, FHS UK. Nepublikovaná diplomová práce, 2002.

2.4. Terénní výzkum

Ke studiu krajiny vědci přistupují za pomoci oborů archeologie krajiny, postmedievální archeologie či krajinné antropologie. Jde o poměrně mladé vědy. Možná i proto se její hlavní představitelé k hlavnímu předmětu „krajiny“ a jejích vlastností staví různým způsobem. Na tomto místě představím tři mínění, od tří současných autorů, ke kterým se níže vyjádřím.

Gojda by popsal krajinu jako jednu obrovskou archeologickou lokalitu. Hovoří o ní i jako o artefaktu, což je „předmět“ vytvořený člověkem.³⁸

Kuna by řekl, že je krajina výsledkem dlouhodobého procesu působení mezi člověkem a přírodou. Veškeré stopy lidské činnosti v ní podléhají různou rychlostí procesům zániku. Přičemž při jejím studiu záleží na kvalitě předmětů hmotné kultury, a také na přírodním prostředí a oblasti, na které vznikly.

Jiří Sádlo ke krajině přistupuje jako k „interpretovanému textu“. Nahlíží na ni jako na fenomén, jemuž přiznává osobnost. Pro něj je krajina celkem, který má specifický sebe strukturující systém, a schopnost regenerovat původní stav. Hovoří také o *geniu loci*, kouzlu a duchu místa, přičemž spojuje vizuální představy „krajiny jako tekuté mozaiky“ s přírodovědnými představami. I když na území dochází k překrývání působení jednotlivých kultur. Krajina si vždy uchovává specifický ráz a paměť.

Jistěže má krajina sebedestruující i sebe strukturující funkci, jak bylo naznačeno Sádlem, jako biologem. Jedná se však spíše o dlouhodobější přírodní procesy (člověk začal utvářet krajinu s neolitickou revolucí). V tomto případě se více přikloním k názorům Kuny a Gojdy, že každý zásah do krajiny zůstává zapsaný a my v nich po třech stoletích můžeme číst jako v knize, předmětu vytvořeném člověkem. První dva s krajinou zacházejí spíše v krátkodobější perspektivě, jako s krajinou „kulturní“. Přisuzují jí paměť. Všichni tři si ale jistě uvědomují, že: „Na tvorbě kulturní krajiny a na struktuře sídelního prostoru se podílely jak „hmatatelné“ přírodní parametry, tak také potřeby sociální a symbolické.“³⁹

Jak říká F. W. Maintland: „krajina je kouzelný palimpsest, zápisník historie, v němž se napsaná slova překrývají, ale přesto mohou být rozluštěna“⁴⁰ Moje představa je taková, že do určité míry je krajina viděním domova, vizualizací nás samých v horizontu místa, na němž se právě vyskytujeme. Což potvrzuje i historická geografka E. Semotanová když říká, že: „Paměť krajiny vyjadřuje vzájemný vztah obou fenoménů, člověka a přírody.“⁴¹

Prostor je totiž něco živého, není pevně daný a tak nám může posloužit. Krajina

³⁸ Archeologie krajiny, s. 39.

³⁹ Tamtéž, s. 91.

⁴⁰ Tamtéž, s. 56.

⁴¹ Historická geografie českých zemí, s. 206.

námi vnímaného světa, je v první řadě krajina kulturní. Ryzí, nedotknutou krajinu již nacházíme jen velmi málo. Je budovaná a složená z živé a neživé přírody a pozůstatků lidské kultury, ať již hmotných či nehmotných. „Krajina je role určitých relativních homogenních charakteristik, které mají svůj střed v místech, kde sousedí s polem jiných charakteristik, nějakou hranicí.“⁴²

Krajina je zřetelným místem kontaktu, které objevujeme a prožíváme prostřednictvím našich lidských vlastností. Řečeným kontaktem, mohou být například památné kameny. Lidé krajinu využívají zejména k bydlení. Vidí v ní svůj domov a tím jí přisuzují jistou hodnotu.

Nelze k ní přistupovat pouze z pozice humanitních věd. Je nutné si uvědomovat její přírodnost. Zaprvé složená z reliéfu a jeho hydrologické báze, zadruhé z klimatu a mikroklimatu, zatřetí ze substrátu a jeho povrchového druhového bohatství fauny a flóry a začtvrté využití a péče o krajinu, jejich sídlech, zemědělství a lesech. V rámci studie je relevantní se částečně zaměřit na všechny tyto její části.

V rámci studia krajiny se nabízí metody nedestruktivní archeologie, která:“ je souborem technik, metod a teorií, zaměřených na vyhledání a vyhodnocení archeologických pramenů bez provedení destruktivního zásahu do terénu.“⁴³ Nedestruktivní metody se pokusím aplikovat pouze velmi okrajově, při zběžném ohledání prostoru v terénu.

⁴²CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 201, s. 83 (dále citováno jako *Krajiny vnitřní a vnější*).

⁴³Nedestruktivní archeologie, s. 10.

II. GENETICKÁ ANALÝZA

3. Dějinné pozadí bitvy

3.1. Renesanční a barokní pohled na svět a prostor

Rytina vznikla v době hledání nových postupů, tvaru a telu⁴⁴ světa. Přičemž novým tvarem rozumím určitou a pevnou podobu, kterou poznáváme jako celek a najednou⁴⁵. Příčiny zlomu renesančního a barokního vnímání světa, nelze přesně definovat, stejně tak i jejich přesnou dobu a trvání změn. Náznaky přerodu jsou patrné i v technikách architektury, provedení vojenských staveb i všech ostatních kulturních a společenských projevech. Období renesance, baroka a klasicismu se navzájem velmi úzce prolínají, proto je nelze přesně rozdělit. Popisované období se však dá charakterizovat určitými vodícími náznaky, jež je nutné hledat v minulosti již mnohem dříve, než byla rytina vůbec zveřejněna v TE. Pokusím se je přiblížit.

V této době, stejně jako i v jiné žilo mnoho významných osobností. Popisovat dopodrobna jejich životem by bylo nad rámec této práce. Životy obyčejných lidí v literatuře výtečně popsal Hans Jacob Christoffel Grimmelshausen⁴⁶. Ve svém částečně autobiografickém vojenském románu. Dále Bertolt Brecht⁴⁷ z pohledu markytky ve švédském trénu.

Prvopočátky změn nastaly už se zámořskými objevy v 15. století a rozvojem dálkového obchodu, či kolonizace. Lidé se naučili maximalizovat uvažovatelný prostor kolem nich. A svým panovníkům vložili do rukou absolutní a neomezenou vladařskou moc. Což vystihl například Machiavelli ve svém *Vladaři* a Hobbes ve slovech „*Homo homini lupus.*“

Je to doba životů filozofa a astronoma Giordana Bruna a Mikuláše Koperníka v Čechách zejména Bohuslava Balbína nebo Albrechta z Valdštejna. Jejich životní dráhy významně postihla zejména proměna vnímání světa, co se týče pohybu zemských těles. Tato vnímání se postupně začala posouvat z Ptolemaiova geocentrického pohledu, k pohledu heliocentrickému, s nímž částečně přišel právě Koperník kolem r. 1542. Možná i díky změnám v renesanční perspektivě světa. Přičemž perspektivě jako optickému jevu, rozumím tak, že způsobuje skutečnost, že se vzdálené objekty jeví zdánlivě menší než objekty blízké.

⁴⁴*Telem* rozumím cíl, nauku o cílech a o chování zaměřeném k cíli. (SOKOL, J. *Malá filozofie člověka*. Praha: Vyšehrad, 2000., s. 387 (dále citováno jako MFČ).

⁴⁵ MFČ, str. 391.

⁴⁶GRIMMELSHAUSEN, H. J. CH. *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus*. Přel. Zaorálek, J. -Stromšík, J. Praha: Odeon, 1976.

⁴⁷BRECHT, B. *Matka Kuráž a její děti*, In. *Tři z třiceti*. Přel. Vápeník - R., Kundera, L. Mladá Fronta: Praha, 1982.

Z pohledu nově zrozené „vědy“ bylo změnou především to, že učenci už Zemi nevnímali jako středobod světa. Avšak například Koperníkovi pokrokové názory byly úmyslně potlačeny už v předmluvě jeho knihy *De Revolutionibus orbium coelestium libri VI.*, žákem Reticem. I přesto, že se jeho kniha dostala rázem na seznam zakázaných knih, hluboce ovlivnila celý tehdejší svět v průběhu dalších desítek let. Avšak již Giordano Bruno vznesl silné argumenty, že Slunce není středem vesmíru, ale jednou z nespočetných hvězd a také tím, že vesmír není ohraničený prostor, ale je nekonečný. Své názory shrnul kolem r. 1584 v knize *Večeře na popeleční středu*.

Proces změny tak jako v jakémkoli jiném proměňujícím se období, byl pro soudobou Evropu, hledající vlastní cestu, velmi bolestný. Můžeme se o tom přesvědčit i na příkladu Brunova upálení v roce 1600 za svá kacířská prohlášení. I v samotném konceptu baroka, jež se snažilo za využití metafyzických hodnot proniknout „skrze tento svět“, více se přiblížit jedinému Bohu. O tom se však blíže vyjádřím až výše.

Dalším znatelným bodem proměny byl koncil katolické církve v Tridentu, a to v letech 1545 – 63, vyvolaný zejména potřebou řešit krizi v katolické církvi (proklamovaným cílem vyhlášení katolického dogmatu a církevní reformy) a vyrovnat se s reformací a takovými kacíři jako byl právě Bruno. Díky novým tezím tohoto koncilu se začala odvíjet doba protireformace. Snaha reformovat již jednou reformované protestantské církve. Vlna novinek byla značně zpomalená dlouhou a úmornou třicetiletou válkou. Jak je krásně vidět tehdejší společností se šířily spory mezi novodobými vědeckými skupinkami a náboženskými dogmaty. A proto bylo nutné se s nastalou situací nějakým způsobem vypořádat. Na vrcholu všech snah se zrodilo baroko a jeho „pokrokové“ snahy rekatolizovat tvar světa. Se zobrazováním oslavy lidských činů a lidské smrti na každém kroku. Jak říká Kalista, baroko nezplodilo protireformaci, ale protireformace stvořila baroko. Je tudíž jeho základní tendencí a principem. Období lze charakterizovat i jako věk počínající rozdělené reprezentace⁴⁸. V němž vyniká dvojí pojetí pravdy. A to vzájemné uchopení moderní vědy a staronové teologie.

Baroko usiluje díky metafyzickým hodnotám proniknout „skrze tento svět.“ Nekonečno, které vyjadřuje, nelze obsáhnout žádnou smyslovou zkušeností. A toto pronikání se projevuje i v architektuře a pojetí prostoru. Se svými atributy skutečnosti pracuje jako se symboly. Touží dát řád světu, na kterém vládne chaos živého prostoru. Předešlá doba renesance navázala na tradiční symbolickou reprezentaci a dala světu perspektivu, skepsi a vnesla do světa světlo. Baroko s těmito kvalitami také dále pracuje, avšak jiným způsobem.

Od skepse pomalu ustupuje, a povoluje opisování pramenů bez kritické práce. Baroko je ornamentalizované a stejně tak, i jeho duchovní ornament, atribut smrti, „*theatrum doloris*“. Podobně jako samo baroko a jeho „*theatrum mundi*“, jež nemá hranic. Ani smrt v něm takové

⁴⁸Architektura ve věku rozdělené reprezentace, s. 123.

hranice nezná. Může tak být určitou cestou k jeho poznání a pochopení. I přesto že baroko se staví přívětivě k nekonečnu, touží stanovit pevné body, například ve snaze vyčíslit pevná matematická čísla. V renesančním pojetí byl svět omezený a uzavřený. Do toho barokního vstupuje náhoda, jež na každém kroku může pomoci člověku tento svět přetvořit a přiblížit se ještě více Bohu.

Podobně jako divadlo smrti na každém kroku můžeme v baroku vidět krutý smích vyvolaný něčím, co vybočuje z řady, smích z karikace. V pojetí prostoru vládne „snaha po rozpětí do co možná největšího prostoru, jež odpovídala jeho tíhnutí do Nekonečna.“⁴⁹ Smysl expanzivity však leží spíše v posílení národního ducha než v touze po ovládnutí prostoru. Což Kalista nazývá „barokním slavjanofilstvím“, obavy z pocitu méněcennosti. Bůh je uprostřed kolotání toto celého světa, je to jediný opravdový a pevný bod. Svět této doby je pouhou iluzí, klamavým, nepřetržitým tancem smrti. Dobovou iluzi se snažili zachytit i v dobovém uměleckém krajinářství a podrobným zaznamenávám svých slavných činů.

Jak plyne z obrázků uvedených níže, vystřižených z úvodního zobrazení VI. svazku TE (obr. 8). Duchem jejich reprezentace, byla snaha uchovat v paměti pomocí poznání (memoria) velké činy, velkých osobností. Oslavit jejich vítězství (victoria), prohry i národní duchy. Naznačením přesýpacích hodin se snažili umocnit neprostupnou tíhu času, tíhu života na tomto světě. Andělské zobrazení přibližuje dohled Boha a touhu napravit lidské zmatky a přečiny. Andělé ale alegoricky naznačují i konečnost lidskosti a nekonečnost Božského. Celému dílu vévodí snaha o řád, jednotu, jasnost a přesnost.⁵⁰

Paměť (MEMORIA) a vítězství (VICTORIA).

⁴⁹ Tvář baroka, s. 87.

⁵⁰ Architektura ve věku rozdělené reprezentace, s. 158.

Anděl roztrubuje oslavu lidských činů a druhý ilustruje čas historických událostí.

3.2. Třicetiletá válka v Evropě

Třicetiletá válka na území tehdejší Evropy byla logickým důsledkem krize politiky staré feudální vládnoucí třídy. Do jisté míry byla zlomem ve vývoji civilizace. Tato politická krize z přelomu šestnáctého a sedmnáctého století měla hluboké sociální a hospodářské kořeny.⁵¹ Zpočátku vyvěrala z napětí mezi katolickým a protestantským táborem, k nimž se přidaly i mocenské či politické otázky a boje o materiální statky. Byla ojedinělým jevem, se kterým se svět do té doby neseťkal. Zejména díky své krutosti a masivnosti. O rozsahu vojenských tažení se můžeme přesvědčit na dalších dvou rytinách z VI. svazku (obr. 6, 7). Její důsledky se promítly do všech společenských oblastí.

3.2.1. Stručné shrnutí významných událostí války

Podnět pro vznik nepokojů dalo již předložení *Augšpurského vyznání víry* císaři Karlovi V. V níž se jednalo o uznání vyznání evangelických církví. Její následné přijetí zrušilo výhradní právo katolického náboženství. Evropa byla rozdělena na katolický jih a střed, a protestantský sever. V Čechách žádaly České nekatolické stavy na císaři Maxmiliánovi společné vyznání víry (Českou konfesi) na zemském sněmu r. 1575. Ta vycházela z článků přijatých v Augšpurském smíru. V praxi si toto uznání ale vymohly až na císaři Rudolfovi II., jako *Rudolfův majestát* v roce 1609. Ten jim zaručoval svobodu volby vyznání, bez nucení pouze jedné možnosti.

Podle Valdštejna začala válka s nizozemským odbojem proti Španělům. Obecně však bývá uváděno, že válka začala v Čechách, pražskou defenestrací v květnu r. 1618. Po smrti Rudolfa II. nastoupil pro katolický císař Matyáš.

Během jeho vlády, kolem r. 1618 začala atmosféra houstnout. Zejména když bylo nařízeno zbourat protestantské kostely v Broumově a Hrobech. Defensoři se proto v květnu sešli v Karolinu pro porušování Majestátu. Dva dny po tomto sjezdu, 23. 5. 1618, už na Pražském Hradě v čele s J.

⁵¹POLIŠENSKÝ, V. *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha: Svoboda, 1970, s. 8 (dále citováno jako Třicetiletá válka a evropské krize).

M. Thurnem přednášeli své stížnosti místodržícím. Nakonec místodržící, Slavatu a Martinice, společně s písařem, vůdci povstání vyhodili z okna. Na obhajobu svého jednání vydali *Apologii*, ve které napsali, že povstání není namířeno proti panovníkovi, ale k odstranění chyb jeho špatných rádčů. Bylo vyhlášeno stavovské povstání a vláda třiceti direktorů. R. 1619 stavy odmítly Matyášova nástupce Ferdinanda, jako českého krále a zvolily si za krále nizozemského Fridricha Falckého. Roku 1615 došlo k vytvoření Katolické ligy. Na straně Ligy stálo Španělsko, císař, papež. Jako protistrana se zformovala Protestantská unie, již roku 1608. jejímiž členy byly české protestantské stavy, Nizozemsko a sedmihradský vévoda Bethlen. Po roce 1618 české stavy dále počítaly s pomocí rakouských protestantských stavů a Anglie. Ti jim však nepomohly.

Nepřátelské tábory se utkaly u Prahy na Bílé hoře, 8. listopadu 1620. Císařský generál Tilly se stal vítězem po velmi krátkém boji. Hlavní předák unie, Fridrich Falcký z Prahy poraženě utekl do Slezska. Odkud se později také stáhl. V červenci 1621 došlo k velké popravě 27 předáků povstání na Staroměstském náměstí a následným nevyčísitelným exekucím majetku (75% všech statků). Většina významných osobností a vzdělavců odešla do exilu. Nový císař Ferdinand II. nastolil *Obnovené zřízení zemské*, v němž odebral některá hlasovací práva všem stavům a přiznal jediné povolené vyznání víry, a to katolické.

R. 1621 vstoupila válka do druhé etapy, již se přezdívá válka nizozemská (falcká). Dne 14. dubna 1621 Protestantská unie ukončila svou činnost. Generálové Spinola a Tilly byly Ligou pověřeni, aby obsadili oblasti v držení Fridricha Falckého a vytlačily generála Mansfelda z Horní Falce. Tilly se úspěšně zmocnil Heidelbergu (Rýnská Falc), Dolního Saska a Vestfálska. V únoru r. 1623 zbavil říšský sněm Fridricha kurfiřtské hodnosti. Místo něj byl jmenován Maxmilián Bavorský.

R. 1625 vstoupil dánský král Kristián IV. do války (válka dánská 1625-29). Středem zájmu bylo tzv. *Dominium maris Baltici*, oblast obchodu a pohybu lodí po Baltském moři a politika hanzovních měst. Do mocného krále byly vkládané velké naděje, on však zklamal prohrou, s pro císařským, Albrechtem z Valdštejna. Spojenci dánského krále vstoupili do Haagské koalice, členy byli Mansfeld, nizozemské generální stavy a Fridrich Falcký a čeští emigranti. Proti nim stál v čele Ligy generál Tilly a císařská vojska v čele s Valdštejnem. R. 1626 Mansfeld vstoupil na Moravu společně s dánskými vojáky a Belthlenem. Mansfeld však na Moravě zemřel i s vojevůdcem Arnoštem Sasko Výmarským, který stál v čele dánských vojsk. Valdštejn tak jejich odrazem úspěšně zablokoval zbytku vojáků cestu do Čech. Poté se opět do boje vložil král Kristián IV. při bojích o Wismar a Rostock v letech 1627 a 1628. Etapa byla ukončena r. 1630, uzavřením Altmarského příměří mezi Švédskem a Polskem. Přičemž se Švédsku uvolnily ruce k boji proti císařským.

Čtvrtá, závěrečná etapa je nazývána válkou švédskou, nebo švédsko-francouzskou (1630-

1648). Od r. 1635, by se dala charakterizovat i válkou bez velké koalice a neustálými vzájemnými konflikty velmocí. Masivní švédský vstup do války začal dne 6. června 1630 jejich vyložením na německém pobřeží v Pomořansku. Díky výtečnému vedení války Gustava II. Adolfa se skoro celá německá země dostala do jejich držení. Záminkou uzavření příměří s kurfiřty Jiřím Vilémem Braniborským a Janem Jiřím saským se jim stalo dobytí města Magdeburgu císařskou armádou a švédská výhra v bitvě u Breitenfeldu. Snažili se zřejmě vytvořit švédský protektorát nad větší částí Německa. V březnu 1632 opětovně operovali v Bavorsku. Toho, se poté Gustav II. Adolf zmocnil. Následné obsazení Čech Švédové ponechali Sasům.

Císař byl nucen opětovně povolát Valdštejna na pomoc. V té době už se, Gustav II. Adolf dostal až k Mnichovu. Zdálo se, že potáhne dál na Vídeň, on se však snažil postavit Valdštejnovi. Následovaly jejich dvě nerozhodné bitvy. Nejdříve bitva u Norimberku. Poté 16. listopadu 1632, velká bitva u Lützen. Ta se stala pro švédského krále osudnou. U švédského vojska ho nahradil Bernard Výmarský. Na císařské straně zemřel generál Pappenheim, jenž byl nahrazen Ottaviem Piccolominim. Další roky ovládly snahy Jana Jiřího Saského a Kristiána IV. o dánský smír s císařem, k němuž nedošlo. Švédský kancléř Oxenstierna totiž proti tomu vytvořil r. 1633 Heilbronnskou alianci německých zemí, jež Švédům zajišťovala pozice dobyté ve středním a jižním Německu. Valdštejn střídavě jednal se Sasy, Švédy, Španěly, Francouzi, Nizozemci i exulanty. Svým jednáním dosáhl přízně i odporu kritiků. Jeho diplomatické intriky se střídaly s vojenskými akcemi, přerušovanými příměřími.⁵² Poté udělal zásadní chybu, místo pomoci, kterou žádali ligistické země, se na zimu usídlil i s vojskem v Plzni. Král Ferdinand II. ho z údajné zrady, 24. ledna 1634, propustil. U vojska ho nahradil Gallas a budoucí císař Ferdinand III. V únoru stejného roku došlo k jeho úmrtí v Chebu. Jednalo se zřejmě o nařízenou vraždu, některým z jeho nepřátel. Ve Švédy prohrané bitvě u Nördlingenu, navíc došlo k rozpadu Heilbronnské aliance. Po jeho smrti císař získal velkou sumu díky konfiskaci jeho majetku. 25. února 1637 zemřel i nesmiřitelný nepřítel českých rebelů císař Ferdinand II. Habsburský.

R. 1635 vstoupila do války katolická Francie na straně protestantů (Švédska, Nizozemí a německých protestantů). To je dokladem toho, že se neválčilo už jen o záležitosti náboženské, ale především mocenské.⁵³ Již v říjnu r. 1634 došlo k obnovení paktu podle narušené staré Ligy v tzv. Ebersdorfské tajné lize, jejímiž členy bylo Španělsko, císař a říšská katolická knížata. Francie intervenovala spíše v říšských pevnostech v Porýní a porazila Španěly r. 1643 u Rocroi. Zatímco generály Banéra, Torstenssona a Wrangela⁵⁴ zaměstnávaly spíše země Koruny české. Všechny

⁵²Třicetiletá válka a evropské krize, s. 210.

⁵³KLÍMA, A. *Dlouhá válka*. Praha: Slovo, 2000, s. 57.

⁵⁴Švédský admirál a polní maršál (viz obr. za textem). V době třicetileté války byl jmenován velitelem švédského loďstva. V letech 1646-1648 působil jako velitel švédských vojsk v Německu. Společně s francouzskou armádou vedenou maršálem Turennem porazil císařské vojenské síly v bitvě u Zusmarshausenu r. 1648. V letech 1655-1660 se zúčastnil válečného tažení Karla X. Gustava proti Polsku a

vojska byla ale už notně vyčerpaná. Švédští vojáci v Německu v letech 1637- 1638 žili jako zvířata, jedli kůru a trávu.⁵⁵ Téměř celé Čechy (bez Prahy) a Slezsko, švédský generál Banér obsadil na jaře r. 1639. V červnu 1642 Švédové dobyly Olomouc, jež se stala jejich strategickým zásobovacím uzlem po zbytek války.

První předběžná smlouva o zahájení mírových jednání byla uzavřena na konci r. 1641, boje však probíhaly dál. V poslední fázi války byly Čechy zpustošenou a trvale vysávanou zemí. Počátkem února r. 1641 obsadili Švédové Furth im Wald a Cham a následně znovu vtrhli do Čech. Obléhali tak Domažlice, Klatovy, Sušici, Strakonice, Písek, Tachov atd. Císařské oddíly ustupující armádu do Saska dohonili až 17. března v Krušných horách, v prostoru hornického města Přísečnice.⁵⁶ R. 1645 došlo k významné bitvě u Jankova. V níž Torstensson zatlačil generála Hatzfelda a jeho habsburské vojsko. Dále odsud táhli na Vídeň, přes Jihlavu, Olomouc, Moravskou Třebovou a na Vídeň. Odsud byli donuceni ustoupit k Brnu, které se pokusili s neúspěchem obsadit. Torstenssonova armáda Vídeň ani Brno nezískala a přes Čechy odtáhla zpět do Saska.

Následujícího r. 1646 se Švédové, v čele s Wranglem a Francouzi s Turenem, dostali do Bavorska. V té době (4. března 1647), uzavřel vévoda Maxmilián Bavorský v Ulmu separátní příměří s Francií a Švédskem. Tento kraj tedy museli opustit. Vrátili se tudíž do boje proti Habsburkům. Na jaře r. 1647 vytáhla Wrangelova armáda ze zimoviště ve Schweinfurtu na Bamberg a Cheb.

V srpnu pronikla do západních Čech přes Cheb, byla však zastavena u Třebele.⁵⁷ Císařská armáda v tu dobu byla soustředěná u Českých Budějovic. Gallase u ní nahradil maršál Melander z Holzapflu. Cheb, „klíč k českému království“, Švédové začali obléhat 26. června a dobyli ho 17. července. Z Budějovic táhla k Chebu pomalá císařská armáda, cestou získala zámek Sokolov. V neúspěšném boji o Cheb byl císař Ferdinand III. málem zajat. Na začátku srpnu odsud neúspěšná císařská armáda začala ustupovat na Sokolov a Loket. Po jejich odchodu Švédové dál postupovali do vnitrozemí. Pokračovali k Třebeli, poté se obrátili k Teplé.

Konigsmarck dál intervenoval v Bavorsku. Když se dozvěděl, že je Wrangel v Čechách v úzkých, přislíbil mu pomoc. K armádě se přidala, ale až v listopadu. Po vystoupení Nizozemska a německých protestantských dezertérů z války, nebyly pozice švédských nejvýhodnější. O řešení „české otázky“ neměli zájem němečtí protestanti ani Francie. Navíc královna Kristina na trůně od r. 1644, společně s jejím kancléřem Salvielem, trvala na diplomatictější politice. Diametrálně odlišné od české pro exulantské politiky předchozího kancléře Oxenstierny. Ve víru vyjednávání se

Dánsku. Byl jedním z regentů švédského království po dobu nezletilosti Karla XI. V roce 1664 se stal maršálem království.

⁵⁵ENGLUND, P. *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Překl. Mandaus, L. – Hartlová, D. Praha: Nakladatelství LN, 2000 (dále citováno jako *Nepokojná léta*).

⁵⁶MATOUŠEK, V. – KLEČKOVÁ, T. *Rytina bitvy u Přísečnice 17. března 1641 v Theatru Europeau*, s. 509.

⁵⁷Třicetiletá válka a evropské krize, s. 237.

Švédové naposledy pokusili získat bohatství Prahy. Koenigsmarkova operace byla úspěšná. Levobřežní Prahu se jim podařilo obsadit v červenci r. 1648, a to díky pravděpodobné zradě E. Otowalského (dříve stál na straně císaře). Do Prahy dorazil i Alfréd Wittengerg a Karel Gustav Wrangel. Generálové se nemohli shodnout na dalším postupu. Wittenberg se poté rozhodl odtáhnout dál na Konopiště a Tábor.⁵⁸ Boje v Praze a bezmezná loupení a řádění soldatesky pokračovalo až do 27. listopadu 1648. Přitom „vestfálský mír“ byl v Múnsteru a Osnabrúcku uzavřen již 24. října. Válka skončila pro všechny vyčerpané mocnosti bez reálného vítěze. Habsburská vláda byla v českých zemích mezinárodně uznána a protestantští exulanti se domů vrátit nesměli. Největšími vítězi války byli sami generálové. Díky kořistnickému způsobu vedení války, byly jejich rodiny hmotně a finančně zabezpečeny po několik dalších generací.

Ferdinand III.⁵⁹

Kristýna Švédská⁶⁰

Karel Gustav Wrangel⁶¹

3.2. Epizoda bitvy u Teplé

Wrangel neměl r. 1646 větší úspěch.⁶² Na jaře r. 1647 vytáhla Wrangelova armáda ze zimoviště ve Schweinfurtu, v létě (17. července) úspěšně dobyla Cheb (obr. 4, 5). Osvobodit Cheb se vydala císařská armáda se zpožděním až 3. července v čele s maršálem Petrem Melanderem

⁵⁸ Kvěchová, s. 18.

⁵⁹ Theatrum Europeum VI.

⁶⁰ Theatrum Europeum V.

⁶¹ Theatrum Europeum VI.

⁶² Třicetiletá válka a evropské krize, s. 197.

z Holzapflu⁶³. Zpoždění nabyly díky očekávání posil J. de Werth, které a následným změnám tras pochodu nařízených významnými hrabaty Šlikem a Trautmansdorfem. Vyhnat Švédy z Chebu se pokusil za osobní přítomnosti císaře Ferdinanda III., dne 30. července. Císař však málem padl do zajetí⁶⁴. Neúspěšný Holzapfel se dál kvůli zásobovacím potížím stáhl dál ke Stříbru (k Touškovu) a císař pak dál do Plzně.

Švédské vojsko 12. 8. ustoupilo dál do vnitrozemí. Nejdříve získaly Kynžvart. Poté po hlavní silnici 14. srpna 1647 došlo k Plané. Po dalších deseti kilometrech se ocitli v hlubokém údolí Kosího potoka u Třebele. Na jejich pochod vytáhl Melander ke Stříbru. Následně u Plané došlo k prvnímu boji s císařskou armádou. Hrad Třebel začalo císařské vojsko ostřelovat 18. srpna. Následné třítydenní nerozhodné vojenské operace vyčerpaných vojsk bez proviantu a píce dovedly švédské vojsko do situace, že byla donucena odtáhnout. K nejdelší (dvouhodinové) operaci došlo 22. srpna. 1. září generál M. Hatzfeld (známý například z bitvy u Jankova) z polního tábora u Třebele maršálu Piccolominimu, “že švédská vojska trpí od porážky u Třebele velkým nedostatkem krmení a Wrangel toužebně očekává ohlášené spojení s Konigsmarckem a výmarskými vojsky, aby na císařské stačili”⁶⁵

Po boji u Třebele obě armády odtáhly zase pryč. Vzali sebou mrtvoly generálmajora Wilhelma Wrangela (synovce generála Karla Gustava), plukovníka Raaba a podplukovníka Knutha. Ve čtvrtek 5. září se obě armády zvedli k pochodu. Senft⁶⁶ uvádí, že Švédové opustili Planou až 6. září, tedy den poté, díky třebelské bojiště opustila císařská armáda. Dne 5. září se obě armády odpoutaly.⁶⁷ Každý den poté docházelo k menším potyčkám, při nich docházelo ke střídavým výsledkům. Poté se císařští dozvěděli, že velké množství koní nepřítele jde na pastvu. Maršál von Holzapffel na ně poslal část jezdeckta, jež pochytila a odvedla tři ze čtyřstovek koní a několik zajatců. Vojska vedle sebe postupovala tak blízko, že na sebe mohli dostřelit mušketami. Císařští však táhli dál na Tachov, před tím obsazen Švédy. Utábořili se mezi obcemi Chodová Planá a Zadní Chodov. Tři sta švédských dragounů však z obavy zkázy Tachov zapálilo a uteklo ke zbytku v Plané. „Aby nepříteli nemožné píčování učinil, obsadil teď císařský generál Melander všechny okolní zámky a místa, a tím dohnal generála Wrangela, k tomu, že opustil opevněný tábor u Plané a dal se na pochod k Tachovu, který byl již dříve zapálen. Když však Melander táhl k severu, jako by chtěl právě nyní za zády švédskými Chebu se zmocniti, obrátil se Wrangel rychle od Tachova také směrem severním.”⁶⁸

Poté se ale císařští obrátili zase nazpět severozápadně na švédskou kynžvartskou šanci,

⁶³ Ten byl vyznáním protestant, jež v minulosti velel hesenskému vojsku.

⁶⁴Theatrum Europeaum VI.

⁶⁵Šimek, s. 100.

⁶⁶ SENFT, E. *Geschichte der Herrschaft und Stadt Plan in Böhmen*. Plan: 1932, s. 194.

⁶⁷Tamtéž, s. 16.

⁶⁸*Poznámky o třicetileté válce na Tepelsku*. In. Hamelika č. 5, 1974.

obsazenou v sobotu 7. září (28. srpna). Když to Švédové zjistili, vydali se k Teplé. Nové postavení zaujali mezi Teplou a Toužimí. Císařští získali kynžvartskou šanci a dál je následovali. Císařští svým jednáním ohrozili Švédům zásobovací trasu přes Žandov do Chebu. Jedinou možností pro Švédy bylo vystoupat na Tepelskou pahorkatinu a snažit se opět dosáhnout Chebu.⁶⁹ Císařští ale dále táhly lesy nalevo od kynžvartské šance. Švédové tak museli postupovat údolím vedle nich. Císařští tak šli většinou přímou cestou. Švédové naproti tomu procházeli hlubokými údolími a potom přes vysoké hory, na které museli vystoupat. Proto získali císařští jistý předstih i více sil a mohli přitom využít prostoru ve svůj prospěch. Tři císařské dragounské pluky, totiž Pachonhayův, Sommedův a Lacronův se tedy zmocnili nejmenované vysoké špičaté skály porostlé stromy (mezi oběma tábory).

Švédové to zjistili a vyslaly pluky za nimi, přičemž koně nechaly stát dole ve křoví. Wrangel třem brigádám přikázal, aby je sehnaly dolů. Hrabě von Holzapffel, císařský generál polní maršál, jim chtěl pomoci. To se ale nepodařilo a pan plukovník Pachonhay⁷⁰ a někteří další a obyčejní vojáci, pokud nebyli zabití, upadli do zajetí. Císařská strana přiznává jen šest praporců dragounů a ztrátu několika set koní, umačkání plukovníka Sommedy, dvou hejtmanů a smrt dvou poručíků. Výšina nebyla vhodná pro vedení dalších operací, a tak postupovali dál. Císařští si zřídili hlavní stan u městečka Teplá. Každý den těžce doráželi a stříleli na Švédy, kteří se utábořili na stejném poli, vzdáleni sotva na dostřel děla. Nedělily je tu žádné průsmyky a vody, ale jen opevnění. Jasně patrné bylo, že dojde k rozhodující bitvě.

Zdroje uvádí odlišná data, kdy se u Teplé sešly obě armády⁷¹. K odlišnému datování došlo zřejmě kvůli protestantské Juliánské dataci rytiny v TE, která bitvu zachytila (tj. odchylka 10 dní od Gregoriánské normy). Matoušek⁷² píše, že v úterý 10. září, tj. 31. srpna, si Švédové začali budovat šance u vesnice Beranova. Beranov byl položený strategicky 3 km proti výšině a městu, které měli obsazené císařští již z předchozího dne. „Jen bahnisko jakési dělilo oba tábory.“⁷³ Bahniskem bylo myšleno údolí potoka. Nyní však podstatně mělčí než Kosí potok u Třebele, i plocha pro boj byla menší zhruba přibližně 23 km².

Na císařské straně byli přítomní: maršál Melander von Holzapffel, císař Ferdinand III. a jízda Chorvatů⁷⁴ (z bitvy u Třebele víme, že byli nejspíše přítomni i de Werth a Montecuccoli).

⁶⁹HANZL, L. *Bitva u Teplé*. In. Hláska č. 9, 2007, s. 22 (dále citováno jako Bitva u Teplé).

⁷⁰ Generál *Martin de Pachonhay* (obr. č. 10), jehož jméno bylo často zkomolené jako Paschewe, Baschae, Bachonhai, Bachonhay, Pachanhai, Pacholry. Byl velitelem dragounských pluků pod císařským velením. Jeho pluky bojovaly v bitvě u Jankova, Plzně, Chebu, Teplé i Třebele. Další dragounské pluky v roce 1647 vedli Sommed a Lacron.

⁷¹ 13. září, *Poznámky o třicetileté válce na Tepelsku; 7. září, Klášter premonstrátů Teplá*.

⁷² Třebel, s. 122.

⁷³ *Poznámky o třicetileté válce na Tepelsku*. In. Hamelika č. 5, 1974.

⁷⁴ Dobové pořekadlo pravilo: „Bůh nás chraň od moru a Chorvatů.“ Velitelem chorvatských lehkých jezdců byl Giovanni Luigi Isolani. Ve službách císaře byl do r. 1640, kdy zemřel. Již v roce 1603 s nimi bojoval

Na švédské straně byl přítomný: vrchní velitel maršál generál Karel Gustav Wrangel, pan plukovník d'Avancourt a plukovník Peer Anderson⁷⁵. Když císařští podnikali jednu z prvních akcí proti Švédům, museli jejich plukovníci ustoupit a odejít s nepořízenou. Od svých mušketýrů a ostatních byli odtrženi, i přesto, že se švédská šance teprve stavěla. Císařští na bojišti ztratili podplukovníka Weyerstraßa z Meutterova pluku, dalšího plukovníka strážmistra a další důstojníky i vojáky. Navíc do zajetí upadl plukovník Jung-Nassavského⁷⁶ pluku Zobela. Švédští přišli o pana podplukovníka Rübbinga z Bauerovy švadrony a další vojáky. Hlinomaz uvádí, že k zákopovým pracím bylo: „17. září v polním ležení Teplá najato 6 horníků ke stálé službě“. Obě armády spolu s doprovodným trémem mohlo tvořit zhruba 80 000 osob.⁷⁷

Další noc se o šanci císařští opět pokusili. Zaútočili na jízdní hlídky, a dalších 1500 mušketýrů a dalšími jízdními pluky. Výpad se ale také nezdařil. Přišli o hejtmana a poručíka a část prostých vojáků. Na švédské straně byl dříve zmíněný plukovník d'Avancourt poraněn na pravé paži dvěma střelami. Boje trvali zhruba dvanáct dnů. Císařská armáda v nich byla poražena a musela ustoupit. Město i s blízkým premonstrátským klášterem bylo vypleněno. Po porážce se Melander obával příchodu Königsmarckových posil a proto se raději stáhl zpět k Třebeli. Wrangel dál pokračoval volným krajem přes Toužim, Mašťov až k Žatci. U Žatce se Wrangel dozvěděl, že Maxmilián obnovil spojenectví s císařem a tím došlo k vypovězení Ulmské smlouvy. Vyčerpaní vojáci rabovali a trýznili kraj, loupeživé výpady podnikali až na Rakovnicko.⁷⁸ Poté Švédové obešli jižně Doupovské hory a přes Kadaň, Chomutov a hřebeny Krušných hor došli dlouhým pochodem do Saska. S očekávanými posilami 10 000 jezdců a plukovníkem Hammersteinem se spojili až v listopadu, v Krušných horách u Chomutova. Jejich ústupu využili císařští a v říjnu r. 1647 dobyli Kynžvart⁷⁹. Ti byli posíleni 21. října 1647 u Cvikova bavorskými jednotkami o 10 000 mužích s 20 děly.⁸⁰ Zpět do Schweinfurtu Švédové, z části cesty pronásledovaní císařskou a bavorskou armádou, dorazili v únoru 1648.

Tepelský rodák opat Bedřich Füssel převzal správu kláštera v listopadu 1647 v žalostném stavu. Ještě dvakrát poté přitrhli Švédové do kláštera a rabovali. Teprve po Vestfálském míru si kraj oddychl. Zdecimovaný, vylidněný a zubožený. Veškeré hospodářství i společenská struktura panství byly válkou rozvráceny. Pro nemožnost uživit konvent z vlastních zdrojů museli řeholníci hostovat po sousedních kláštřích a sejí se k volbě nového opata. Poté, co tento vyprosil v

proti Turkům, ale doopravdy se proslavil až v době třicetileté války úspěšnými a bezohlednými akcemi svých Chorvatů. Ne všichni ale byli Chorvaté, jednalo se i o obyvatele Uher. Isolanimu to dopomohlo nejen k získání hodnosti generála a povýšení do hraběcího stavu, ale také ke značnému majetku. Ve švédském vojsku plnily stejnou úlohu některé finské jezdecké pluky.

⁷⁵Urban, s. 116.

⁷⁶Nassavskem rozumím historickou německou zemi, nyní Hessensko a Porýní-Falc.

⁷⁷Třebel, s. 116.

⁷⁸Třebel, s. 122.

⁷⁹ÚLOVEC, J. *Hrady, zámky a tvrze na Chebsku*. Cheb: Chebské muzeum, s. 113.

⁸⁰Fialová, s. 19.

okolí pro tuto záležitost jídlo. Po půl roce působení byl opat zajat od Švédů a odvečen do Chebu. Postupně se mu podařilo usmlouvat výši výkupného z 6000 na 100 zlatých, a to až po intervenci u generála Wrangela.

V roce 1648, dne 23. června tudy táhl generál Königsmark při pochodu ze Stříbra na Teplou a Locket. Vojska obou stran se dopouštěla zvučle a závažných zločinů na obyvatelstvu. Zároveň je však třeba vědět, že určité nápravy ze strany úředních představitelů bylo možno se domoci, avšak v rozvrácených válečných poměrech spíše sporadicky a ještě převážně hmotných náhrad, mnohdy spíše symbolických nebo morálních. Ztráty na životech byly údajně nenahraditelné a zběhlí poddaní se vždy nevrátili.

3.3. *Theatrum Europeum*

Pro další studium je nutné nastínit bližší informace o rytině, která je součástí šestého svazku TE⁸¹ a následně přiblížit i tuto sérii svazků. Autorem tohoto svazku je jeden z nejvýznamnějších kompilátorů 17. století Johann Georg Schleder. Schleder byl dobovým publicistou a učitelem na frankfurtském gymnáziu. Co se týče editace textu všech dílů, podílelo se na nich osm historiků (např. „proti“ Wrangelovsky laděný Lotichius, na pátém svazku). Co se týče rytecké práce, vděčí za svůj vznik celé rodině Merianů. Mattheovi a jeho synům - Mattheovi a Casparovi, zeti Melicharovi Kusselovi a dalším spolupracovníkům. Bližší analýzou V. a VI. dílu Theatra se v bakalářské práci zabýval Šimek v roce 2000. V zahraničí například H. Bingel⁸², W. Schmale⁸³, R. Brinkmann⁸⁴, Fussová⁸⁵.

TE jež vycházelo v letech 1635–1768 má dvacet jedna svazků a je jedním z nejvýznamnějších děl dobové publicistiky. Každý díl byl vydán opakovaně. Nejpopulárnější však byly relace postihující dobu třicetileté války. Svazky obsahují seriózní publicistické zprávy i bulvární pavlač. Souhrnně zachycují události z let 1617–1718. První díl zpracoval Matthaues Merian, švýcarský malíř a rytec, který převzal po svém tchánovi dílnu ve Frankfurtu n. Mohanem. Později se stal nakladatelem dalších dílů. „Celkem obsahuje 1000 mědirytových celostranných a rozkládacích příloh (680 vedut a plánů, 320 portrétů) a asi 350 ilustrací v textu.“⁸⁶ Zásobou

⁸¹ volně přístupné na www.bibliothek.uni-augsburg.de

⁸² BINGEL, H. *Das Theatrum Europaeum*, Wiesbaden: M. Sändig, 1969.

⁸³ SCHMALE, W. *Das 17. Jahrhundert und die neuere europäische Geschichte*, Historische Zeitschrift 26, 1997, s. 587–611.

⁸⁴ BRINKMANN, R. *Theatrum Europeum: Festschrift für Elida Maria Szarota*. München : W. Fink, c1982.

⁸⁵ FUSS, U. V. *Matthaues Merian der Ältere: von der lieblichen Landschaft zum Kriegsschauplatz*.

Landschaft als Kulisse des 30jährigen Krieges. Frankfurt am Main, 2000.

⁸⁶ Blažková, s. 13.

delineací (podkladů) dílnu zásobovali přímo vojenští inženýři, např. C. Cappi, G. Mardefelt, G. W. Klainträtl.

Schleder, oproti editorovi pátého svazku přináší pouze věrohodné a nestranné zprávy, jež člení do jednotlivých rubrik. Pokud při psaní pochybuje o hodnověrnosti své nabízené zprávy, poskytuje více relací a volbu většinou nechává na svobodné vůli čtenáře. Šestý díl napsal o několik let později, takže má dobrý přehled o všem dosažitelném pramenném materiálu a není tudíž odkázán na první nespolehlivé výpovědi. Šestý svazek vyšel r. 1652, tj. s pětiletým odstupem. Autor pravděpodobně během těchto pěti let získal dostatečné množství podkladů a plánů, aby událost mohl vylíčit co nejpodrobněji.

Do předešlého pátého svazku Theatra se již zprávy o bitvě u Teplé nedostaly, protože jeho autor Lotichius neměl zřejmě dostatečné množství zmíněných podkladů. Neměl buď vůbec žádné, nebo jen jednostranné. Velmi zběžně popsal jen obléhání Chebu a bitvu u Třebele.

Všechny rytiny, jež TE obsahuje, nejsou vytvořené na základě fantazie nebo obrazotvornosti rytců, jak je tomu u jiných historických děl. Ale příznačně podle maleb a kreseb vytvořených během sledované události, nebo podle očitého svědectví. Plánky bitev, obležení a všeho okolo jsou vyhotovené osobami, které disponovaly přesnou znalostí události a poměrů. Pokud hovořím o přesnosti, musím předem vycházet z dobových možností zaznamenání a technik zobrazení. Na rytinách je jmenována celá řada důstojníků a inženýrů, kteří vydavatelství dodali jak kresby, tak vysvětlivky. Zachycováním a stavbou fortifikací se zabýval celý státní aparát. Od velitele, inženýrů, konduktérů, písařů, kopistů až po řemeslníky. Nejdříve se věnovala práce praktickému vyměření v terénu. Poté se údaje kreslily tužkou a pak se návrh překreslil tuší a lavíroval. Samotná rytina vznikala s časovým odstupem podle kresebných předloh v rytecké dílně.

Kresba pro lept se ryla ocelovou jehlou do krytu⁸⁷. Ten tvořila směs syrského asfaltu a včelího vosku, který byl nanesen na kovové desce z mědi, či zinku. Zaleptání se provádělo v roztoku kyseliny dusičné, který pronikal do kovu v rámci linií ryté kresby v krytu. Poté docházelo k tzv. tisku mědirytiny z hloubky.

⁸⁷Tillyho šance u Rozvadova, s. 368.

Frankfurt am Main/
Auf Kosten Weyl. Matthai Merians Seel. Erben/
Druckts Daniel Beyer.
ANNO M DC LXIII.

Pečeť Merianovy dílny v úvodu VI. svazku.

3.4. Stručné dějiny Tepelska

Abych lépe přiblížila zachycenou problematiku, je potřebné se dále seznámit, se sledovanou oblastí z hlediska jejího historického pozadí. Veškeré dějiny města Teplá jsou neúprosně propojené s dějinami klášterní obce. Samotné město Teplá leží v severozápadní části Čech v bývalém okrese Karlovy Vary. Co se týče podnebí tepelské krajiny, podle toho, jak líčí všechny dostupné prameny, je poměrně dosti chladné a drsné. Průměrná roční teplota se tu pohybuje kolem 7-8 stupňů Celsia.⁸⁸ Nejvyšším vrchem Tepelské vrchoviny je Podhorní vrch (s dvěma vrcholy: Velká Podhora 847 m. n. m. a Malá Podhora 829 m. n. m. Podle hory Podhory údajně předpovídali na Tepelsku příští počasí. Převažuje v ní západní a severozápadní proudění. „Povětrí přicházejí od Západu přes Slavkovský les. Východní větry jsou suché, přinášejí chladna či mrazy a stálejší počasí. Jižní větry jsou sice teplé, ale nosí s sebou i dešť.“⁸⁹ Průměrné roční srážky jsou v městě Teplá 605 m. m.⁹⁰ Zima je na vršcích drsnější, déle tu leží sněhy a mlhy, zatímco v údolích při potocích jsou časté jarní a podzimní mrazíky. Klášter i město získaly své jméno od říčky Teplá⁹¹. Tato menší říčka jimi protéká „a dřív než se v Karlových Varech vlévá do Ohře, otepluje se poněkud její proud horkou vodou odtékající z tamějšího vřídla, takže nezamrzá“⁹².

Zakladatel kláštera Blahoslavený Hroznata se zasloužil o založení samotného města a dále jeho okolních farností. Zmínky o založených obcích jsou uvedené v listině papeže Řehoře X. ze 13. století. Do těchto farností patří i vesnice Beranov zobrazená na rytině. Dějiny jednotlivých znázorněných obcí nelze striktně rozdělovat už z důvodu, že toto území podléhalo častým společným změnám územních hranic a proudění obyvatelstva různých národností. Díky časté

⁸⁸ Podhora. In. Hamelika, 2011.

⁸⁹ Tamtéž.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ MERIAN, M. *Topographia Bohemiae Moravice et Silesiae*, Frankfurt, 1650; AUGUST, F. *Pflanzen und Gebirgsarten von Marienbad*. Prag : Kronberger Weber, 1837, s. 148-149.

⁹² Klášter Teplá, s. 6

migraci docházelo ke stírání paměti obyvatelstva, jazykovému, náboženskému a etnickému míšení. Již od slovanských dob tu vedla důležitá obchodní stezka.

V průběhu patnáctého století na Tepelsku mnoho vesnic zaniklo z důvodu velké chudoby a moru. Východně od kláštera, to byly například Sečkovice (dnes Ovčín u kláštera), Lstěné (Polesí Aténská), Chvalice (německy Polesí Qualitz), Pošov a Harštová. Vidžínsko a Tepelsko bylo tedy před staletími poměrně hustě zalidněné

Období třicetileté války, tj. sedmnácté století bylo pro kraj velmi významné. V průběhu 16. – 17. století se v tepelském kraji vystřídalo hned několik povstání poddaných. Ke zmíněným povstáním došlo například r. 1525⁹³ a r. 1680⁹⁴.

Veškeré dochované rybníky založili již velmi dávno. Kolem r. 1373 byly rybníky zakládány opatem Heřmanem. Dále během života opata Hausmanna (1459-1506), který založil až jedenáct dalších. Dokazuje to i česky psaná listina o založení rybníka Regent u Chodové Plané z r. 1479, potvrzená králem Vladislavem II. Dalších několik rybníků přibylo také za opata Petra II. v rozmezí let 1509-1526.⁹⁵ Bohatá zakladatelská činnost svědčí o velkém bohatství kláštera.

Dalším důkazem jeho bohatství může být i to, že už ve 13. století se objevovaly *nálezy zlata* (r. 1232) v potocích tepelských.⁹⁶ Těžba zlata se později notně rozvinula a „zlatá těžiště však potom přešel král a drží je ještě 1337. Až když zpustly, vrátil je r. 1342 klášteru Teplá. Krom zlata i cín se nacházel v lesích mezi Zlatým potokem a říčkou Úšavou u Raušenbachu.“⁹⁷ V 15. století klášter těžil stříbro u Mnichova a v 16. století také u Dolního Kramolína. Dále Na počátku 17. století, se na klášteru notně podepsala bohatá činnost opata Ebersbacha do r. 1629. A Jana Pechera do r. 1647.

O obnovu zničeného kláštera po tepelské bitvě se zasloužil zejména opat Rajmund Wilfert II. v letech 1688-1724. Velkolepé stavební akce v tomto období, velkou měrou utvořily dnešní barokní podobu všech okolních církevních staveb.

3.4.1. Město Teplá

Zobrazená oblast na rytině spadá do oblasti Tepelska a Vidžínska⁹⁸. Již v roce 1197 vyrostla Teplá v trhovou ves s týdenními trhy. Existence celnice je doložená na listině z r. 1219. Zřízená tu byla z důvodu, že osadou prochází důležitá cesta z Prahy přes Rakovník, Žihli, Manětín,

⁹³TYL, H. J. *Klášter Teplá*. Grafika: Plzeň, 1947, s. 32 (dále citováno jako Klášter Teplá).

⁹⁴ŠIMÁNEK, J. V. *Selské bouře na Tepelsku r. 1680*. In. Hamelika.

⁹⁵ Klášter Teplá, s. 30.

⁹⁶ŠIMÁNEK, J. V. *Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14. století*; RICHTER, J. *K německé kolonizaci Tepelska*. Praha: 1938. In. Hamelika.

⁹⁷ Tamtéž.

⁹⁸Vidžínsko se zaniklými vesnicemi. In. Hamelika č. 5, 1974.

Kynžvart, Dolní Žandov a poté Cheb. Titulaturu města neslo pravděpodobně již od r. 1298. R. 1466 pak král Jiří z Poděbrad povolil měšťanstvu hradební zdi, za slib uznání tepelského opata. To r. 1496 potvrdil i král Vladislav II.⁹⁹ Měšťané se ale proti premonstrátské vrchnosti vzpouzeli. Král tudíž své rozhodnutí musel zrušit a zaručil se, že bez svolení opata už žádný král měšťanům nic neslíbí. R. 1509¹⁰⁰ nakonec opat povolil otýnit a okopat město (bez hradeb a věží). Toho r. bylo město přiřazeno k právu města Plzně, mohlo vést městské knihy, a dostalo větší a menší pečeť a právo pečetit červeným voskem. Dále byly v první čtvrtině 16. století postaveny dvě městské brány.

Spory poddaných z města a duchovních z kláštera byly časté. Doložit to mohu i zmínkou o rebelii z r. 1525. V níž byl opat Petr II. vylákán čtyřmi radními pod záminkou jednání do města Teplá. Tam se shromáždil pobouřený dav lidu z místa i okolí. Opat zajali a vedli v potupně triumfálním průvodu za zvuků trubky a bubnu do kláštera. Požadovali peníze, cennosti a duchovní knihy. Když opat odepřel, zavřeli ho a plenili klášter. Opat považovali za sesazeného a hrozili mu smrtí, pak ale na něm požadovali zrušení desátků a robotních povinností ke klášteru, společně užívání rybníků a lesů, ujištění o dodržování udělených privilegií, svobodnou volbou faráře. Čeští poddaní z vidčínské farnosti však ze svízelné situace pomohli. Podle později zaznamenaného ústního podání bylo šest hlavních vůdců povstání, všech s příjmením Wolf, oběšeno na kopci mezi klášterem a městem Teplá.¹⁰¹ Na jejich paměť údajně na bývalém popravišti opat Johann Wilfert nechal postavit marterový sloup.¹⁰² K šibenici blíže v 5.3.4.

V průběhu třicetileté války bylo město sužováno vojsky několikrát. V lednu r. 1620, když táhl od generál Mansfeld s protestantskými vojsky přes Bečov, Teplou, Horní Slavkov, Locket a Falknov plnil tu poprvé. Poté se usadil nakrátko v nedalekých Michalových Horách. To když zjistili místní obyvatelé, zděsili se a začali utíkat. „Snad poddali by se bez prodlení, a byli by zaplatili i 6000 zlatých, které Mansfeld od nich požadoval, ale do města uteklo před Mansfeldem 400 sedláků, kteří zase Tepelským mysli dodali.“¹⁰³

Tepelští Mansfeldovi jistou částku peněz zaplatili, ale i tak bylo město vydané jejich libovůli. Dále se tu objevili opět r. 1641 a r. 1647. r. 1633 byla velká část města zatopená po protření hrází několika okolních rybníků.

Během sedmileté války u Teplé leželo pruské vojsko (1758). Jejich ležení zaznamenaly ve 21. svazku klášterních análů. Rozestoupení vojska jsem uvedla v příloze (obr. 20).

⁹⁹ SEDLÁČEK, A. *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha: Bursík a Kohout, 1909, s. 67.

¹⁰⁰ KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 1996.; KUPKA, V. a kol.: *Pevnosti a opevnění v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2001, s. 476.

¹⁰¹ Klášter Teplá, s. 32.

¹⁰² *Šest Reitenbergerových kamenokřížů*. In. Hamelika.

¹⁰³ *Poznámky o třicetileté válce na Tepelsku*. In. Hamelika č. 5, 1974.

V roce 1845, město mělo 1734 obyvatel s 288 domy. K městu patřilo i dalších 5 mlýnů (Sladovní s pilou, Steinsmühle, Schwalbenmühle, Angel a Streermühle), pivovar, budova radnice a školy, špitál. Již od r. 1272 stojí uprostřed náměstí původně románský kostel sv. Jiljí. Ten byl přestavěn v letech 1667 – 94. Současnou podobu nese z let 1762-65. Z r. 1712 stojí na náměstí také sloup Nejsvětější Trojice. R. 1548 byl v jihovýchodní části města vystavěn špitální kostel, v letech 1692-99 byl přestavěn na špitální kapli Nejsvětější Trojice. Hřbitov stojí ve městě na jeho severovýchodním okraji. Nedaleko za městem stojí kaple sv. Kříže na Schübelově vrchu (od r. 1768). Zachovalá historická urbanistická struktura Teplé byla prohlášena za městskou památkovou zónu v roce 1992. Toho r. měla Teplá 2145 obyvatel společně se všemi přifařenými obcemi a klášteřem Teplá o dalších 124 obyvatelích.

3.4.2. Klášter Teplá

Klášter byl založen v 1. polovině 12. století (od r. 1193) na místech původní tvrzi, jejímž úkolem bylo střežit důležitou zemskou bránu, kterou procházela rušná obchodní stezka.¹⁰⁴ Byl vystavěn na podnět místního rodáka Hroznaty. Ten na toto místo pozval i Premonstráty. Krátce po jeho smrti byl jeho život opředen legendou „*Vita fratris Hroznatae*“. Tepelský klášter se svými hospodářskými a podnikovými objekty tvoří samostatnou obec.¹⁰⁵ Již kolem r. 1276 byl opevněn příkopem a valem, v průběhu 15. století bylo opevnění přestavěno na vysokou hradební zeď se střílnami a ochozem. Od 14. století byl součástí komplexu pivovar. Dále špitál, budova konventu, a v roce 1636, východním směrem od kostela objekt klášterní nemocnice. V době největšího rozkvětu v průběhu 19. století, komplex zahrnoval kostel Zvěstování panny Marie, konvent, úřední domy a kancelář vrchnostenského vrchního, berního a důchodového úřadu, školu, lékárnu, pivovar, vinopalnu, obydlí klášterního ordinária, velký dvůr, mlýn, hospodu a hostinec aj.¹⁰⁶ V roce 1902 byl upraven park do stávající podoby a zatopen velký Parkový rybník. Během pobytu československé armády (1952) byl odstřelen mlýn a pivovar. Před československou armádou zde pobývaly i dobrovolné matky Hitlerovi armády. Státu byl klášter navrácen v devadesátých letech 20. století v silně zuboženém stavu.

Třicetiletá válka začala pro klášter ztrátou svých majetků. V roce 1619 se dostaly do rukou protestantských stavů. R. 1621 se vojska hraběte Mansfelda zmocnila opata Ebersbacha a odvedla ho sebou do Plzně. Mohutné hradby nejdřív podkopali a poté vypálili všechny klášterní

¹⁰⁴SEIDL, K. - RADECHOVSKÝ, V. *Knihovna Teplá*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1965, s. 3 (dále citováno jako Knihovna Teplá).

¹⁰⁵DUNDR, J. A. *Království české statisticky-polohopisně popsané*, díl 1. Plzeňsko. W Praze: Tiskem a skladem Karla Wilíma Medaua a spol., 1845, s. 227-246.

¹⁰⁶DUNDR, J. A. *Království české statisticky-polohopisně popsané*, díl 1. Plzeňsko. W Praze: Tiskem a skladem Karla Wilíma Medaua a spol., 1845, s. 237.

hospodářské budovy. Vojáci brali, co se dalo. Roztavili i píšťaly z varhan a utavili si z nich kulky. „Když potom dotáhli císařští a bavorští po dobytí Tachova, obsadili klášter a město Teplou bez odporu.“¹⁰⁷ Mansfeld už tu totiž žádnou posádku nezanechal. Díky kruté zimě neměly místní mlýny dostatek vody a tudíž ani chleba pro krmení posádky. Posádka hojně rabovala v okolí.

R. 1621 bylo zase moc velké vlhko a na polích se neurodilo skoro nic. Klášter, který vojska natolik zlikvidovaly, že vypadal, jako zřícenina. Poté však byl průběžně obnovovaný už od r. 1622. V bídných poměrech však zůstal po celou třicetiletou válku.¹⁰⁸ Po bitvě na Bílé hoře císař Ferdinand II. vrátil klášteru všechny majetky. Z velkých ztrát se vzpamatovali již za krátko kolem r. 1623, kdy již byli schopní plně obsadit okolní fary. „R. 1641 švédské vojenské zástupy do této krajiny opět přišly, znovu klášter zplundrovaly a vyplenily, přičemž zajaly opata Johanna Pechera a odvedly ho do Erfurtu.“¹⁰⁹ Teprve po třech měsících ho za výkupné údajně ve výši 6000 tolarů znovu pustily na svobodu.

Opakované plundrování a drancování se střídalo společně se zhoubným morem a postihovalo osazenstvo kláštera. Celému panství to na konci třicetileté války přinášelo velké útrapy. Dokonce nemohl uživit všechny své duchovní a musel je odesílat do jiných klášterů. Šestkrát vyhořel tepelský klášter do základů. V 17. století můžeme označit jako nejvýznamnější požáry r. 1611 a 1659. Po každém požáru se snažili stavební komplex znovu obnovovat a rozšiřovat. Klášterní areál rostl průběžně až do současnosti a nese znaky mnoha uměleckých stylů. Románskou dobu můžeme spatřit na klášterním kostelu Zvěstování p. Marie.

Střední apsida kostela byla nahrazena v patnáctém století pozdně gotickým presbytářem. „Současná prelatura a konvent byly postaveny na troskách původní románsko-gotické stavby zničené řadou požárů v 17. století“¹¹⁰ A to v druhé polovině 17. století, podle návrhu stavitele K. I. Dientzenhofera. Nejmladší je křídlo severní, postavené ve 20. století pro knižní a muzejní sbírky.

Dvanáctkrát byl tepelský klášter vyloupen, vydrancován a hospodářství vypleněno. Všechny loupeže byly spojeny s násilnostmi. Jen Švédové v tepelském klášteře řádili čtyřikrát. Nesmíme opomenout, že Premonstráti zde učili český lid nejen vzdělávat půdu a zpracovávat dřevo, ale zakládali i ovčiny, hospody, mlýny, stavěli první školy, zavedli úřední správu města, vystavěli lékárnu, nemocnici, starobinec a podíleli se na výstavbě Mariánských Lázní. Zavedli vzorné obhospodařování polí i lesů a chovu dobytka.

Od svého založení byl klášter se všemi příslušnými budovami opevněn. Dokazují to starší malby poskytující představbu o klášteře jako pevnosti, obehnané vysokou zdí s klíčovými průlomy a

¹⁰⁷ *Poznámky o třicetileté válce na Tepelsku*. In. Hamelika č. 5, 1974.

¹⁰⁸ Tamtéž.

¹⁰⁹ SOMMER, J. G. *Panství kláštera Teplá*. In. Hamelika.

¹¹⁰ *Knihovna Teplá*, s. 4.

zvláštní odbojovou chodbou uvnitř (obr. 17).

K tomuto opevnění patřil podle prastarého zvyku ihned u hlavní brány kostel Všech svatých. Kromě hlavního oltáře Všech svatých byly v něm ještě dva vedlejší oltáře, zasvěcené dvěma ochráncům hlavní brány. Kostelík však byl zbořen při přestavbě pevnostní zdi v první polovině 17. století.¹¹¹

3.4.3. Beranov

Ves německy označovaná jako *Bohmish Borau*, leží 3,5 km od Teplé. Sommer¹¹² píše, že se nachází 1 hod. severovýchodně od kláštera. Popisuje ji jako ves s 27 domy a 156 obyvateli. Je farností patřící pod město Teplá. Od r. 1995 je vesnickou památkovou zónou s působivým souborem zděné lidové architektury z 19. století s novorenesančními motivy na návsi. Povšechně se o ní zmiňuje Schaller ve své Topografii¹¹³ z r. 1788. Vesnice byla založená podle zakládací listiny klášterních obcí dle informační tabule r. 1233,¹¹⁴ v období středověké kolonizace. Dále je uváděna v potvrzovací bule papeže Řehoře X. z r. 1273¹¹⁵. Již v tomto období nese český název Beranov¹¹⁶. Její jméno je odvozeno od lokátora vsi Barana, tj. Baranovo, nebo Beranův dvůr.

Na konci 18. století Beranov čítá na 12 domů. Na konci r. 1824 uvádí již 24 domů se 179 obyvateli, převážně německé národnosti, živících se zemědělstvím. Pěstoval se zde zejména len a v blízkých lomech se dobýval živec. Fr. Klement r. 1878 uvádí: „26 domů, 192 obyvatel, katastr 676,1 ha, čistý výnos 6179,7 florenů, 7 koní, 148 krav, 400 ovcí, 21 sviní, 9 včelstev.“¹¹⁷

Svým urbanistickým tvarem připomíná okrouhlici, čímž jej můžeme zařadit do pozdějšího slovanského, staršího typu osídlení. Toto tvarové uspořádání vesnic je pro zdejší kraj typické. Kolem rybníka se rozprostírá nepravidelná kruhová návěs a z ní dál vějířově rozložené usedlosti. Zástavbu tvoří zděné, přízemní domky a bývalé selské usedlosti postavené ve stylu lidového klasicismu.

3.4.4. Počet obyvatel

Lidé v kulturní krajině bydlí a vidí v ní prostor domova. Krajina a její paměť je

¹¹¹Klášter Teplá, s. 31.

¹¹²SOMMER, J. G. *Panství kláštera Teplá*. In. Hamelika.

¹¹³SCHALLER, J. F. V. *Topographie des Königreichs Böhmen. Neunter Theil, Pilsner Kreis*. Prag: K.k. Normalbuchdruckerei, Wenzel Piskaczek Fakt., 1788.

¹¹⁴SEDLÁČEK, A. *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha: Bursík a Kohout, 1909, s. 2.

¹¹⁵SOMMER, J. G. *Panství kláštera Teplá*. In. Hamelika.

¹¹⁶*Informační tabule vesnické památkové zóny Beranov*. Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Lokti; samostatné pracoviště Národního památkového ústavu pro Karlovarský kraj, 1995. Návěs obce Beranov.

¹¹⁷*Mariánskolázeňsko, obce podle farností před 130 lety*. In. Hamelika.

součástí lidských životů a celého vývoje společnosti. Je tudíž relevantní se okrajově zabývat i jejich počtem. Právě počet obyvatel hluboce ovlivňuje výslednou podobu krajiny. K částečnému nastínění demografických poměrů použiji materiál Berní ruly z r. 1654, z hlediska etnografie záznamy místního občasníku Hamelika, místních rodáků a další literaturu.

Jak jsem již uvedla, studovaná oblast byla v uplynulých staletích i dnes pohraniční oblastí. Docházelo zde k velmi častému střídání obyvatelstva. Za krále Václava II. (1300) už byla Teplá městem z větší části osídleným Němci.¹¹⁸ Většina farářů do kostela sv. Jiljí na náměstí byla dosazovaná z klášterních klerik. Kněží byli české národnosti, a tudíž snad i obyvatelstvo, bylo z části české národnosti.¹¹⁹

Střídání obyvatel je nejmarkantněji znát v současné době. Jedná se stále o pohraniční oblast, a to oblast odtrženou od českého jádra ve 40. letech, jako Sudety. Jak říká Cílek: “V Sudetech poznáte první generace přistěhovalců – Buď ke krajině nemají vůbec žádný vztah, nebo ji začnou objevovat až ke stáru.”¹²⁰ Ty co k ní nemají žádný vztah, se o ní, ani nezajímají a nenaplnuje je. Země, v níž lidé žijí, s nimi totiž pracuje a slučuje se. Avšak druhá a třetí generace se tu už narodila a začíná krajinu vlastnit a ona vlastní jí.

Po proudění Mansfeldových a císařských vojsk krajem, autoři uvádějí, že: “Mniši násilnostmi vojsk na životech neutrpěli, poddaní jich tou měrou zhubeni, že z 571 osedlých zbylo po vypuzení Švédů toliko 224.”¹²¹

Podle berní ruly č. 23¹²², která uvádí podle přiznání z r. 1653: “Možnosti lidí poddaných jako I situm loci dobře považující nacházíme, se větším dílem v horách, na vysokém a chladném místě, ozimní pak sejba zřídka kdy se poddaní, jako i městečko Töplá že od vojska tam ležících armád zruinováno a chudých lidí mnoho se nachází, vidělo by se nám prohlídající k veřejné rovnosti, však vždycky (na další opravu slavné hlavní commissí), že by toto panství přiznávatí se mohlo...z osedlých, chalupníků a zahradníků. Těch však bylo poskrovnu a jejich 71.”¹²³

Sumárum k témuž panství, téhož r. hovoří o přináležitosti třech měst a padesáti dvou vesnic. Rolníků tu bylo něco kolem 638, a dalších 39 nově osedlých. Pohořalých bylo 13 a pustých 16. Chalupníků zhruba 165 a nově osedlí byli 4. V dalších letech 1 a 3. Přičemž ještě 4 pohořalí a 4 pustí. Zahradníků bylo 97 osedlých, nově osedlí 2 a pohořalý 1 a pustí 2. Summa všech se zastavila v rozmezí 983-990. Far tu bylo 10, mistři ovčáci 4 a 6 ovčáckých pacholků. R. 1615 se přiznávalo z

¹¹⁸ ŠIMÁNEK, J. V. *K německé kolonizaci Tepelska*, In. Hamelika.

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Krajiny vnitřní a vnější, s. 116.

¹²¹ *Poznámky o třicetileté válce na Tepelsku*. In. Hamelika č. 5, 1974.

¹²² DOSKOČILOVÁ, M. *Berní rula*. Sv. 23: kraj Plzeňský, 1. díl. Praha: SPN, 1952, s. 272 (dále citováno jako Berní rula).

¹²³ Berní rula, s. 272.

lidí 1005. Dobový písař však připouští, že uváděný počet může chybovat v rozmezí 250 jednotek. Neuvádí, ale zda by se jednalo o pokles hodnot směrem dolů, či nahoru.

Ztrátu v počtu obyvatel z údajů z let 1615 a 1653 z uvedených dat nelze přesně vyčíslit. Mohu pouze odhadovat korelaci v rozmezí uvedených, chybných 250 jednotek. Pokud však pracujeme s údaji, které uvádí cca 990/983 osob oproti 1005 osobám v roce 1615. Rozdíl by činil pouze 15 nebo 22 osob. Z těchto údajů by se dalo usuzovat, že oblast vykazuje velkou schopnost regenerace. Což obecně odpovídá tendenci prudkého demografického růstu po ukončení třicetileté války.

Do jaké míry zasáhlo plenění švédských jednotek tento kraj, by šlo dokázat pouze podrobnějším studiem demografických údajů v následujících desetiletích. Je jisté, že kraj zasáhl hluboký hlad a bída. Míru porodnosti, ale nelze vypočítat, díky skutečnosti, že písař opomněl evidovat například i děti před dovršením produkčního věku.

3.4.5. Lidová slovesnost a relikt y hmotné kultury

Součástí paměti této krajiny je i citová hodnota vytvářená k určitým místům a dominantám lidmi po staletí. Jedná se zejména o místní i pomístní zeměpisná jména, lokální příběhy spjaté s krajinou, drobné krajinné prvky (sakra lní relikt y, stromy, studánky aj). Zařadit sem můžeme i výpovědi svědků o minulosti i současnosti, vývoj místních nářečí. Podrobná analýza této tematiky však nespadá do rámce této práce. Proto se okrajově budu věnovat pouze několika pověstem a památným reliktním. Jak již bylo řečeno v úvodní části této práce, v pověstech se lid snaží zachytit to nejcennější a nejzajímavější co kraj postihlo. Nikdy však nejsou reálným vystižením proběhlé události.

Podléhají zkreslením a snahou všemu tajemnému přisoudit vysvětlení, nebo ze svého kraje udělat prestižnější lokalitu. Pro potřebu studie jsem vybrala pouze tři nejrelevantnější příběhy, vzhledem k událostem zachyceným na rytině. V kraji se jich však traduje mnohem více. Rámcově ale líčí podobné děje:

- a) pověst o uložení těla generála Wrangela

Podle pověsti měl být v blízkosti tzv. Wrangelova kříže pochován švédský podplukovník Wilhelm Wrangel. Ten zemřel v bitvě u Třebele a byl synovcem Karla Gustava Wrangela. Dreyhausen uvádí, že pohřben byl pod číslem popisným 415 v obci Rankovice. Více o kříži uvedu výše.

- b) Pověst o Švédském hřbitově¹²⁴

¹²⁴ARDINI, A. *Ein brennender Schatz* in "Das Tepler Land, Heimat der Chorherren und Musiker, Heimatkreis Tepl-Petschau, Druckerei Schmutzer Geisenfeld 1967, s. 795.

Poblíž starého pomníku - marterlu, nazývaného "Rauten" nyní u nové silnice nad nádražím města Teplá býval za třicetileté války morový hřbitov. Také se mu říkalo Švédský hřbitov. Jeden tepelský sedlák tu zažil podivnou věc. Když oral na poli, kráva i s pluhem se najednou zastavila. Sedlák zkoumal příčinu, proč kráva stojí, a spatřil, že před krávou, u nohou září jakési svítící zlaté kameny.¹²⁵ Nabral je do pytle a odnesl si je domů. Doma ale zjistil, že si nabral dočista obyčejné kamení.

c) nálezy pozůstatků polních opevnění a sídel v okolí Teplé

Nepatrné zbytky opevnění se měly nalézat za hřbitovem v Útvině. Na cestě k Šibeničnímu vrchu stávaly tři kamenokříže. Pod nimi prý odpočívají tři švédští oficíři, zabití v třicetileté válce. Další zbytky opevnění u rybníka Betléma a Rankovic (viz části 5.3.7; 5.3.8).

Mnoho vesnic v této krajině údajně také zaniklo řáděním těchto vojsk. Například osada Děčkov. Ta byla částečně obnovena a dnes je známá pod názvem Ovčín u kláštera. Dále osada Stará Ves u Dobré Vody.¹²⁶

Dále jsem se věnovala několika křížkům, které se nacházely u cest. Těm se na Tepelsku symbolicky přezdívá „švédské“. Tyto kříže jsou mnohdy staršího data. „Avšak lidská paměť v kraji však nesahá dále než do třicetileté války.“¹²⁷ Rodák A. Gnirs¹²⁸, jež tento kraj popisoval v 19. století, popsal několik křížků, které podle něj byly k cestám umístěny v průběhu třicetileté války. První se nachází v zahradě školy v Teplé, jde o „křížový kámen“. Leží vlevo při vchodu do zahrady, asi 10 metrů od rozcestí silnic. Je to deskový kámen vysoký 46 cm, široký 40 cm, tloušťky 20 cm.¹²⁹ Do kamene 9 cm je vysekán veliký kříž. Uvnitř je tzv. "malý kříž" 15 x 16 cm, vyrytý do desky.

Druhý je tzv. Wrangelův kamenokříž. Podle pramene byl ponořen hluboko v zemi poblíž zákrutu cesty z města Teplá do Rankovic (v západní zatáčce polní cesty). A. Gnirs změřil výšku 70 cm, tloušťku 17 cm a co se týká písmen do kříže vyrytých, INRI, MARIA. Ta byla vtesaná až dodatečně. Do současné doby se kříž nedochoval.

¹²⁵ŠVANDRLÍK, R. *Staré pověsti*. Mariánskolázeňsko, Tepelsko, Kynžvartsko, 1. díl. Mariánské Lázně: R. Švandrlík, 2007, s. 51.

¹²⁶NEUSTUPNÝ, V. *Katastrofální události na Mariánskolázeňsku od XIII. do XIX. století*. In. Hamelika č. 16, 1974.

¹²⁷ŠVANDRLÍK, R. *Staré pověsti*. Mariánskolázeňsko, Tepelsko, Kynžvartsko, 1. díl. Mariánské Lázně: R. Švandrlík, 2007, s. 7.

¹²⁸Gnirs. In. Hamelika č. 14, 1973.

¹²⁹VÍT, J. *Kamenné kříže Čech a Moravy*: sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů. Aš: Muzeum Aš, 2007, s. 72.

Křížový kámen.

Dále mohu uvést například dva mariánské kamenokříže v Teplé. Ty také popsal A. Gnirs (r. 1932) při silnici do Mnichova poblíž Mariánské kaple v Teplé proti domu čp. 36. Prvý měl silně vyražená opěrná ramena, druhý měl jamku v hlavě kříže.

Další dva kamenokříže v Teplé popisuje profesor Wilhelm r. 1899. Na obou byl údajně vytesán znak kříže. Totožné s Gnirsovými údajně nebyly.

Další švédský kamenokříž stojí v nedalekém Horním Kramolíně. Prý je tu pochován švédský voják, podle domácích Němců, to prý byla celá četa Švédů, která tu zahynula. Další u Ovesných Kladrub s podobným příběhem.

Exkurz č. 1 Strukturace armád za třicetileté války

Pro lepší proniknutí do vojenské tematiky je nutné ve stručnosti popsat základní složky soudobé armády, taktiky boje a charakteristiky. Vojska třicetileté války vynikaly svou masivností, se kterou se společnost před tím nikdy nesetkala. Vojáci byli najímání ke stále službě jako žoldnéři. V boji si rodili a také v něm umírali – bylo to století vojáků. Thomas Hobbes napsal, že: „život byl nebezpečný, nejistý, krušný a krátký“¹³⁰. Jediná armáda, která měla vojsko složené ze zástupců z lidu, byla armáda švédská. Po prohře u Lützeny však začala také najímat žoldnéře. K zefektivnění a zrychlení boje bylo nutné revidovat vojenské taktiky a postupy. Navíc vojáci dosud nedbali příliš na rozlišovací znaky. To se však časem změnilo a tak vojáci na habsburské straně nosili nejčastěji červené symboly, Švédové žluté nebo modré, Francouzi modré a nizozemské vojsko oranžové¹³¹. Hlavními třemi složkami byla pěchota, jízda a dělostřelectvo. Společně s důstojnickým a velitelským aparátem tvořily mohutný kolos vzájemné spolupráce ve všech sférách.

Stany důstojníků vlevo, pěchoty vpravo.¹³²

1.1. Pěchota a jízda

Pěchota byla jádrem obrana a stability bitevní sestavy. Dobová vojenská teorie věnovala enormní pozornost taktické skladbě bitevního šiku a způsobu boje pěchoty. Pluky neměly stanovený počet členů, záviselo vždy na verbovacím dekretu. Regiment čítal kolem 3000 vojáků. To se však lišilo podle jednotlivých teoretiků. Pluk se dělil na nižší taktické jednotky. Základní byla kompanie, praporec o 300 členech. Deset praporců čítalo pluk, regiment. Menší pěší jednotky čítaly kolem 1000 mužů. 300 mužů však mohlo být navíc, jako různých služebníků profouse, zřízenců, trabantů apod. Mezi pěchotu řadíme pikenýry a mušketýry.

Plně vyzbrojený pikenýr se honosil píkou, což byla dlouhá dřevcová zbraň s relativně malým, ale masivním hrotem upevněným až metr dlouhými pásy železa k ratišti. Ta se zhotovovala

¹³⁰ Barokní člověk a jeho svět, s. 61.

¹³¹ Barokní člověk a jeho svět, s. 51.

¹³² SCHLEDER, J. G. *Theatri Europaei sechster Theil*. Verlagt durch Matthaeum Merian in Frankfurt am Main, 1663. Rytina bitvy u Třebele z 12. srpna.

obvykle z jasanu. Měla průměr přibližně 3,5 cm a délku 5 – 5,5 m. Manipulace s píkou vyžadovala sílu a obratnost, proto se v průběhu války píky postupně zkracovaly, aby byly lehčí a manipulace s nimi jednodušší. Na hlavě nosily šišák, postupně šišák nahradila helma morion. Moriony byly loďkové (hřebenové), nebo hruškové. Dále nosily kovový límec, přední a zadní plech a plechové šosy. Celá zbroj vážila podle typu od 6 do 12 kg. Postupně však tyto ochranné pomůcky odkládaly kvůli jejich velké váze. Pikenýři v boji proti jízdě přidržovali patou botku píky na zemi a hrotem mířili na hlavu nebo hrud' koně. Pravou rukou přitom svíral voják rukojeť meče, aby mohl, pokud jezdcí pronikli hradbou pík, ihned tasit a bojovat dál. Byli vycvičeni pro boj zblízka a poskytovali střelcům ochranu svými dlouhými píkami. Zejména byli defenzivním prvkem, aktivně se s nimi počítalo až v boji o fortifikace. Míra jejich rizika na životě byla vyčíslena vyšším žoldem. Základem bitevní sestavy pěchoty bojující zastaralou španělskou taktikou byla tercie. Mušketyři se šikovali kolem pikenýřů a tvořili čtvercové houfce na rozích sestavy.

I mušketyři měli svou právoplatnou úlohu v boji. K urychlení střelby sloužily dřevěné nádobky s dávkou prachu na jeden výstřel. Mušketyř jich měl na bandalíru deset až dvanáct. Kromě toho také prachovnici, kožený váček na kulky a ucpávky, malou prachovnici, kovové pouzdro na ochranu zapáleného doutnáku, doutnák stočený v kusech po 1 – 1,5 m, čistící potřeby (škrabka s vytěrákem, lahvička s olejem, jehla na čištění zátravky), křesadlo, lžička a kleště nalití kulí. Kulku přibalenou k prachové náplni v papírové patroně musel mušketyř při nabíjení zbraně držet v zubech. Během války se totiž rozšířilo používání papírových patron, obsahujících dávku prachu a kulku, jež byly zabaleny v papíru, který zároveň sloužil jako těsnicí ucpávka. Patrony umožnily mušketyřům zrychlit palbu a odložit bandalír. Nejvíce se v první polovině války rozšířily ve švédské armádě. Nabíjení a střelba představovaly obvykle devět úkonů časovaných na 95 temp (tudíž každý úkon trval asi vteřinu). Rychlost temp udával při výcviku buben. Při první úkonu držel mušketyř v levé ruce mušketu, furketu a mezi prsty doutnák, pravou rukou si připravil kuli do úst a ucpávku za klobouk, v druhém úkonu pravou rukou nasypal prach do hlavně, poté vložil kuli, těsnicí ucpávku a nabíjákem vtlačil ucpávku, za šesté otevřel kryt pánvičky, nasypal jemný prach a kryt zavřel. Za sedmé rozfoukal doutnák a upnul ho do kohoutku, poté vložil mušketu do vidlice furkety a otevřel kryt pánvičky, nakonec zamířil a vystřelil. Mušketa s furketou měla obvykle ráži 18-20 mm (kule hmotnost 30-45 gramů), vážila přibližně 7 kg. Během války byla její hmotnost snížena až pod 5 kg, což umožnilo odložit furketu. Účinný dostřel činil 400 kroků a rychlost palby jeden výstřel až 1 až 1,5 minuty. Problematické při užití muškety bylo prodlení od stisknutí spouště do výstřelu a manipulace s hořícím doutnákem, který se při nabíjení snímal z kohoutku. Také spotřeba doutnáků byla vysoká, v době mimo bojovou činnost udržoval hořící doutnák jeden muž pro 10-12 mušketyřů. S velkými obtížemi se dala nabíjet i vleže a střílet mohl i v kleče.

Jízda byla dvojího druhu – a to složená z dragounů a dalšího jezdeckva. Výstroj

dragounského mušketyra se od pěchotní lišila pouze tím, že dragoun měl mušketu opatřenou řemenem, aby ji za jízdy mohl nosit na zádech. Zakladatelem dragounů byl francouzský maršál hrabě Charles Brissac de Cossé. Dragouni znikli s důrazem na rychlé přesuny po rozlehlých místech boje. Koně tu sloužili pouze jako dopravní prostředky. Dragouni po příjezdu seskočili z koní a bojovali jako obyčejná pěchota. Jejich název byl odvozen z francouzského *dragon*, krátká mušketa, nebo latinského *draco*, drak. Dostaly přezdívku „napůl člověk, napůl dobytek“. Právě pro svou všestrannost. Na rozdíl od jezdeckva měli horší koně. Při bitvě bojovali vzadu za bitevní linií. Samostatné pluky netvořili, jejich praporečky byly součástí kyrysnických nebo arkebuzířských jednotek. Byly všestranné, i když jejich žold byl nízký. Často pomáhali i při ženijních pracích a stavbách opevnění. Nosili tudíž i lopaty a sekery. Postupně byly užívány stále častěji, zejména jako jezdeckvo švédského krále Gustava II. Adolfa, jako průzkumníci a k pronásledování. Můžeme prokázat i užívání píků, avšak ta postupně vymizela.

1.2. Jezdeckvo

Úloha lehké jízdy vzrůstala po celou dobu třicetileté války.¹³³ Jízda sloužila k prozkoumávání, útočení, které se nedalo předpokládat a zajištění zásobování. Často se přesunovala v noci a nezřizovala stálá tábořiště. Byly rychlejší než arkebuzíři či kyrysníci, měla lepší koně a nenosila žádnou ochranu výzbroj. Její výzbroj sestávala z šavle a pistole.

Jezdeckvo se dál dělilo na arkebuzíře, karabiniéry či bandalíry, podle jejich koženého řemene na zbraň, bandalíru. Bylo univerzálním typem polotěžké jízdy. Fungovalo totiž dobře jako bitevní jezdeckvo i lehká jízda. Jezdci byli obtěžkáni otevřenou útočnou přílbou (morionem) a kyrysem (z předního a zadního plechu zbroje), arkebuzou s kolečkovým zámkem, dvěma jezdeckými pistolemi a mečem, prachovnicí, klíčem k natahování kolečkového zámku a váčkem s kulkami. Jejich koně byli středně velcí a méně kvalitní, než koně kyrysníků. V boji užívalo při použití arkebuz taktiku karakoly (šneka, či kolotoč). Sloužilo jako ozbrojený doprovod, k samostatným akcím či obraně a obsazení.

Arkebuza byla kratší a lehčí zbraň než mušketa pěchoty. Během jízdy ji jezdec nosil zavěšenou hlavní dolů pomocí karabinky na řemeny bandalíru. Dala se nabíjet, aniž by se slézalo z koně. Ke konci války se objevily také víceranné pušky s revolverovým mechanismem a první pokusy o zadovky.

Kyrysníci a jejich důstojníci pocházeli velice často z řad šlechty. Pokud jim stačily finanční prostředky, nechávali si vyrobit zbroj u proslulého platněře, přímo na míru. Oblíbeným výzdobným prvkem bylo husté nýtování. Byly nejdražší a nejkvalitnější. Měli nejlepší koně a jejich tělo chránila těžká plátová zbroj, kyrys. Jejich zbroj sestávala z meče, později palaše a páru dlouhých jezdeckých pistolí. Prošli individuální i kolektivní výcvik, proto aby se při útoku drželi v

¹³³ Třicetiletá válka s. 99.

sevřených řadách. Významný byl i výcvik koní. Zvířata si musela uvyknout na jezdce i na hluk ze střelby. Kyrysnické regimenty čítaly 600 jezdců, mohly však mít i kolem 300. Ideálně až 1000 vojáků. Pluky se verbovaly podle patentů udělených panovníkem. Trén kyrysnických pluků byl obrovský, protože potřeboval spoustu sluhů a pečovatелů o koně.

Jízda lancierů¹³⁴ byla považována za elitu. Navazovali přímo na tradice rytířství. Byly to jízdni těžkoodění kopiníci. Jednalo se o jezdecké oddíly naverbované z příslušníků šlechty, v ovládání zbraní, kvalitní koně a drahou výstroj, složenou z tříčtvrteční plátové zbroje, dvou jezdeckých pistolí a kopí. Tento druh jezdeckva byl drahý a nenacházel proto širší uplatnění. Na bojištích třicetileté války se objevil pouze na samém počátku konfliktu a pak vymizel.

Dále se pluk dělil na menší jednotky – kornety, pěchoty – kompanie, praporce. Taktické byly eskadrony, slepené z několika kornet. Řazení do čtverce, znamenalo řazení do eskadrony. Kyrysníci se řadili do křídel sestavy pěchoty a používali také taktiku karakoly. Karakola měla dvě podoby. Při první dojeli kyrysníci pomalým klusem před nepřátelskou sestavu, první řada cvalem vyrazila přibližně třicet kroků od nepřítele. První jezdci vystřelili z pistolí, zabočili a odjeli za poslední řadu své sestavy nabíjet. Zatím útočila druhá, třetí a další řada. Nakonec celého útoku, útočili chladnou zbraní. Ve druhé podobě projížděli kyrysníci podél čela nepřátelské sestavy, pálili a poté se velkým obloukem za nabíjení pistolí vzdalovali z dostřelu, aby pak svůj útok zopakovali. Švédské kyrysnické pluky čítaly okolo 500 členů a byly zformovány v první řadě z vojáků švédské národnosti. Šlechta totiž musela povinně vykonávat vojenskou službu, za to byla odměňovaná privilegii a tituly.

1.3. Dělostřelectvo

Dělostřelectvo bylo neodmyslitelnou součástí každé armády, také však velmi nákladnou. Ke konci války postupně jejich význam společně s významem jízdy vzrůstal. Což se také armádě částečně vymstilo.

K obsluze vyžadovalo kvalifikovaný personál. Ten se rekrutoval z řad výrobců děl, vzhledem k náročné péči o stroje a nutnému pemzu znalostí. Na tuto péči se vyvinuly speciální organizační struktury. K účinnému poboření důležité části opevnění bylo potřebné soustředit palbu většího počtu děl na jedno místo. Baterie děl byly často postavené za provizorním hliněným valem. Navíc dělostřelce kryly ještě gabiony stojící v mezerách mezi jednotlivými děly. Gabiony byly koše plněné zeminou. Kousek od děla musely být připravené hromady kulí, sudy s prachem a do země zaražené doutňákové hole s hořícím luntem, které sloužily k odpalování zbraně. V těžkém

¹³⁴ LÍVA, V. *Regesta fondu militare*. Archiv ministerstva vnitra RČS, díl 5. Praha : Kruh pro studium čs. dějin vojenských při Vědeckém ústavu vojenském, 1954 , s. 52.

terénu se muselo dělo dopravit do palebného postavení pomocí kladek a rumpálu. Střelivo se skladovalo z bezpečnostních důvodů několik desítek metrů za baterií. Odtud obsluha přivázela soudky se střelným prachem. Používaly se různé druhy děl. Např. Houfnice, falkony, falkonety, zpěvačky. Těžká děla byly kartouny. Hlaveň měla hmotnost okolo 2400 kg. Střílely 24-48 liberní železné koule na vzdálenost asi 500 m. Tyto koule vážily 12-25 kg. S přibývajícím dobou trvání války se těžká děla nepoužívala, vzhledem k náročnosti jejich přepravy.

Různé byly i druhy střeliva. Kamenné, železné koule i kartáčové střely a granáty. Rozmanitost ráží, nutila obstarávat i různé druhy střeliva, což značně komplikovalo plynulost boje. Z počátku se díky nízké mobilitě a rychlosti nabíjení používalo spíše při dobývání pevností, než v polních bitvách. Z taktického hlediska se děla za bitvy umísťovala do mezer mezi oddíly pěchoty, před střed bojové sestavy a na jejích křídlech. Během boje postavení většinou neměnila. Pro stanovení elevace, děla užívala úhломěr, kvadrant. Reformátor dělostřelectva byl zejména král Gustav II. Adolf. Omezil ráži děl na 24-12 liberní. Švédské dělostřelectvo tudíž dokázalo každých 6 minut vypálit devítikilogramovou železnou, či olověnou kouli na vzdálenost 1700 m.¹³⁵ Při obléhání dělostřelci používali také moždíře a houfnice.

Někdy se vojsko chránilo před útoky nepřátel za rozsáhlým polním opevněním, jehož součástí byly také dělostřelecké baterie. Jejich postavení chránil příkop a mohutné hliněné valy s vydřevenými střílnami. Z boku stály řady košin. Proti zaboření děl do měkkého podkladu byla zbudována trámová podlážka. V zadní části baterie byl oddělený prostor pro uložení střeliva a stran, v němž spal velitel baterie. Do náspu byly zaraženy kůly opatřené kovovými bodci, které chránily postavení před útokem nepřátelské pěchoty. Tyto kůly bývaly až 200 cm dlouhé, o průměru asi 15 cm. U hlavice někdy měly kromě železných hřebů také kovové háky. Důležitá byla kvalita hlavně. Ta nesměla mít trhliny ani jinou vadu materiálu. Po výstřelu bylo nutno vnitřek hlavně důkladně vyčistit. Dělostřelec kontroloval hlavěň pomocí zrcadla. Dělostřelecký kvadrant sloužil k zamíření děla. Na svislé stupnici měl vyznačeny dálky a na oblouku byla stupnice náměru. Kvadrant se postavil na plošku na závěru hlavně. Prostřední sloupek se stupnicí bylo možné vytáhnout nahoru, otvory uprostřed sloužily k pozorování cíle. Děla se odlévala z bronzu¹³⁶, či mědi¹³⁷. V době míru byla děla uložena ve skladech – arzenálech, umístěných ve velkých městech či pevnostech. Do boje se splavovala výzbroj po velkých řekách, proto vojenská tažení často proudila kolem řek.

Nesmíme opomenout ani velitelský sbor a hudebníky. Hodnosti neměly přesná pojmenování. Více se specifikovaly až ve třicátých letech. Vladaře zastupoval generálporučík, nižší byl polní maršál. Na stejné úrovni stál generál jezdeckta, a polní zbrojmistr, který velel pěchotě a

¹³⁵ Barokní člověk a jeho svět, s. 57. Pozn. autor.: v délkách dostřelu děl se jednotliví autoři liší.

¹³⁶ Třicetiletá válka, s. 145.

¹³⁷ Nepokojná léta, s. 256.

dělostřelectvu. Pod nimi byl polní maršál a generál-strážmistr. V čele pluku stál plukovník se zástupcem, podplukovníkem. Jezdcům velel major, auditor, ubytovatel, kaplan, sekretář, vozmistr, intendant, profous. Jezdecké kornetě velel rytmistr, zástupcem byl poručík, nebo korneta. K poddůstojným patřil strážmistr, zásobovatel, a kaprálové. Profous se staral o věznicí, a výkon trestů. K jeho službám měl ozbrojené trabanty a dozorce. Dále tu byl také kat, duchovní, sekretář, vozmistr, proviantní zásobovatel, hejtman, praporčík, kapitán zbraní, furkýra, který dbal na ubytování, písař, ranhojič, či tělesní strážci důstojníků. Nemůžeme opomenout ani činnost vojenských hudebníků, mezi vojenské nástroje řadíme trubky, příčné flétny a bubny. Na bubny bubnovali tamboři, dále tu byli trubači, pištcí. Pomocí svých nástrojů předávali jednotlivé povely.

III. OBSAHOVÁ ANALÝZA

4. Popis rytiny

V první řadě se budu věnovat fyzickému popisu rytiny, kde se budu snažit postihnout autorství a fyzickou podobu zkoumaného otisku rytiny. V další části přistoupím k překladu nadpisu a klíče. Poté se budu věnovat geografickému a umělecko-historickému popisu. Nakonec podrobněji popíši znázorněné dominantní prvky.

4.1. Fyzický popis

Nesignovaný otisk originální rytiny spočívá mezi stranami 8-9, šestého svazku TE. Svazek je dostupný např. v archivu Strahovské knihovny v Praze a Národním archivu v Praze 4 - Chodovci. Já jsem si ho prohlížela v elektronické podobě, v níž je dostupný v databázi Univerzitní knihovny v Augsburgu.

Otisk rytiny má rozměry 370x240mm v měřítku 1 : 15500 - 1 : 19500.¹³⁸ Rytina vykazuje oproti skutečnosti transformační chybu 96 m¹³⁹. Hlavní vojenská událost v rámci podélné osy bojiště je zobrazena přibližně uprostřed rytiny a rovnoběžně s jejím dolním a horním okrajem. Rytina proto není orientovaná shodně podle současné kartografické normy. Je pootočená ve směru jihozápad-severovýchod. Tak, aby vystihla nejvýznamnější dominanty.

Rytina poskytuje celkový pohled z výšky (z Božího příbytku, nebe) na celý prostor bojiště. Pod nadpisem a v levém horním okraji se rozprostírá i do dálky. Zobrazuje prvky dokumentační i prvky estetické. Detailně dokumentuje půdorysné rozložení císařského a švédského polního opevnění. Jednoduchým způsobem poskytuje povědomí o základních topografických údajích a ikonicky znázorňuje složky armádních obsazení, čímž naznačuje i hloubku bojiště. Po stranách autor umělecky dotváří obdélníkový formát rytiny. Proto ji nelze absolutně definovat jako plán, panorama či vedutu (krajinařskou ani kartografickou). Dál se o rytině tedy budeme vyjadřovat spíše jako o vedutě.

¹³⁸ Fialová, s. 41.

¹³⁹ Fialová, s. 39.

4.1.1. Volný překlad nadpisu

Nadpis na rytině leží uprostřed v horní části. Uvedeno je tu Juliánské datování.¹⁴⁰ Překlad tohoto textu jsem provedla částečně s pomocí slovníků. Písmo vykazuje prvky významných evropských jazyků té doby, tj. německého, francouzského, švédského i španělského. Podobně i v klíči.

V nadpise stojí: „*Abriss des Kayserischen und Königl. Schwedischen Feldlagers bey Töppel den 30. Aug.: 1647*“. Ten volně překládám jako: „Náčrt Císařského a Královského Švédského polního tábora u Teplé, dne 30. srpna 1647“.

4.1.2. Volný překlad klíče

Klíč se nachází v levém dolním okraji otisku. Celkem uvádí šestnáct bodů (A-Q), ty volně překládám jako:

- A - švédské ležení
- B - švédský hlavní tábor
- C - švédské reduty před táborem
- D - švédská reduta na dostřel proti císařským
- E - švédské jízdní pluky
- F - švédské jízdní hlídky
- G - švédský zákop proti císařskému táboru
- H - švédské dělostřelecké baterie
- I - ježaté lesní opevnění
- K - císařský tábor
- L - město Teplá: císařský hlavní tábor
- M - císařská reduta před táborem
- N - císařské jízdní hlídky
- O - císařský zákop proti švédskému táboru
- P - císařské dělostřelecké baterie
- Q - chorvatský vnější tábor při císařském

¹⁴⁰Tohoto datování se užívalo již ve starém Římě, kdy byl počátečním rokem rok založení Říma. V té době se používalo běžně ještě ve většině protestantských evropských zemí. Rozdíl od gregoriánské reformy zavedené v roce 1582 papežem Řehořem XIII. činí 10 dní nazpět.

A. Schwedisch Lager .	G. Schwed: Approchen gegē dem Kayß: Lager .	M. Kayß: Sebantz vordem Lager.
B. Schwed: Haupt Quartier.	H. Schwed: Stück .	N. Kayß: Reut: Schildwachten .
C. Schw: Sebantz vordem Lager.	I. Verbauener Wald .	O. Kayß: Approche gegen dem Schwedischen Lager .
D. Schwed: Sebantz vor welcher die Kayß: einē Sturm verlohre.	K. Kayßerlich Lager .	P. Kayßerliche Stück .
E. Schwed: Reuter wachten .	L. Statt Töppel Kayßerlich : Haupt Quartier .	Q. Croaten außserhalb dem : Kayßerlichen Lager .
F. Schwed: Reut: Schildwacht.		

4.2. Popis zobrazeného reliéfu

Morfologie je zobrazená značně schematicky. Topografickou kvalitu je však nutné přičítat na vrub dostupným prostředkům a metodám znázornění. Na rytině je zobrazeno území o rozloze zhruba 23 km². Jak můžeme vidět na přiloženém obrázku znázorněného území (obr. 29). Terénní nerovnosti a útvary jsou znázorněny velmi podobně kopečkové metodě, v níž obvykle tvoří symbolické jednotky. Avšak tady znázorňují vždy celý konkrétní terénní útvar.¹⁴¹

Veškeré nerovnosti terénu jsou zobrazené pomocí řídkého či hustého šrafování. Na první pohled vyniká terénní útvar ve spodní části švédského opevnění, společně se zvýrazněním právě této spodní části opevnění. Dále dva kopečky v pozadí kláštera a kopeček, na kterém stojí šibenice. Nakonec samotné město Teplá, které stojí jakoby na jednolitém vyvýšeném útvaru, s dominantní, vyvýšeninou ukončenou plochou nástavbou ve spodní části císařského opevnění. Ze sídel je zobrazeno město Teplá (s kótou 702 m. n. m), vesnice Beranov (s kótou 736 m. n. m., Beranovská výšina) a klášter (s kótou 670 m. n. m), k jejichž popisu se dostanu výše. Prostor hlavního střetu se nachází průměrně ve výšce 670-680 m. n. m. Z toho je patrné, že se v místě nenachází žádné razantní změny reliéfu. Město protíná řeka Teplá, která je znázorněná i se svými meandry, dále zobrazuje tři rybníky. Jeden pod Beranovem a druhý pod městem. Třetí ve středu bojiště.

4.3. Umělecko-historický popis rytiny

Dále budu rytinu popisovat s respektem k přiděleným velkým písmenům v klíči. Pro pracovní potřebu jsem vytvořila tabulku zobrazující takto označené prvky (tab. 1). Již na první pohled je švédská strana tábora více propracovaná a detailněji se věnuje jednotlivému zobrazení všech prvků. Je zajímavé, že písmeno B je přiřazeno vesnici Beranov, v níž byl hlavní švédský tábor a písmeno K tábora „Kayserischa“, neboli císaře.

¹⁴¹Fialová, s. 56.

4.3.1. Styl práce autora

Autorstvím nesignovaného otisku zobrazujícím bitvu u Teplé se podrobně zabývala Fialová¹⁴². Ta chybně došla k závěru, že autory delineačí jsou pravděpodobně G. W. Kleinrätl a mistr Leūt, jelikož rytiny na kterých se podíleli, jsou si zobrazením velmi podobné. Jednalo se zejména, o sérii dvou rytin zaznamenávající obléhání Chebu otištěných v TE V. a sérii dvou rytin od Třebele a Teplé. Na rytině bojů o Cheb stojí v legendě vpravo dole uvedeno: G. W. Kleinräll Ge. ZeugmeisterLeut: delineauit. Tito dva autoři, zřejmě zkomolený Kleinrätl (na rytinách Kleinräll) a Mistr Leūt, jsou ve skutečnosti jeden člověk. Do češtiny by se dalo toto oslovení přeložit jako: G. W. Kleinräll Generál zbrojmistr poručík. Podle titulu, který užíval, tento člověk velel pěchotě a dělostřelectvu.

Pro potřebu vlastní analýzy prvků na uvedených rytinách, jsem také vytvořila srovnávací tabulku (tab. 2). S tím, že jsem použila i prvky zobrazené na jiných rytinách, signovaných podobným způsobem.

Fialová podobně analyzovala způsob tvorby nadpisu otisků rytin a dalších zobrazení legend na rytinách. Přičemž přihlédla ke způsobu zobrazování a systému popisování prvků rytin. Shodně usuzujeme, že velké rozdíly v písmu rytin jsou patrné pouze na zobrazení nadpisu a legendy. Myslím však, že to může být způsobeno tím, že někdy ji psal např. uvedený Kleinrätl. Jindy, někdo zcela neznámý. Ve způsobu zobrazení jednotlivých prvků se však rytiny příliš neliší.

Samotný rytec z dílny ve Frankfurtu je neznámý. Co se týče autora delineačí, mohu se pouze vzhledem k podobnému zobrazování prvků, přiklonit k tomu, že autorem byl hlavně Kleinrätl a další neznámí autoři. Pro zjednodušení se o nich budu dále vyjadřovat pouze jako o autorech.

Rytinu mohu definovat jako simultánní komponovanou vedutu krajiny se zobrazenými reálnými i výraznými přírodními prvky (stromy, kopci, cestami, řekou, rybníky apod.), které traktují řazení i propojení jednotlivých po sobě jdoucích dějů. Reálný obraz dramaturgizují, idealizují, podřizují dějovému i výtvarnému hledisku, a tím do určité míry abstrahují od konkrétní podoby skutečné krajiny, aby vtiskly obrazu nadčasový a symbolický význam. Zcela opomíjí jednotlivé fáze dne (zvýraznění světlých stínů, světla a tmy), vlivy počasí a roční období.

4.3.2. Bojové a vojenské prvky

Na první pohled je patrné, že císařská a švédská armáda používaly odlišné metody pro

¹⁴²Fialová, s. 71.

výstavbu opevnění. Císařská používala starší metodu, dlouhých stran. V níž kurtiny vzájemně spojovaly čtvercové uzavřené reduty. Naproti tomu švédská armáda měla opevnění v modernějším stylu, který upřednostňoval husté řazení bastionů nejčastěji pětiúhelníkového či tříúhelníkového tvaru podle principů novoitalské školy. Navzájem se liší i svou kvalitou a přesností. Švédské je zobrazeno i s prokreslenou zadní stranou tábora, lemovanou ježatým lesním opevněním, nebo tzv. španělským jezdcem (I), které bylo součástí i jejich dělostřelecké baterie ve spodní části rytiny. To poskytovalo pouze provizorní zázemí, oproti masivnějšímu valu s příkopem kolem zbytku opevnění. Oproti tomu císařské opevnění se zdá uměle nasazené na šrafami dramaticky znázorněný reliéf terénu kolem města. Kolem města jsou ornamentálně uspořádané armádní stany pěchoty a jízdy, zobrazené jako obdélníkové síťované destičky (K). Švédské ležení (A) znázorňuje stany pěchoty a obyčejných žoldáků stejným destičkovým způsobem jako u císařských. Oproti císařským však švédský hlavní tábor (B) vystavený na dvou oddělených místech, velmi detailně vykresluje důstojnické stany, jednotlivé stráže pikénýrů a jejich polní stany, stáje a sklady munice. Císařský tábor tak zaznamenaný nebyl zřejmě z důvodu, že důstojníci byli ubytováni přímo v městských domech.

Uprostřed císařského tábora protéká řeka Teplá. Hlavní tábor (L) si důstojníci zřídili přímo ve městě Teplá. To je posazeno na její pravý břeh a kolem něj jsou jako mapové značky umístěny jednotlivé stromy, značící vegetaci. Symbolická vegetace v pruhu je umístěná i podél levého břehu řeky. V severní části rytiny, polohově na levém břehu řeky se rozprostírá tábor chorvatské jízdy (Q). Neleží uvnitř císařského opevnění.

Jízda jednotlivců označená písmeny F a N má zajisté pouze ikonický charakter, mohla označovat i stonásobné pluky. Stejně tak jako švédské jízdní pluky E. Císařské jízdní pluky nebyly vykresleny, což je další důkaz skutečnosti, že autorem byl švédský inženýr. Jelikož švédští nevěděli, jak početné pluky císařští mají a kdy je do boje nasadili.

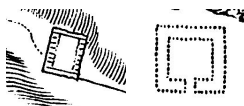
Počty znázorněných děl a obsluhy mají opět pouze ikonický charakter. Při pozorování znázornění dělostřeleckých baterií (P, H), jež jsou všechny zobrazené v akci, lze spatřit rozdíly v použitých císařských a švédských dělech v bateriích na bojišti a v bateriích při opevnění tábora. V rámci opevnění tábora byly pravděpodobně použita větší děla s delším dostřelem. Ta spotřebovala větší množství ženijního materiálu. Strategičtější proto bylo ponechat je uprostřed tábora u skladu ženijního materiálu. Z dělostřeleckých baterií jsou vyznačené dostřelové čáry, které vzhledem k blízkosti obou táborů nejsou nadsazené.

Císařská děla v akci (P).

Švédská děla v akci (H); sklad ženijního materiálu.

Tři čtvercové útvary (C) pod Beranovskou výšinou, jež nejsou z jedné strany uzavřené, znázorňují reduty, tzv. polygony. Ty byly pod táborem vystavěné pro akutní manévrování na bojišti, jako zázemí bastionů s kurtinami a dělostřeleckých baterií. Společně se soustavou bastionů a vykopaných valů vytvářely dobře strategicky promyšlený obranný a útočný systém proti císařské armádě. Podobně fungovala i císařská reduta pod písmenem M a polygon uvnitř opevnění, který však nebyl autorem označen velkým písmenem. Jelikož nebyl ani podrobněji vykreslen, soudím, že pozorovatelé neznali jeho reálnou podobu, nebo v tu dobu ještě nebyl dostavěn. Podobně byla zobrazena nedostavěná reduta i na předchozí rytině k bitvě u Třebele ze 12. srpna. Pro přibližovací a taktické manévry byly na obou stranách vykopány zákopy (G, O). V praxi mohly být doplněné ochrannými koši se zeminou a proutěnými zábranami.

Císařská nevykreslená reduta (M) a nedostavěná od Třebele.

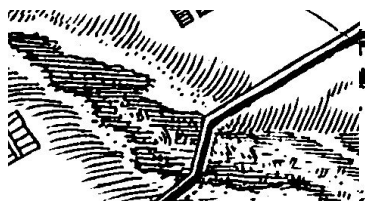
4.3.3. Vodoteče a cesty

Z reliéfní hydrologické báze, rytina zobrazuje dva rybníky a řeku Teplá. Zcela opomíjí přítoky těchto rybníků a další potoky a pramínky. Řeka Teplá je znázorněná s početnými meandy, které přibližně odpovídají realitě. Avšak v její spodní části je řeka zobrazená zcela chybně. Neteče nalevo od klášterního komplexu, ale celý ho obtéká kolem zdi z východní strany přes rybník Starý. Ten zde již není zobrazen. První znázorněný rybník je umístěný pod městem Teplá, orientovaný jihovýchodním směrem. Částečně jej křížuje naznačené císařské opevnění kolem města. Druhý rybník je znázorněný polohou severně od vesnice Beranov.

Co se týče využití krajiny člověkem, v rámci místních komunikací. Všechny cesty jsou naznačené jen ledabyle. Ze vstupních bran města, jsou šrafami naznačené čtyři cesty. První směřuje severovýchodním směrem a dál se větví. Pravá větev by eventuelně mohla vést dál k Rankovicím. Levá větev dále k přejezdu přes řeku (u Porybného mlýna – Schwalbenmühle, který nezobrazuje). Druhá, západní směrem, je naznačena cesta k přejezdu přes řeku západním směrem (u Starého mlýna - Steinsmühle, jež nezobrazuje). Třetí, je naznačena směrem ke klášteru. Čtvrtá směrem východním, k Beranovu. Vyznačená je pouze k „nedostavěné“ císařské redutě. Dále

jakoby navazuje až na přejezdu přes rybník v ústřední části rytiny. Jedna cesta je také naznačená v jižní části švédského ležení ve směru k jejich fortifikaci v rámci lesa Pírka. Ta by se mohla shodovat se současnou komunikací Teplá – Kladruby. V severní části švédského tábora leží dvě menší cesty, které vedou k již popsanému rybníku.

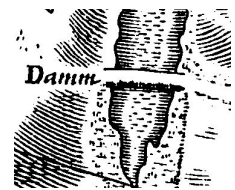
Fialová¹⁴³ se domnívá, že by mohlo jít o rybníky, které švédskou armádu zásobovaly pitnou vodou, což je v tomto případě relevantní. Další tři cestičky v severní části švédského opevnění mohly sloužit jako vstup do severní části velitelského tábora. A jako další vstupy, dvě cesty v jihovýchodní části jejich tábora. Nejmarkantněji je znázorněna tlustá komunikace, která se klikatí napříč celým švédským táborem. Ta zřejmě sloužila vně tábora jako hlavní komunikační a zásobovací uzel.

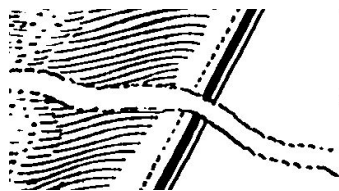
Bažina a rybník.

Přejezdy přes řeku.

Most přes mokřinu.

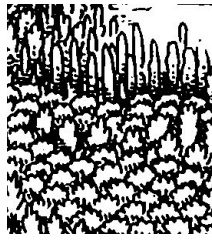
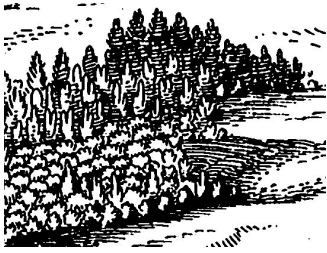

Cesta na Kladruby.

4.3.4. Substrát

V rámci substrátu, neboli povrchového a druhového bohatství fauny a flóry. Rytina zobrazuje různé druhy lesního porostu. Rozeznatelné jsou listnaté i jehličnaté stromy a keře. V určitých partiích plní úlohu dekorativních prvků, či mapových značek vegetace (uvnitř areálu kláštera, jednotlivě postavené stromy, západní část rytiny za řekou). Největší lesní porost je znázorněný uvnitř švédského tábora při okraji rytiny východním směrem. Další dva pod nadpisem, na které lze hledět jakoby do dálky. Poslední v jižní centrální části rytiny. Tento lesní porost lze tvarově identifikovat jako současný les Pírka. Faunu nezobrazuje, vyjma ikonických koňů – jezdců.

¹⁴³ Fialová, s. 46.

Různé druhy lesního porostu.

Symbolický pruh stromů.

4.4. Popis sídel na rytině

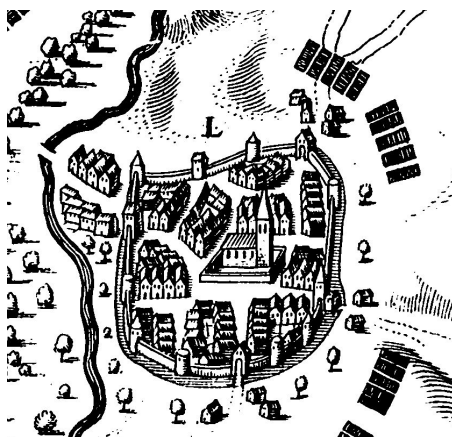
Nejvíce detailně propracované jsou na rytině prvky sídelní struktury (Teplá, Beranov, komplex tepelského kláštera). Proto je nutné se jim věnovat podrobněji. Společně s geografickými prvky reliéfu a vojenskými prvky, je lze brát jako orientační body v krajině.

4.4.1. Zobrazení města Teplá na rytině

Při pohledu na město uvedené bez názvu, vidíme uprostřed dominantní kostel orientovaný východním směrem. Ten je postavený v románském, či gotickém stylu s třemi okny po obvodu jeho lodi a dvěma okny ve věži. Celý kostel je ohrazen bytelnou zdí, která zřejmě sloužila jako ochrana hřbitova v rámci kostela. Dále je kostel lemován uspořádanými měšťanskými domy, čím je vytvořen půdorys města. V němž lze částečně rozeznat ulice. Celé město navozuje dojem elipsovitého tvaru s vějířovitou zástavbou. Další domy lze spatřit i za hradbami, které ho lemují. Vždy kopírují místní komunikace, které z města vycházejí. Ty jsou však pouze ledabyle naznačené a dál za město nepokračují.

Jedna skupina domů je k severovýchodní bráně, podél cesty k Rankovicím, jež se dále větví k přejezdu přes řeku nyní u Porybného mlýna. Druhá skupina, podél cesty ke znázorněnému mostu přes řeku Teplá na západní straně města nyní u Starého mlýna. Třetí při cestě východním směrem k Beranovu a čtvrtá při cestě jižním směrem ke klášteru.

Hradby, které chrání město i s naznačeným příkopem jsou na rytině znázorněné s třinácti věžemi. Pouze ke čtyřem, větším věžím, jsou naznačené cesty a lze je tak označit jako vstupní brány. Celé město symbolicky lemují osamocené stromy, které slouží jen jako mapové značky k naznačení vegetace.

Zobrazení Teplé na rytině, císařský hlavní tábor (L).

4.4.2. Zobrazení Beranova na rytině

Vesnice je vykreslená bez názvu. Nachází se v jádru švédského hlavního tábora. Znázorněna je jako jedenáct menších stavení, jež jsou jednoduchým symbolickým způsobem uspořádány do okrouhlého tvaru. Při severní straně vesnice stojí jedno hospodářské stavení, které je nápadně větší. Uprostřed tvoří dominantu jednoduše tvarovaný, ještě gotický kostelík, s viditelnými třemi okny po straně, dvěma okny ve věži a dvěma vikýři na střeše. Vstup do kostela je orientovaný východním směrem. Celou vesnici dekorativně lemují listnaté stromy a keře. Ze západního rohu vesnice vycházejí načrtnuté dostřelové čáry směrem k Teplé.

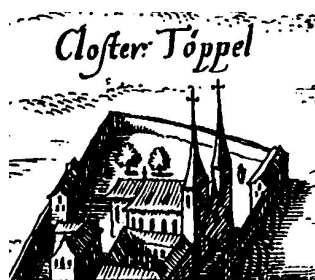

Zobrazení Beranova na rytině.

4.4.3. Zobrazení kláštera na rytině

Jediné sídlo na rytině vykreslené a popsané i s názvem *Clofter Töppel*. Klášter je zde vykreslen stranově obráceně, tj. se vstupem orientovaným východním směrem. Dominantu tvoří budova kostela p. Marie se dvěma štíhlými, vysokými, gotickými věžemi. Loď kostela dekoruje šest oken a na závěr kruhová apsida. Dále je zde čtyřúhelníková stavba, která mohla sloužit jako konvent (budova pro ubytování mnichů). Ta je umístěna v rámci hradby jihovýchodní části areálu.

Další dvě, zřejmě hospodářské budovy, stojí za sebou na západní straně areálu. Z nichž jedna je tvarově odpovídá písmenu L a druhá leží na v blízkosti západní části zdi. Poslední stavba je součástí hradební zdi na východní straně. Co se týče vegetace. Vně komplexu zobrazuje tři stromy. Dva větší a jeden menší dekorativní strom. Vegetace v tomto případě mohla být naznačením klášterních zahrad, či parku. Jak bylo již zmíněno, areál kláštera je ohraničen vysokou, tlustou zdí. Lze vytušit, že vstup do komplexu je na rytině z východní strany.

Zobrazení kláštera na rytině.

Exkurz č. 2 – Vojenské fortifikační řemeslo a jeho prvky

Z počátku stavba polních opevnění většinou vycházela z nizozemských tradic a tradic jihoitalských škol fortifikačního stavitelství z počátku 16. st. V průběhu třicetileté války se vyskytla nutnost přizpůsobit se více terénu a zapojit dělostřelectvo. Dále se upřesňovala zasažitelná plocha a zvyšovala se pevnost a odolnost všech opevněn proti útoku nepřátelského dělostřelectva. Opevnění se snižovala, ale mnohonásobně se zesilovala tloušťka hradeb. Pro střelbu dopředu i do boků hradeb (tj. křížem) byl vyvinut bastionový systém. Bastion byl základní pětiúhelníkový masiv, propojený přímými úseky zemních valů – kurtionů. Před bastion a kurtinami probíhal široký příkop s plochým dnem. Soustava bastionů a kurtin vytvářela dohromady složitou polygonální stavbu. Později se úhly ve švédských táborech začaly ostřit kurtiny a vzdálenosti mezi bastiony zkracovat v rámci novoitalské školy. Kurtiny nebyly větší než 200-250 m.

Koncem třicetileté války se vyskytovala tendence vybrat co nejvýhodnější strategii rozmístění, tak aby vyhovovala daným podmínkám v krajině. Nejednalo se tudíž o žádný ucelený stavitelský systém. Vše vycházelo ze schopnosti a rychlosti přizpůsobit se aktuálnímu stavu bojiště. V závěrečné fázi bylo pro Švédy charakteristické důsledné přizpůsobování modelaci terénu a husté řazení bastionů podle principů novoitalské školy (z druhé poloviny 16. st.). Používal se například Vaubanův systém čtyřúhelníkových bastionů – čtvercových, lichoběžníkových, hvězdicových redut, nebo kruhových dělostřeleckých bašt apod. Císařští byly dogmatictější, a využívali systému geometrických půdorysů opevnění. Základem jejich opevnění nebyly bastiony, nýbrž uzavřené čtyřboké reduty či otevřené redany spojované navzájem často velmi dlouhými kurtinami.

Reduty, malá uzavřená opevnění, preferovala starší nizozemská škola pevnostního stavitelství z přelomu 16. - 17. století. Společně s dalšími malými předsunutými fortifikačními objekty. Jednalo se zejména o stavby na půdorysu geometrických tvarů, tzv. polygony – čtverce, obdélníky, hvězdice, kruhy. Sloužily zejména jako opěrné body pěchoty nebo dělostřelectva. Reduty se budoval na místech zvláštního strategického významu – návrší, cesta, brod, brána. Jejich smyslem bylo kontrolovat bitevní pole, zajistit předsunutou obranu hlavního tábora a důležitých komunikací, případně vytvořit vhodnou základnu pro útok. Císařští preferovali hustou soustavu předsunutých opěrných statických bodů – redut a dělostřeleckých baterií, dále dynamické opěrné body (jízdni hlídky) a záchytné body (zákopy). K zahrazení bran v polních opevněních se používal tzv. španělský jezdec. Tvořil ho střední trám o průměru asi 30 cm, jímž byly provlečeny tyče opatřené okovanými hroty, dlouhé 180 – 210cm.

Zemní valy doplňovaly nástavby z proutěných košů, gabionů, plněných hlínou a kamením. Kvalita opevnění byla vždy závislá na lokálních přírodních podmínkách. Základní

principy však byly stejné. Vojenští inženýři navrhli plány na opevnění a poté je vyměřovali v terénu. Specializované fortifikační práce zastávali ženisté – šancknechti (podle toho neslo opevnění název Schanzen) – a sapéři (kopali obléhací příkopy sapy). Do těchto oddílů byli verbováni horníci, tesaři, stavitelé mostů.

Během opevňovacích prací přemístili ženisté a vojáci tisíce kubíků zeminy. Průřez valu měl v průměru několik metrů čtverečních a při jeho zbudování se muselo přemístit několik metrů krychlových zeminy. Na zemním valu mohl být umístěný třeba i proutěný plot. Důmyslným opatřením bylo pokácení stromů v celém okolí na dostřel děl, vypálení, poboření všech staveb v předpolí, ve kterých by mohl nepřítel nalézt úkryt.¹⁴⁴

Před bojem se připravily koše se zeminou, voda na hašení ohně, trámy, prkna apod. K ochraně proti kulkám i k zakrytí pohybu jednotlivých vojáků sloužily proutěné bariéry. Menší košíky gabiony, se po upletení umístili na potřebné místo a naplnily hlínou. Velké gabiony se vyplétaly kolem zaražených kůlů přímo na pozici, kterou měly chránit.

¹⁴⁴ Třicetiletá válka, s. 154.

IV. KOMPARAČNÍ ANALÝZA

5. Srovnání zobrazeného území s dostupnými mapovými podklady

K dostupným kartografickým pramenům a ke 3D modelům sledované lokality se detailně vyjádřila již zmíněná M. Fialová. Podrobněji v části 5.4. V následující části zmíněné dostupné mapové podklady budu snažit popsat i já, následně se dotknu a vytvořených modelů, či pohledů.

5.1. *Vojenská mapování, Stabilní katastr a další zobrazení*

V první řadě pro srovnání s rytinou použiji map jednotlivých vojenských mapování a map Stabilního katastru. Význam I. vojenského mapování spočívá zejména v jeho podrobnostech, měřítku a téměř vyčerpávajícím písemném aparátu. Současně však také v době jeho zhotovení. Zachycuje totiž území Čech, Moravy a Slezska v celé jeho celistvosti v době před nástupem průmyslové revoluce. Zejména v době největšího rozkvětu kulturní barokní krajiny a její nejvyšší diverzity. Na těchto mapách je nepravými sklonovými šrafami znázorněn terén, barevně komunikace (hnědými linkami), lesy (šedě), orná půda (bíle), pastviny (žlutozeleně), vinice (světle hnědě), vodstvo a mokřady (modře) a půdorysy obytných budov (zděné stavby červeně, dřevěné černě).¹⁴⁵

Mapy II. vojenského mapování vznikaly až v době nástupu průmyslové revoluce a rozvoje intenzivních forem zemědělství. Výměra orné půdy se v průběhu mapování vzrostla až o 50% a lesní plochy dosáhly na našem území historicky nejmenšího rozsahu. III. vojenské mapování sloužilo pro hlubší revizi II. vojenského mapování. Je zároveň nejpřesnější, protože již pracovalo s daty Stabilního katastru (pevných, stálých rozvržení pozemkových map) a nově navržené trigonometrické síť. Modernější mapy zachovávaly shodné měřítko, které se drží prakticky dodnes v podobě současných katastrálních map. Podrobnější popis vojenských mapování a indikačních skic Stabilního katastru jsem uvedla už v části 2.2.

Pro další srovnání použijeme i Wernerovu vedutu z r. 1741 (obr. 19) a nákredu z klášterních análů z r. 1758 (obr. 20), kdy v kraji pobývalo pruské vojsko. V případě kláštera dále použijeme i jedno z jeho prvních zobrazení vůbec (obr. 16).

¹⁴⁵Mapy Čech, Moravy a Slezska, s. 98.

5.2. Novodobé mapové podklady

V současnosti existují rozsáhlá mapování díla, která dokonale postihují veškeré geografické jevy celé České republiky. Používají se různé druhy map. Dostupné jsou i 2D a 3D znázornění lokalit. Současnou mapu znázorněné lokality jsem získala v aplikaci Přehledná mapa ČR (obr. 21). Následně jsem v ní získala i detailní jednostranně zaměřené mapy lesního porostu (obr. 27), vodotečí (obr. 26), výškopisu i se znázorněným horopisem (obr. 24), jen výškopisu (obr. 25), ortofoto z let 2005-2007 (obr. 28). Pro získání doplňujících informací jsem použila i mapu Klubu českých turistů (obr. 22). Marie Fialová k vytvoření 3D modelů lokality používala přehlednou mapu ČR v aplikaci ZABAGED. O ní blíže v části 5.4.

5.3. Znázornění dominant na jednotlivých mapových podkladech

5.3.1. Město Teplá

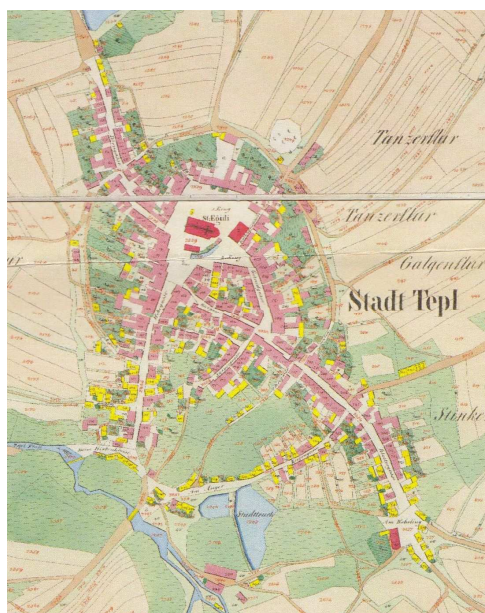
Na I. vojenském mapování lze uprostřed města vidět stát kostel sv. Jiljí. V areálu města je vykresleno nejméně dalších pět křížků, které značily místo se sakrálním významem. Vzhledem k nízké podrobnosti vykreslení jednotlivých domů, nelze rozeznat žádnou městskou vstupní bránu. Lze jen odhadovat, že brány mohly kdysi stát či stojí u příjezdových cest (ve směru severovýchodním, severním jihozápadním a jihovýchodním). Co se týče hradeb a příkopů kolem města jako jakási torza lze označit tlustá, šrafovaná čára na severní a východní straně města. Z části i na straně jihozápadní. Ta značí sklon terénu kolem města a paprskovitě z ní vycházejí komunikace do celého okolí (sedm). Na mnohem podrobnějším II. vojenském mapování, je takovýchto příjezdových komunikací rozeznatelných dvanáct až třináct. I kruhová rýha kolem města je zvýrazněná mnohem ostřeji a hlouběji. Na indikačních skicách Stablního katastru a III vojenském mapování se zobrazení města příliš neliší. Lze však konstatovat, že na všech zobrazeních vojenských mapování i skicách Stablního katastru domy spočívají v typickém seskupení uprostřed města kolem centrálního kostela a jsou ohrazené rýhou v kruhovém tvaru. Čím blíže je mapa k současnosti, tím více znázorněných domů ve městě přibývá.

Na Wernerově vedutě z r. 1741 je město zobrazeno od jihozápadu se čtyřmi dominantními vstupními branami (v severní, severovýchodní, jižní a západní části města). A dalšími torzy asi třech bran i s pozůstatky hradebních zdí, viditelných ze západní strany města. Na zobrazení města za obléhání Prusy r. 1758 je uprostřed města zobrazeného od jihovýchodu, nejvíce zvýrazněná vysoká věž uprostřed (podobně i na Wernerově vedutě). Ta sloužila jako zvonice. V pozadí za ní stojí kostel sv. Jiljí s menším barokním sanktusníkem orientovaným východním směrem. Na levé straně od zvonice stojí budova radnice. V jižní části města, podél cesty ke klášteru, je kaple

Nejsvětější Trojice. Nezobrazuje žádné vstupní brány ani pozůstatky hradební zdi. Zahloubení příkopu lze částečně odhadovat na západní straně města. Současný stav města můžeme vidět v příloze na obr. 23. Pro porovnání přikládám výřezy města na mapových podkladech:

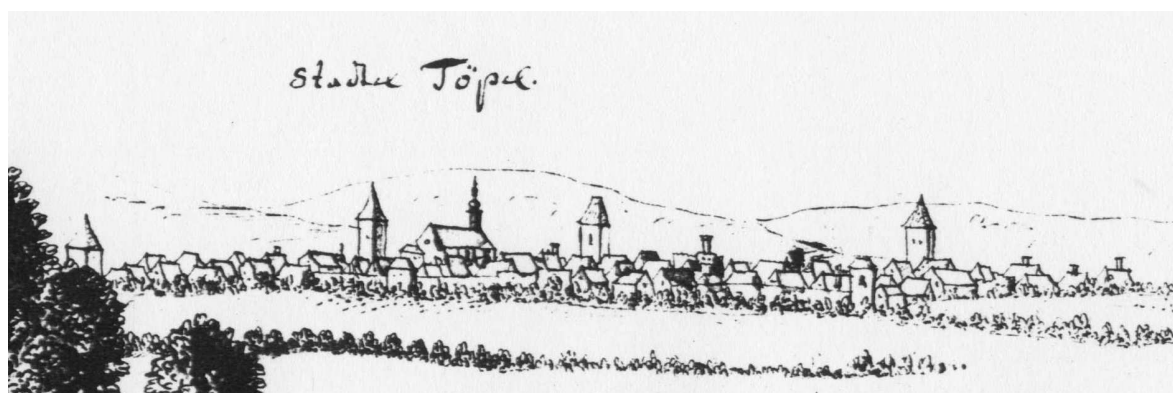
Srovnání zobrazení města: zleva -I., II., III. vojenské mapování.

Zobrazení města – Stabilní katastr.

Teplá za Prusů z r. 1758.

Wernerova veduta z r. 1741.

5.3.2. Klášter

V přídatku map I. vojenského mapování Království Českého 118/58 je zmínka o tepelském klášteře, jako o „solidním, dalekosáhlém, vysokou, dobrou zdí uzavřeném klášteře.“¹⁴⁶ Současný stav klášterního komplexu můžeme vidět v příloze na obr. 23.

Na zobrazení z I. vojenského mapování, které není příliš podrobné, vidíme lehce šrafovanou zeď obdélníkového tvaru. Nejvíce hospodářských budov spočívá na západní a jižní straně této zdi. V centrální části je větší stavba čtvercového půdorysu, která zřejmě představuje konvent a kostel Nanebevzetí p. Marie. Na II. a III. vojenském mapování je areál zachycen takřka identicky. Budova konventu se na nich rozrostla do dvou vzájemně propojených čtvercových staveb. V jihozápadní části stojí další větší stavba a další podél západní zdi. V jihovýchodní části komplexu je vykreslený park. Klášterní komplex z jihu obtéká řeka Teplá a následně se kolem zdi stáčí na západ a později na sever k městu Teplá. Celou situaci naprosto totožně, avšak podrobněji zachycují indikační skici Stabilního katastru.

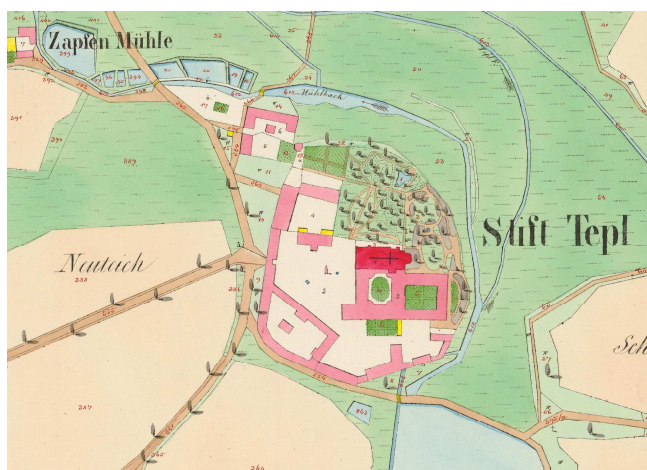
Detailní barokní podobu můžeme vidět na zobrazení kláštera na Wernerově vedutě z r. 1741 a nákresu z klášterních análů z r. 1758. Ty odpovídají zachycené podobě na vojenských mapováních i Stabilním katastru. Na zobrazení z r. 1758, kde je klášter zachycen od východu je ještě podrobněji vidět nádvoří s barokním sousoším a reálná podoba hospodářských staveb u západní zdi.

Pokud chceme porovnávat zobrazení kláštera na rytině s jiným relevantním zobrazením, co se týče doby vzniku. Nabízí se zobrazení kláštera, které je opatrně řazeno do období před r. 1697. Avšak kostel p. Marie je na něm zobrazen ještě s gotickými okny a celá jeho zadní loď je otočená směrem k jihu, tak aby okna byla od západu vůbec vidět. Pozice umístění konventu a nemocnice by odpovídala fázi přestavby na počátku 17. století. Tomu by odpovídala i skutečnost, že věže kostela mají již barokní bání. Celý komplex je ohrazen silnou zdí s průhledy a střelnými, u vstupu s větší bránou a dalšími baštami po jeho elipsovitém obvodu. V severozápadní části se nachází zahrady a parková zóna. Pro srovnání v příloze uvádím další dostupná zobrazení kláštera (obr. 17).

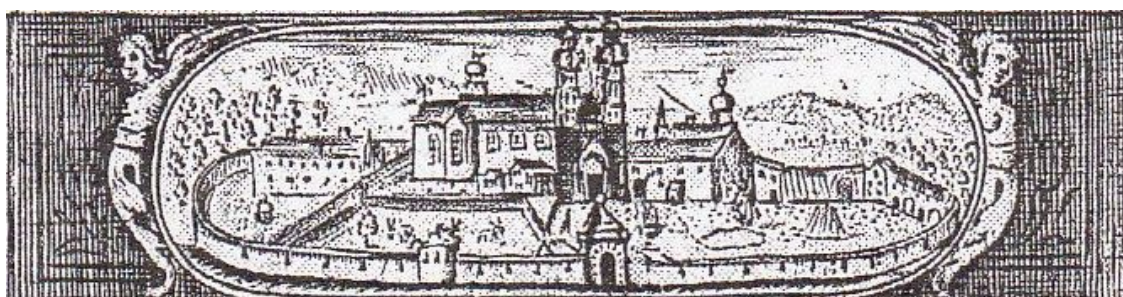

Srovnání zobrazení kláštera: zleva – I., II., III. vojenské mapování.

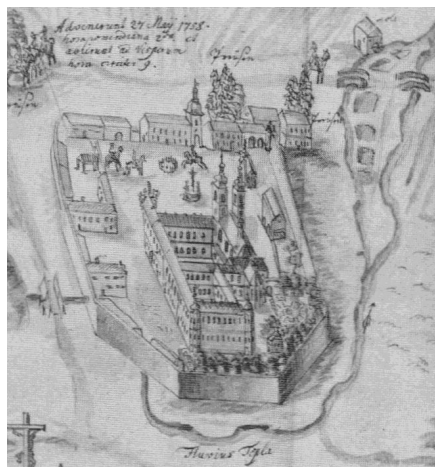
¹⁴⁶Tyl, s. 18.

Zobrazení kláštera - Stablní katastr.

Zobrazení kláštera před r. 1697.

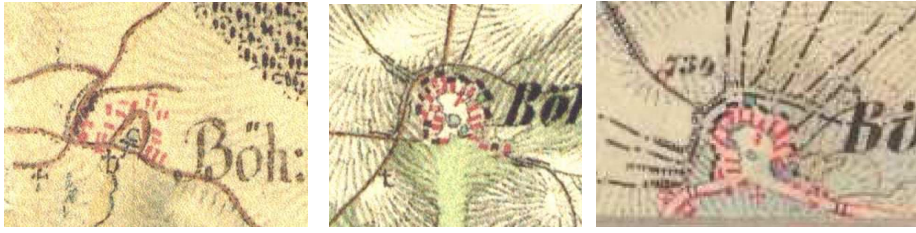
Teplá za Prusů r. 1758.

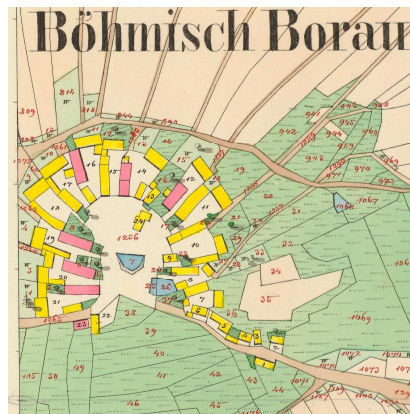
Wernerova veduta r. 1741.

5.3.3. Beranov

Vesnice Beranov je velmi shodně zobrazena na všech sadách vojenských mapování i skicách Stablního katastru. Jde o okrouhlici s centrálním rybníčkem uprostřed. Čím blíže je mapování datováno současnosti, tím více se Beranov rozrůstá v počtu stavení. Na všech mapových podkladech je zobrazen bez kostela.

Srovnání zobrazení Beranova: zleva – I., II., III. vojenské mapování.

Zobrazení Beranova – Stabilní katastr.

5.3.4. Šibenice

Šibenice je na rytině zobrazená, jako menší kruhovitá stavba se stříškou. Dále je zachycená pouze na mapě I. vojenského mapování, jako červená kruhovitá stavby na třech nožičkách s kopulovitou stříškou polohou napravo od města Teplá. Další mapování ji už nezachycují.

Jelikož prameny uvádí, že poddané po povstání proti opatovi kláštera Petrovi II. v roce 1525 oběsili nedaleko na kopci. Lze předpokládat, že zaznamenaná bitevní šibenice byla využívána už před příchodem vojsk. U vojska byla šibenice běžně používána k akutním řešením dezerce, nekázně aj. Zda ji vojska používala nebo ji jen autor zobrazil pouze, jako kulturní relikvii nacházející se v krajině nelze doložit. V 18. století a dál se pak šibenice zřejmě přestala používat a upadla v zapomnění. Což potvrzuje i to, že město mělo povoleno provádět hrdelní soud IV. třídy pouze do r. 1765.¹⁴⁷

Šibenice na I. vojenském mapování; detail.

¹⁴⁷KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 1996, s. 476.

5.3.5. Lesy a vodstvo

Lesy tvarově odpovídají lesům zakresleným na mapách II. vojenského mapování. Za dobu maximálního odlesnění naší krajiny jsou považována období vrcholného středověku nebo doba barokní. Toto období na lesní porosty vyvíjelo velký tlak, do doby než byly vydány ochranné dekrety (1754 pro Čechy).

Polohy lesů Pírka, lesů na Beranovské výšině i lesa severovýchodně od Beranova směrem k Rankovicím mají velmi podobné tvary jako v současnosti. V současné době je centrální oblast rytiny zalesněna více, než je na ní zobrazeno, podobně i oblast od kláštera směrem k lesu Pírka (obr. 27).

Co se týče vodních ploch, vyskytují se v takřka nezměněné podobě již od 14. – 15. století. Občas byly podoby rybníků trochu pozměněny a odvodněny některé oblasti. Pod Beranovem v místech, kde byla bažina s hrází, byla oblast odvodněna a vznikla nová soustava rybníčků na Beranovském potoce – Horní lesní rybník a Lesní rybník. Jiné rybníčky tu ale pravděpodobně byly už v době bitvy. (obr. 27). Stejně tak byla odvodněna oblast kolem druhého znázorněného rybníka na rytině (pod městem). Vznikla tak soustava rybníků Pírka – Dolní koupaliště – Nad městem.

Autor zcela opomněl zakreslit soustavu rybníků Velký myší král – Dlouhá louka. Správně zakreslil rybník Pstruhový v severovýchodní části rytiny, nedokreslil mu však přítok. Řeku Teplou zakreslil bez rybníka Sladovského, kterým protéká už před městem.

Řeka na I. vojenském mapování.

5.3.6. Pozemní komunikace

Středem bojiště vede důležitá cesta z Teplé do Toužimi a dále do Prahy. Tu autoři rytiny zcela přehlédli. Celkem shodně zobrazili polohu současné místní komunikace Teplá – Kladruby. Cestu procházející napříč švédským táborem od severu až k jihu se nepodařilo dohledat na žádném mapování. A to, zřejmě z důvodu, že plnila účely pouze pro akutní manévrování ve vojenském prostoru. Podrobnější síť komunikací autoři nezakreslili. Další cesty jsou pouze načrtnuté. O cestě, která vedla již v té době z Teplé do kláštera, z Teplé do Beranova a z Teplé do Rankovic není pochyb.

Cesta do Kladrub (srovnání rytiny a I. vojenského mapování).

5.3.7. Rybník Betlém

Rybník Betlém rytina nezachycuje. Na všech dalších mapách zachycen je a nepochybně zde byl již před rokem 1647. Místní prameny se o něm zmiňují vzhledem k relikům dochovaným na ostrohu, který vybíhá do rybníka na jeho východní straně. Tam se mělo údajně nalézat zemní švédské opevnění. Ještě dnes je patrný val výše 8 m, který měl navrstvení v šířce 11 m. Švédská posádka by tak uvnitř měla prostor k cvičení až 100 x 60 m a mohla tak ukrývat cca 500 mužů.¹⁴⁸ O tomto opevnění se píše i v tepelských análech z r. 1647. Relikty u Betléma jsou v současnosti řazeny mezi pozůstatky tvrze. Zároveň je připouštěno, že by mohlo jít o opevnění z bitvy u Teplé v rámci císařského tábora, nikoliv tábora švédského.¹⁴⁹

Já usuzuji, že zmatečné informace o Betlému, které poskytují místní prameny, vycházejí ze zpráv přenášených lidovou slovesností. Ty aspirují o to, vytvořit ze záhadných místních pověstí senzace. Pro vojenskou situaci bitvy u Teplé detailní zobrazení západní části výseku krajiny nebylo významná. Pokud opravdu betlémské relikty byly součástí opevnění z třicetileté války, zařadila bych je pro jejich strategickou polohu v blízkosti kláštera, do období Mansfeldova obléhání. Relevanci pramenů by bylo nutné v budoucnu ověřit destruktivními archeologickými metodami.

¹⁴⁸ŠVANDRLÍK, R. *Staré pověsti. Mariánskolázeňsko, Tepelsko, Kynžvartsko*, 1.díl. Mariánské Lázně: R. Švandrlík, 2007, s. 34.

¹⁴⁹ÚLOVEC, J. *Hrady, zámky a tvrze na Chebsku*. Cheb: Chebské muzeum, 1998, s. 22; Bitva u Teplé, s. 22.

Srovnání rybník Betlém; I: vojenské mapování a současný stav.
(vlastní foto autorky)

5.3.8. Rankovický ringval

Ringval spadá do výseku krajiny zobrazeného na rytině. Na rytině však zobrazen není. Na mapách I. vojenského mapování se také nevyskytuje. Na novodobějších mapách však už zachycen je. Jde o políčko kruhového tvaru o výměře 21 arů a 38 m², které je obklopeno příkopem hlubokým 1 m a nejméně 3 metry širokým. Nachází se cca 500 m od Rankovic.¹⁵⁰

Někteří autoři ho považují za relikv střeověké tvrze¹⁵¹ nebo za součást Slovanského opevnění ze 4. - 7. století¹⁵². Některí říkají, že byl součástí i Avarského opevnění¹⁵³. Jiní za součást císařského opevnění z bitvy u Teplé, který blokoval cestu přes Poutnova do Mnichova a tudíž znemožňoval jejich obejít ze severu.

Fialová se domnívá, že autor/autoři plánů museli ringval obejít bez povšimnutí, a proto na rytině není zachycen.¹⁵⁴ Přikláním se k jejímu názoru a z uvedených pramenů soudím, že byl součástí pohraničního opevnění již ve středověku.

Srovnání ringvalu ve Stablním katastru a II. vojenském mapování.

5.4 3D modely okolí

Pro názornou ukázkou přikládám 3D modely krajiny (obrázky č. 31-37). Které pro

¹⁵⁰ Klement Franz 1878. In. Hamelika č. 17, 1974.

¹⁵¹ ÚLOVEC, J. *Hrady, zámky a tvrze na Chebsku*. Cheb: Chebské muzeum, 1998, s. 646-647.; Klement Franz 1878. In. Hamelika č. 17, 1974.

¹⁵² Joachim Hermann, místní rodák.

¹⁵³ ŠVANDRLÍK, R. *Staré pověsti*. Mariánskolázeňsko, Tepelsko, Kynžvartsko, 1. díl. Mariánské Lázně: R. Švandrlík, 2007, s. 36.

¹⁵⁴ Fialová, s. 47.

potřebu studie vytvořila M. Fialová z ČVUT. Na nich můžeme sledovat odkud, a kam šlo z vyvýšených bodů dohlédnout a jaké mohly díky tomu vzniknout omyly a nesrovnalosti. Na paměti je nutné neustále mít rozsah kompetencí dobových zobrazovacích metod. Na základě všech předložených informací nyní mohu přistoupit k závěrečné části, a to ke kritické reflexi pramene.

Pro vytvoření modelů Fialová použila program ArcGIS od společnosti ESRI.¹⁵⁵ „Tento geografický informační systém obsahuje řadu nástrojů pro tvorbu, editaci a analýzu dat. Pomocí těchto aplikací, především ArcMap a ArcScene, byl vytvořen model terénu, bylo provedeno georeferencování mapových podkladů, byly vektorizovány objekty a také byla provedena vizualizace 3D dat. Jako podkladovou mapu použila rastrovou základní mapu České Republiky v měřítku 1:10 000 odvozenou z dat ZABAGED.“¹⁵⁶ Tyto mapy jí poskytl Zeměměřický úřad v Praze na základě žádosti o data pro studentské účely. Na základě vektorizace území, identifikace 10 objektů a následné vizualizace zjištěných dat vznikly 3D pohledy na danou lokalitu v programu ArcScene (obr. 31-33). Na dalších obrázcích č. 34-37, můžeme sledovat 3D rozložení vojenských opevnění v terénu. Červenou barvou jsou označené císařské jednotky, modrou barvou švédské.

¹⁵⁵ Fialová, s. 32.

¹⁵⁶ Fialová, s. 29.

Exkurz č. 3 – Polní tažení a vojenská organizace

S vojáky a regimenty táhl i ohromný trén – povozy, zásoby, výzbroj, střelivo, ženíjní technika. Přítomné byly i ženy vojáků, děti, markytánky a prostitutky s dostatečnými zásobami proviantu. Kudy táhlo vojsko, tam všude byl kraj totálně vyjeden a vyrabován. Průchod vojska krajem byl oznamován s předstihem, takže se na něj domorodá populace mohla připravit.

Velitel vojska musel udržet určitou míru kázně v ležení a ve vlastním zájmu zaručit bezpečí obchodníkům pobývajícím v táboře. “Pořádek proto býval vynucován drastickými tresty a součástí každého vojenského ležení bylo popravčí místo se šibenicí.”¹⁵⁷

Vojsko obvykle využívalo k ubytování během tažení vesnice, města i kláštery. Pokud se vojsko utábořilo v jednom ležení, na delší dobu, udržovala se pravidla, každý bod byl pečlivě vyměřen. Každá jednotka měla pevné místo. V rámci takto vymezeného prostoru stál na čestném místě stan velitele, rozměřil a určil se prostor pro stany důstojníků, stany nebo přístřešky mužstva, bylo vyznačeno tržiště, vybráno místo pro odstavení vozů, ustájení koní, či místo ohniště pro přípravu potravy apod. Poté byl tábor obehnan zemním valem, baštami a opatřen hlídanými fortami. Vojáci neměli bez povolení opustit ubytovací prostor. To však vždy nefungovalo. Byl to spíše teoretický nástin věci. Pokud bylo tažení neúspěšné nebo velení neplatilo žold, kázeň klesala a začala rabovat a drancovat okolní krajinu ležení.

Velmi důležitým úkolem bylo zajištění píce pro koně. K nejběžnější ochraně tábora patřilo vybudování hliněných valů a bašt po obvodu ležení. Uvnitř tábora bývaly umístěny oddělené ubikace důstojníků často společně s pokladnou nebo skladem proviantu. V leženích se používaly různé druhy stanů. Velkým problémem velitele bylo zásobování armády potravinami a střelivem. Na toto místo byl jmenován důstojník, který dbal na toto zásobování. Lákali proto obchodníky do táborů, pod úplatou osvobození od cel a poplatků. Města v okolí jejich trasy, byla nucena vydat ze sebe všechno, co šlo. Pokud se vojsko drželo v místě dlouho k drancování a pustošení krajiny docházelo takřka vždycky. Jestliže byla v okolí řeka, zásoby se posílali po ní, protože to bylo výhodnější. V důsledku toho mnoho vojenských tažení kopíruje říční koryta.

Pro koně se zřizovala krytá stání, která je chránila před nepohodou. Jednotlivé menší jednotky budovaly uvnitř tábora svá vlastní ležení, která hlídky chránily před možnými krádežemi ze strany jiných vojáků nebo lůzy táhnoucí s vojskem.

Velmi důležité bylo dostatečné zajištění dělostřeleckých baterií střelivem. Podle tehdejších vojensko-teoretických spisů se dá odhadnout, že pro třicet děl bylo potřebné zajistit okolo 600 tun

¹⁵⁷Třicetiletá válka, s. 172.

střeliva (nábojů a prachu).

O početné raněné se starali vojenští felčáři. Úroveň péče však nebyla vysoká. Nemocní a zmrzačení vojáci, kteří se neměli kam vrátit, často v táborech žebrali. Jejich funkce jsou leckdy přeceňované. Vyšší důstojníci měli své osobní lékaře.

Místo stanů se často jak vojáci, tak lidé u trénu museli spokojit s různými provizorními přístřešky. Ve vymezené části tábora stály krámy obchodníků, markytánů. Ti prodávali vojákům vše potřebné a odkupovali od nich jejich kořist.

V. ZÁVĚR

6. Kritická reflexe pramene

Na základě srovnání rytiny a jednotlivých mapových podkladů se záznamy v literatuře a dalšími daty získanými z vytvořených srovnávacích tabulek č. 1, 2, 3. Soudím, že autorem podkladů pro rytinu byl patrně členové švédského štábu. Pro tuto domněnku svědčí zejména propracovanější zobrazení švédské části bojiště. Předpokládám, že plány těchto vojenských inženýrů, kteří se podíleli na jejich zpracování, byly vykresleny velmi zběžně, nedokonale a často jen na základě verbálních popisů. Myslím si jejich zpracovatelé nedali příliš práce se zbytečným prozkoumáváním terénu. Zřejmě k tomu nahrávalo i to, že se bitva udála ve velmi krátkém čase, jednalo se jen o jednu malou epizodu v celé řadě významnějších bitev, navíc v období schylujícím se ke konci války. Navíc švédské i císařské vojsko už bylo notně vyčerpané předešlými boji a Wrangel se nutně potřeboval probojovat zpátky do Chebu pro zásoby proviantu. Na konečné podobě rytiny se podle mého názoru podílel více neznámý umělec v rytecké dílně. Ten však dbal více na estetickou kvalitu a vlastní úsudek, v rámci dobového uměleckého zpracování rytiny, než na věrnost jejího zobrazení.

6.1. Terénní průzkum

Do okolí města Teplá jsem se vypravila na podzim r. 2010. Na všech níže uvedených místech jsem pořídila foto snímky (obr. 39). Prostým pozorováním změn na povrchu jsem ohledala okolí vesnice Beranov, Beranovskou výšinu a bažinaté údolí směrem kolem pozemní komunikace směrem k městu Teplá. U města Teplá jsem prozkoumala zejména jeho východní hranici, kde jsem pátrala po zbytcích hradebního opevnění. Žádné relikty tohoto opevnění jsem neobjevila. Dále jsem pokračovala na tepelské náměstí, k rybníku Betlému a do klášterního komplexu a jeho starého hřbitova.

Pozemní komunikace mezi Beranovem a městem, je hlavní spojnicí města Teplá s městem Toužim. Komunikace prochází zkoumaným bojištěm. Po zběžném ohledání jsem zjistila, že relikty opevnění v jejím okolí nejsou na první pohled nikde patrné, což potvrzují skutečnosti, že na vytyčeném území byly v uplynulých desetiletích provedeny rozsáhlé meliorace. Ty zavdaly vzniku místního koupaliště a odvedly přebytečnou vodu z místních polí. Ty tudíž mohou být extenzivněji využívány pro zemědělské účely a hlubokou orbu. Na místě tří švédských redut pod táborem se nyní nachází pole, která jsou znázorněná už na I. vojenském mapování a Stablním katastru. Z toho usuzuji, že obyvatelstvo nucené využívat zemědělskou půdu všechny relikty už v blízké době po

bitvě odstraňovalo. V rámci barokního záměru plánované péče o krajinu. V němž krajina začala být projektem člověka a jeho představ. Na řadu se tak dostaly i místa, která v prvním plánu nebyly příliš atraktivní (odvodnění mokřad, zpevnění nestálých ploch reliéfu).¹⁵⁸

Opevnění kolem města musela podobným způsobem postupně ustoupit rozšiřování městské zástavby.

K vlastním nálezům hmotných artefaktů nedošlo. V minulosti veškeré nalezené železné podkovy a železné úlomky z této doby byly ukládané do muzea v klášteře.¹⁵⁹ Podle výpovědi domorodců, jež si nepřáli být jmenováni, k nálezům dochází i v současnosti.

Kvalita i kvantita vegetačního porostu zběžně odpovídala znázorněným smíšeným lesům na rytině. Při pohledu směrem ke klášteru Teplá je již na první pohled patrná absence lesního porostu na rytině kolem šibenice.

Výsledky terénního průzkumu uskutečněného V. Matouškem v roce 2006 můžeme na obrázku č. 30. Přičemž za použití nedestruktivních archeologických metod došlo k identifikaci šesti objektů vojenských fortifikací zhruba na místech zobrazení na rytině. Ve srovnání s rytinou je o císařské dělostřelecké baterie. První na východní straně (na rytině označená M). Druhá na severní straně od města Teplá v rytině neoznačená se nacházela v rámci zbudovaného císařského opevnění kolem tábora. Další tři švédské reduty pod vesnicí Beranov (na rytině C) a jedna reduta uprostřed bojiště (D).

6.2. Místa pozorování

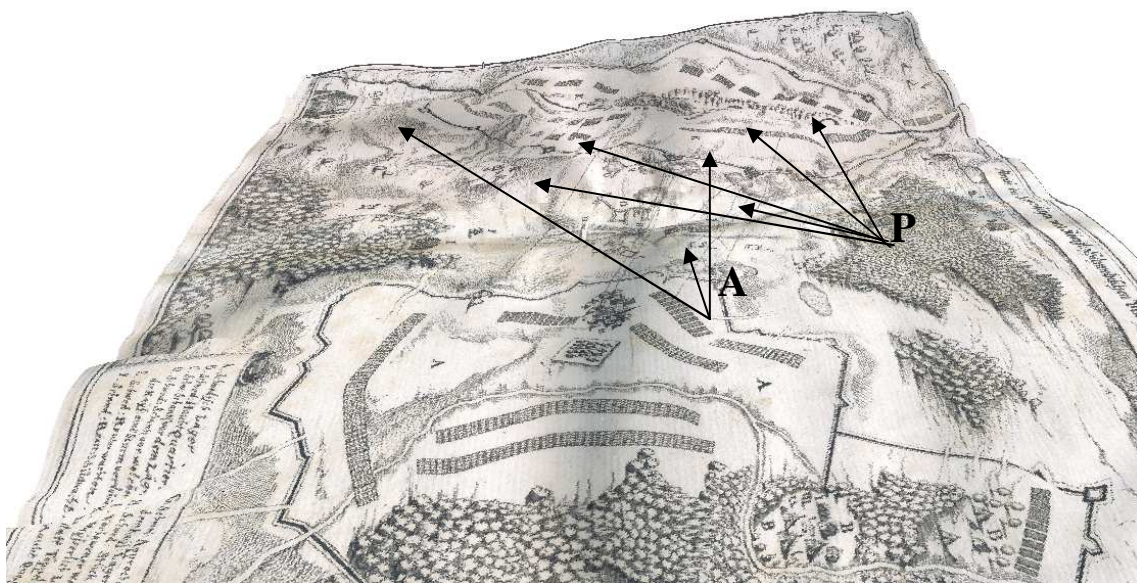
Při určení stanovišť budu vycházet s dat ověřovaných Marií Fialovou v její diplomní práci. Ta určila v tomto výseku krajiny sedm pravděpodobných míst komponování a potřebné geomorfologické body, tak aby se dala zachytit přibližná poloha, tvar a velikost obou táborů. Rozhodující je výška místa, ze kterého je bojiště pozorováno, výška pozorovaných objektů a rozsah zalesnění. Jak bylo již řečeno, na začátku pravděpodobných míst pozorování označila hned několik (obr. 38). Po zhodnocení počet zredukovala na tři a to: Beranovskou výšinu, zadruhé vyvýšené místo za městem Teplá a za třetí o vyvýšené místo v blízkosti kláštera (A, D, C), vyloučením ostatních bodů.

Na uvedených třech místech nebrání vzájemnému rozhledu zalesnění lokality. Přesný počet míst, ale nelze určit. Avšak vzhledem k menší přesnosti zachycené lokality v oblasti švédského tábora bych se přiklonila k místu v blízkosti kláštera a místu za městem Teplá. Tato místa ovšem nebyla pro člena švédské posádky bezpečná, protože patřila k císařskému táboru. Pravděpodobně

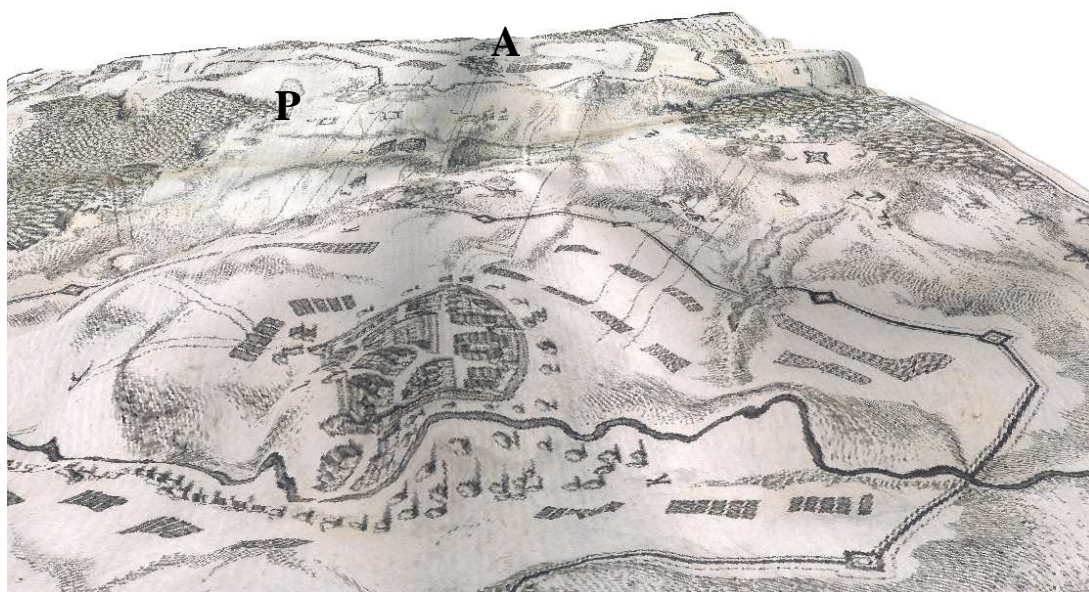
¹⁵⁸ KRYL, M. *Bitva u Jankova*. FHS UK Praha. Nepublikovaná bakalářská práce, 2006, s. 32-33.

¹⁵⁹ *Gnirs*. In. Hamelika č. 14, 1973.

tedy bývá pouze jedno místo a to bod A u Beranovské výšiny. S tím, že by se detailnímu topografickému vykreslení vlastního tábora autor příliš nevěnoval. V rytině se objevuje jedna blíž neoznačená osamocená postavička vykreslená v zářezu lesa pod nadpisem v na levé straně od Pstruhového rybníka. Domnívám, se že může jít o místo ikonicky zobrazující místo pozorování. Přikláním se tudíž k bodu A, který zmínila Fialová a druhému bodu na kterém stojí osamocená postava. Ten jsem pracovně nazvala „P“. Pokud se podíváme na výše přiložené modely terénu podle rytiny, bylo z tohoto místa dobře vidět na celý prostor bojiště:

3D pohled od Beranova směrem k Teplé a klášteru; autor pohledu M. Fialová, body autorka.

3D pohled od města Teplá k Beranovu; autor pohledu M. Fialová, body autorka.

6.3. Město a okolí

Město je velmi komplikovaného půdorysu. Dominantní prostor města tu tvoří velké nepravidelné náměstí vidlicového či kyjovitého tvaru, které je jako by rozšířením hlavní ulice, která ho protíná. Po porovnání s dostupnými podklady mohu konstatovat, že městské opevnění se v té doby skládalo zřejmě z bytelné zdi s vybudovaným příkopem a několika věžemi. Věží mohlo být až třináct, tak jak lze vyčíst z rytiny. Z nichž čtyři větší jistě plnily klíčové úlohy vstupních bran u důležitých příjezdových komunikací. Podle naznačených dalších druhotných příchozích cest, například na mapách II. vojenského mapování lze usuzovat, že i dalšími branami šlo do města vstoupit. Městské opevnění se začalo likvidovat až r. 1794. R. 1845 již Dundr¹⁶⁰ uvádí, že po bývalých městských zdech a věžích není ani památky. Údajně ve městě stály už jen 2 velké vstupní brány, jedna na východní a druhá na severní straně. Na západní straně stála torza třetí brány, která v roce 1794 vyhořela.

Zcela jistě měla na náměstí stát nová budova radnice, kterou na místě vyhořelé r. 1608, měli tepelští postavit. Autoři rytiny ji však blíže nespecifikují. Kostel sv. Jiljí, jenž byl povýšen na farní již r. 1384, prošel přestavbou z románské podoby v průběhu 17. století. Avšak v průběhu 18. století se jeho podoba několikrát změnila. Výslednou podobu, kterou nese v současnosti má až z r. 1794. Podoba kostela zobrazená na rytině tudíž mohla svou orientací i podobou odpovídat skutečnosti. Budova školy byla podle nadpisu nad jejím vchodem zřízená již r. 1572 opatem Mauskönigem. Z rozličných domů zobrazených ve městě, však nelze přesně identifikovat.

Co se týká opevnění, mohlo svým zobrazením odpovídat velmi věrně realitě. I půdorys je částečně zakreslen správně. Jelikož autoři nezakreslili některé klíčové domy, usuzuji, že jim buď pouze nepřikládali takovou hodnotu. Nebo vzhledem k tomu, že se město stalo jádrem císařského tábora, nebyli švédští autoři natolik spraveni o věrném půdorysu města.

6.4. Vesnice Beranov

Znázornění vesnice na rytině je velmi schematické a odpovídá typickému zobrazení vesnic na všech ostatních rytinách. Kruhový půdorys vesnice tvarově odpovídá půdorysům všech okolních vesnic. Existenci kostela zobrazeného na rytině nelze dokázat. Neboť se o ní nezmiňuje žádný z dochovaných pramenů. Je možné, že při bojích došlo k jejímu totálnímu zničení a kostel po odchodu Švédů již nikdy nebyl obnoven. V současnosti se uprostřed vesnice nachází pomník a

¹⁶⁰DUNDR, J. A. *Království české statisticky-polohopisně popsané*, díl 1. Plzeňsko. W Praze: Tiskem a skladem Karla Wilíma Medaua a společ., 1845, s. 213.

rybník. Kolem něho jsou do kruhu rozestoupené hospodářské domy a usedlosti. Domnívám se, že veškeré možné zbytky kostela byly zničeny při založení tohoto rybníka. Oprávnění tohoto tvrzení by však bylo nutné v budoucnosti ověřit destruktivními archeologickými metodami.

Informační tabule v obci uvádí, že na západní části obce stával kamenný kříž a pomník padlým a v blízkosti drobná kaple. Neuvádí však více podrobností ani odkaz na pramen, kdy byla kaple a zbylé symbolické prvky odstraněny. Místní autor J. V. Šimánek uvádí, že: „O vesnicích, kde není kostela, chybí arci dokladů.“¹⁶¹ Tato teze vsutku odpovídá realitě. Všechny možné záznamy o okolních vesnicích byly shromažďovány v rámci přidružených klášterních kostelů a později ukládány v klášterním archivu. O vesnici Beranov se, žádné bližší informace „jako o vesnici s kostelem“ nedochovaly, soudím, že kostel podobného rozměru zde opravdu nestál. Mohlo se jednat o menší kapli. Nebo zde byl nakreslen jen z důvodu umocnění symbolu ikonické vesnice. Samotné zobrazení menší okrouhlé vesnice s přidruženým kostelem, je pro autory rytiny typické. Obzvláště podle srovnání s jejich dalšími rytinami (zejména třebelskými). Architektonická pojetí staveb a jejich detailní propracování mohou už být zásluhou rytce.

6.5. Klášter

Z předešlých informací je patrné, že 17. století udělalo s podobou kláštera své. Již od 14. století víme (z dob pozdní gotiky za opata Zigmunda Hausmanna), že se stal součástí komplexu pivovar. Dále špitál, budova konventu, a v roce 1636, východním směrem od kostela objekt klášterní nemocnice. Při požárech v letech 1571 a 1581 byly zasaženy jen věže kostela Zvěstování p. Marie. V 17. století však v klášteře došlo hned ke třem velkým požárům. V rámci nich byl klášter opakovaně přestavěn: po ničivých požárech v letech 1611, 1659 a v roce 1677 a při vrcholně barokních přestavbách. V jádře románský zůstal v komplexu prakticky pouze klášterní chrám, středověké budovy přestavěné na sklonku 15. století vzaly z části za své při požáru r. 1611.

Na počátku 17. století po požáru se údajně uskutečnily rozsáhlejší úpravy, které prováděl Marco Antonie do Consej. Údajně byl modernizován i konvent a podle klášterních análů byly všechny dispozice a umístění budov poněkud pozměněny (budovy byly před požárem "rozličného tvaru a na rozličných místech"¹⁶²). Současně mniši začali upravovat prostor pro budoucí klášterní park a zahrady a zbudovali malý klášterní rybníček. O všech velkých přístavbách pater konventních budov a prelatury, o stavbě budov hospodářského zázemí a školy vedle kostela se hovoří až v 17. století (60. - 90. léta 17. st. a dále v letech 1690-1722). Nelze však určit, při které

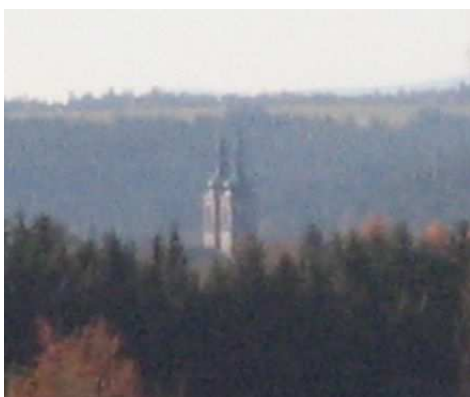
¹⁶¹ *K německé kolonizaci Tepelska*. Praha: 1938. In. Hamelika.

¹⁶² PECHER, J. – FÜSSEL, F. - TRÖTSCHER, A. - WILFERT R. *Annales Teplenses ad annos quatuor ... dominorum, abbatum Teplensium, anno ab 1629 usque ad annum 1670* (vide finem, tantum ad annum 1654 procedit).

z přestaveb byly které budovy do komplexu přidány.

Bohatá obvodová zeď, odpovídá svou masivností zobrazenou na rytině i dobovému popisu. Prameny o nich hovoří jako o “solidních a dalekosáhlých”. Stejně tak o nich hovoří i generál Mansfeld, který jejich zdivo nemohl probořit a snažil se je zničit ohněm. O dvou typických gotických věžích nelze říct, že by se shodovaly s realitou. Nelze totiž také určit jejich reálnou podobu. K jejich přestavbě do barokní podoby (kupulovité) mohlo dojít již při přestavbě Marcem Antoniem de Consejem na počátku 17. st.¹⁶³, nebo v šedesátých letech 17. století. Ovšem ani to nelze určit s naprostou přesností, protože zobrazení kláštera před r. 1647 se nedochovaly¹⁶⁴.

Zcela chybně autor však otočil kostel zvěstování p. Marie směrem na jihovýchod. Domnívám se, že k této chybě došlo. Již při kreslení bojových plánek díky špatné znalosti skutečného terénu. Pokud autor stál na Beranovské výšině (735 m. n. m.), a snažil se zakreslit klášter. Mohl nabýt chybného dojmu, že vstup do kláštera je z jihovýchodní strany (viz. Analýza pozorovacích bodů 5.4). Jelikož přes lesní porost neviděl loď kostela a okolní stavby. Což mohu doložit i svojí vlastní fotografií z Beranovské výšiny:

Srovnání zobrazení kláštera na rytině a pohledu z pozorovacího bodu A v současnosti.

Jak můžeme díky fotografii a zobrazení kláštera v průběhu barokních přestaveb v

¹⁶³ Zobrazení z let před r. 1697 (obr. 16). Neznáme u něj přesné datování. Existuje zmínka, že opat kláštera si objednal zobrazení Blahoslaveného Hroznaty ve Frankfurtu n. Mohanem kolem r. 1635. Mohlo by tudíž jít snad právě o toho zobrazení, na němž je Hroznata s doplňující německou básní vykreslen i s klášterem a jeho horizontem v pozadí. S přesným určením doby vzniku zobrazení jsou však znalci opatrní a kladou ho do období před rokem 1697. Toto zobrazení bylo několikrát převzato a překresleno.

¹⁶⁴ Jako nejstarší zobrazení kláštera bývá uváděno dílo z r. 1650, jehož stáří je však sporné (obr. 17/1). Jeho finální podoba se utvářela dokonce v rozmezí celých tří století. Zobrazení podoby kláštera z r. 1650 musíme brát zdrženlivěji. Původní dílo se vůbec nedochovalo. Dostupné zobrazení uložené ve Strahovské knihovně pod signaturou BU VI 35, je pouhou amatérskou kopií původního vyobrazení, jež bylo navíc r. 1735 kvůli špatnému stavu přemalováno. Původně se toto vyobrazení (nástěnná malba neznámého autora) nacházelo v konventní oratoři. Destruováno bylo r. 1823, kdy se při pokusu o sejmutí rozpadlo v trosky. Nejstarší verze překresby pochází z r. 1822. Ostatní verze vyobrazení jsou mladšími kopiemi této kresby. Klášter je zde zachycen více než z frontálního pohledu pohledem od severozápadu. Perspektiva však není dokonalá.

polovině 17. st. (obr. 17). Při pohledu z Beranovské výšiny může v současnosti díky stromovým porostům dojít lehce ke klamu. Ten kdo stavební architekturu kláštera detailně nezná, může nabýt dojmu, že vstup do kostela se nachází z té strany, z jaké na něj hledíme. Ve skutečnosti je však vstup do kostela z opačné, západní strany. Důležité je podotknout, že terén Švédové mohli znát již z minulých tažení. Mluvím zde zejména o obléhání samotného kláštera protestantskými vojsky vedenými generálem Mansfeldem v předchozích letech. Půdorys a podobu kláštera tedy již nemuselo být nutné podrobněji zkoumat. Možná k tomu mohla přispět i rychlost, vyčerpanost a epizodnost tepelské bitvy, nebo jen chybný verbální popis informátora. Nahrává tomu i skutečnost, že stromové porosty měly zřejmě velmi podobné tvary jako v současnosti. Autoři delineací je patrně velmi dobře zakreslili v terénu, ale na samotnou rytinu už se jim je polohově nepodařilo přesně zanást.

Druhým možným vysvětlením může být i možnost, že samotné vypočtení kláštera na rytině bylo dodáno až jejím zhotovitelem v dílně ve Frankfurtu n. Mohanem, nebo byl na rytinu dosazen po překreslení z nějakého jiného nám již nedostupného zobrazení. Takové zobrazení mohly obsahovat například již zmíněné švédské vojenské plány. Konstatovat lze pouze to, že všechny církevní stavby jsou orientované jedním, východním směrem.

Co se týká architektury stavby. Když porovnáme jednotlivá dochovaná zobrazení (obr. 16, 17) usuzují, že jde o vyobrazení vytvořené spíše na základě verbálního popisu kláštera, nikoli dle nějakého staršího vyobrazení či dokonce reálné podoby. Věže by v této době, mohly mít již barokní bání a nikoli gotické jehly. Vzhledem k přestavbě na počátku 17. st.

Opatství a konvent by měly mít odlišný půdorys a celý areál omezený ohradní zdí, poněkud jiný, oblejší tvar. Autoři rytiny například zcela opomněli zakreslit vodoteče kolem kláštera. Vyjma řeky, která obtéká kolem klášterní zdi z jihu a dále se svažuje západním směrem. Na severovýchodním okraji zdi náhle prostor opouští a pokračuje severním směrem k městu Teplá. Shodně zakreslili dva kopcovité přírodní útvary za východní částí hradební zdi. Dále zcela opomněli naznačit významné komunikace či pěší cesty v jeho okolí.

6.5. Ostatní prvky kulturní krajiny

Jak vidíme znázornění stromů, s jejich jednotlivými druhy a rozložení lesního porostu se zdá velmi propracované. Lesy tvarově odpovídají znázorněním na vojenských mapováních. Polohově jsou však velmi zkresleny. Autoři rytiny si zřejmě lesy pečlivě zakreslili v terénu, do celkové kompozice rytiny se mu je však nepodařilo správně umístit.¹⁶⁵ Lesní porost mohl být

¹⁶⁵Fialová, s. 56.

zobrazen takřka věrně, už z důvodu toho, že nemusela být správně vidět střecha kostela v klášteře, tak jako je tomu v současnosti. To samé můžeme říci o znázornění vodotečí a pozemních komunikací. Mnohé cesty naprosto vynechali. Některé však nakreslili zcela správně (např. cesta do Kladrub, načrtnutá cesta k Beranovu aj.).

Bažina na jihovýchodní straně rytiny pod městem je zakreslená správně. Nyní se jedná o rybník Nad Městem. Rybníček v severovýchodní části lze identifikovat na všech předložených mapových podkladech, jako rybník Pstruhový. Vodní plocha uprostřed rytiny s hrází, byla v současnosti svedena melioracemi a vznikla celá soustava rybníčků – Lesní rybníky pod Beranovem.

Z toho soudím, že lokalizovali pouze ty prvky, které byly nutné pro akutní manévrování na bojišti, tak aby vydali relevantní zprávu o vojenské situaci. Veduta tudíž, nebyla vytvářena pro podrobnější kartografické znázornění výseku krajiny i se všemi její kulturními relikty.

6.6. Shrnutí

Po srovnání s kartografickými prameny a 3D modely, konstruovanými na základě přesných geografických dat, jsem došla k závěru, že některé úseky rytiny jsou zakreslené mylně. V první řadě lze říci, že výsledná rytina není topograficky přesná. Podléhá dobovým obrazovým konvencím, řazení plánů, gradaci prostoru, uzavření kompozice na horizontu a po stranách. Lze se domnívat, že autoři dodali pouze geometrický plán polních opevnění, doplněný o základní charakteristické prvky krajiny v prostoru bojiště (reliéf terénu, základní vodní toky, plochy, strategicky významná sídla). Ze studia třebelských rytin víme, že autoři dokázali velmi věrně zobrazit terén, který na vlastní oči viděli, nebo o němž získali jiné důkladné informace. Partie vedut, které evidentně neodpovídají realitě, proto připisuji druhotné úpravě v dílně.¹⁶⁶

Rytec získaná data potřeboval doupravit do obdélníkového tvaru a tak aby vyhovovala konvenční symbolické reprezentaci. Amorfní kompozici podle svých možností v hluchých místech doplnil o kopce, lesy. Dodatečně zvýraznil průběh opevnění neexistujícími svahy a srázy, čímž naznačil hloubku a výšku. Inspirací mu mohla být linie kolem opevnění švédského a císařského základního tábora. Z linie se dalo usuzovat, že opevnění bylo vystavěno na vyvýšených pozicích, aby z něj bylo prakticky vidět na nepřítele. Tato skutečnost se nejlépe odráží na zobrazení císařského opevnění kolem Teplé a také na zvýraznění kopcovitého útvaru v dolní části švédského tábora. Aby obraz podle dobových konvencí nabyl dramatickosti, musel ho rytec domyslet. Protože ve skutečnosti je zobrazený výsek krajiny převážně rovný, bez velkého množství náhlých skoků a

¹⁶⁶ Třebel, s. 135.

obměn vrstevnicového rozložení. V tomto domýšlení plánu se odrazila i umělecká vyspělost rytce. V závěru rytina představuje symbolicky nikde nekončící výsek světa, na jehož ztělesněné divadelní aktéry Bůh dohlíží z nebe.

Všechny vstupy do církevních staveb jsou půdorysně orientované na východ. Jelikož po porovnání s dostupnými prameny jejich znázornění odpovídá realitě jen částečně. Usuzuji, že byly na rytinu uměle nasazeny. A to tak, že rytec s přesností nevěděl, jakým směrem se ve skutečnosti vstupy stáčí, a proto zvolil společný směr pro všechny tři. Souhrnně však lze tvrdit, že zobrazení kostela na tepelském náměstí a zobrazení půdorysu kláštera částečně odpovídá realitě. Metoda zobrazení církevních staveb je pro autory rovněž typická. Jak je opět vidět ve srovnávací tabulce č. 2.

7. Zhodnocení výsledků studie

Pozice švédských u Beranova prakticky zcela zanikly. Pozice císařských u Teplé zřejmě částečně pohltila pozdější městská zástavba, když se Teplá rozrůstala. Severním směrem lze v budoucnu zbytky polního opevnění dohledat, jelikož se v místě nacházejí a nacházely především pastviny a ne trvale obhospodařovaná půda. Vzhledem k tomu, že šlo především o nehluboké provizorní polní opevnění, jež bylo odstraněno v rámci obhospodařování krajiny. A to zejména v následné extenzivní barokní fázi přivlastnění a kultivace krajiny člověkem.

O rytině lze závěrem říct, že i za slabších dobových dostupných metod znázornění v mnohých případech věrně odpovídá realitě. Svou tendenčností a ikonickými zobrazením odpovídá duchu doby a uměleckým vlivům. Sedmnácté století v této krajině bylo ovlivněno epizodou bitvy u Teplé. Pobyt velké armády i s jejím trémem mohl v prvním plánu krajiny i obyvatelstvu velmi uškodit. V druhém plánu, je však popohnal v jejich vývoji o krok dál a posunul je hlouběji do novověku. Jak jsme se mohli přesvědčit, krajiny jsou v krátkodobé perspektivě jevy kulturní. Až na druhém místě, v dlouhodobé perspektivě, jevy přírodní. „Jsou to konstrukty imaginace projektované do dřeva, vody a kamene...Je však třeba také vzít v úvahu, že jakmile se jistá představa o krajině, mýtus, vize, usadí v daném skutečném místě, zvláštním způsobem dokáže mást kategorie, vytvářet metafory reálnější než to, z čeho vycházejí. Ve skutečnosti se stává součástí scenérie“.¹⁶⁷

V první řadě se prostor krajiny už od dávných dob utvářený člověkem, musel podvolit akutním vojenským stavitelným potřebám. Pod vlivem nové barokní kultury a mocného válečného fenoménu. Oslavy vítězství a velkých hrdinských činů zůstaly dlouho otisknuté v myslích místních obyvatel i tváři krajiny. V myslích obyvatel jako ústní tradované výpovědi, které leckdy nabobtnávaly do velkých rozměrů. V tváři krajiny, jako relikty polních opevnění, které i přes jejich provizornost bychom dokázali dohledat i v současnosti. Jak bylo řečeno, jsou to konstrukty imaginace vojenských inženýrů, projektované do dřeva, vody a kamení. Představy o jejich činech a stavbách se usadily do krajiny v podobě mýtů a malých historií. Jejichž leckdy nabobtnalé rámcové děje dokázaly mást skutečnost a vytvářet tak metafory mnohdy reálnější než to, z čeho vycházely. O čemž jsme se mohli přesvědčit, například u rondelu v Rankovicích nebo redutě u Betléma, nebo v pověsti o švédském zlatém pokladu nalezeném v poli u Teplé. Trvalým obráběním a utvářením krajiny svého domova v sobě lidé podporovali svůj pud planační, kanalizační a linearizující¹⁶⁸. Kanalizační, když svedli všechny vody v mokřinách pod Beranovem, do kaskády nových rybníčků.

¹⁶⁷ SCHAMA, S. *Krajina a paměť*. Praha: Argo: Dokořán, 2007. s. 65.

¹⁶⁸ Krajiny vnitřní a vnější, s. 31 .

Poté ji částečně zalesnili a na zbytku zavedli nová políčka. Planační a linearizující, například zasypáním bývalých příkopů kolem města a rozbořením vojenských polních opevnění. Z části tak odstranili i relikty, které mohly být v rámci genia loci plodné.

Bitva se i přes všechny možné překážky otiskla do paměti krajiny i dalších generací a stala se trvalou součástí scenérie. Avšak jen v krátkodobém měřítku. V dlouhodobé perspektivě, veškeré hmotné relikty a stavby podlehnou zajisté zkáze, o kterou se postarají přírodní pochody. V té době ale už nebudou žít ani generace lidí, které by si bitvu pamatovaly. Protože pro udržení paměti je nutný fyzický a duševní kontakt s místy a relikty. Není-li důkazů, kterých by šlo vzpomínat. Není ani vzpomínek, kterých by šlo uchovávat.

8. Zdroje

Prameny

Delineatio vetustissimae imaginis. Anno 1822. Archivní fond Klášter premonstrátů Teplá, karton 237, složka Blahoslavení Hroznatovo.

HUGO, C. L. *Sacri et canonici ordinis praemonstratensis annales*. Nancy 1734-36, svazek II., obr. mezi sloupci textu č. 937-8 a 939-40.

LOTICHIUS, J. P. *Theatri Europaei fünfter Theil*. Verlagt durch Matthaeum Merian in Frankfurt am Main, 1647. Digitální kopie dostupná z [www: http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/](http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/)

Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comítatu Glacensi et districtu Egerano adjunctis... a' Joh: Christoph: Müller... A:C:M. DCC. XX. Michael Kauffer sculp-sit Augusta Vind:. Mědirytina, 1720, grafické měřítko [cca 1:132 000], 25 sekcí, rozměr sekce 465 x 540 mm, celkem 2403 x 2822 cm. Mapový obsah ryl Michael Kauffer, parerga Johann Daniel Herz podle návrhu Václava Vavřince Reinera. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd České republiky, sign. VII/ 4/ A-2587.

MERIAN, M. *Topographia Bohemiae Moravice et Silesiae*, Frankfurt, 1650.

PECHER, J. – FÜSSEL ,F. - TRÖTSCHER, A. - WILFERT R. *Annales Teplenses ad annos quatuor ... dominorum, abbatum Teplensium, anno ab 1629 usque ad annum 1670* (vide finem, tantum ad annum 1654 procedit). Národní knihovna Praha, sig. Teplá MS A47III.

SCHALLER, J. F. V. *Topographie des Königreichs Böhmen. Neunter Theil, Pilsner Kreis* . Prag: K.k. Normalbuchdruckerei, Wenzel Piskaczek Fakt., 1788.

SCHLEDER, J. G. *Theatri Europaei sechster Theil*. Verlagt durch Matthaeum Merian in Frankfurt am Main, 1663. Digitální kopie dostupná z [www: http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/](http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/)

Slavkovský les a Mariánské Lázně, turistická mapa, 1:50 000. Praha: Klub českých turistů, 1998.

Veduta tepelského kláštera od jihozápadu, 1735. Kanonie premonstrátů Teplá, kulturní mobiliář, číslo TE 54.

Literatura

ALTOVÁ, B. – MATOUŠEK, V. *Hledání evropské krajiny v historii, dějinách umění a v archeologii*. In: Budil, I. – Zíková, T. eds.: *Antropologické sympozium VI, Sborník příspěvků ze „VI. Antropologického sympozia“*, Plzeň, 2007, s. 158-184.

ALTOVÁ, B. – KÖSSL, A. – MATOUŠEK, V. – PROCHÁZKA, Z. – ŠIMEK J. *Tillyho šance u Rozvadova ve světle terénní dokumentace a ikonografických pramenů*. Předběžná zpráva. In: E. Černá – J. Kuljavceva-Hlavová, *Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 2003-2007*. Sborník k životnímu jubileu Zdeňka Smrže, Most, 2008: ÚAPPSC, s. 359-374.

AUGUST, F. *Pflanzen und Gebirgsarten von Marienbad*. Prag: Kronberger Weber, 1837.

ARDINI, A. *Ein brennender Schatz*" in *"Das Tepler Land, Heimat der Chorherren und Musiker, Heimatkreis Tepl-Petschau, Druckerei Schmutzer Geisenfeld 1967.*

BINGEL, H. *Das Theatrum Europaeum*, Wiesbaden: M. Sändig, 1969.

BLAŽKOVÁ, T. *Plány obléhání měst Tábora a Brna*. FHS UK Praha, 2006. Nepublikovaná bakalářská práce.

BRECHT, B. *Matka Kuráž a její děti*, In. *Tři z třiceti*. Přel. Vápeník - R., Kundera, L. Mladá Fronta: Praha, 1982.

BRINKMANN, R. *Theatrum Europeum: Festschrift für Elida Maria Szarota*. München : W. Fink, c1982.

CÍLEK, V. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2010.

DOSKOČILOVÁ, M. *Berní rula*. Sv. 23: kraj Plzeňský, 1. díl. Praha: SPN, 1952.

DUNDR, J. A. *Království české statisticky-polohopisně popsané*, díl 1. Plzeňsko. W Praze: Tiskem a skladem Karla Wilíma Medaua a společ., 1845.

ENGLUND, P. *Nepokojná léta. Historie třicetileté války*. Přel. Mandaus, L. – Hartlová, D. Praha: Nakladatelství LN, 2000.

FUSS, U. V. *Matthaeus Merian der Ältere: von der lieblichen Landschaft zum Kriegsschauplatz – Landschaft als Kulisse des 30jährigen Krieges*. Frankfurt am Main, 2000.

FIALOVÁ, M. *Analýza rytiny historického bojiště Teplá*. ČVUT Praha. Nepublikovaná diplomní práce, 2011.

GOJDA, M. *Archeologie krajiny: vývoj archetypů kulturní krajiny*. Praha: Academia, 2000.

Gnirs. In. *Hamelika* č. 14, 1973. Dostupné na [www.:](http://www.hamelika.cz/shamelika/1973/1973_14/h73_14.htm)
http://www.hamelika.cz/shamelika/1973/1973_14/h73_14.htm

GRIMMELSHAUSEN, H. J. CH. *Dobrodružný Simplicius Simplicissimus*. Přel. Zaorálek, J. - Stromšík, J. Praha: Odeon, 1976.

HANZL, L. *Bitva u Teplé*. In. *Hláska* č. 9, 2007, s. 22.

HLINOMAZ, M. *Klášter premonstrátů Teplá*. Státní okresní archiv: Karlovy Vary, 2003.

HORNOFOVÁ, M. *Reflexe třicetileté války v pověstech Plánsko-Bezručicka*. Praha, FHS UK. Nepublikovaná diplomová práce, 2002.

Informační tabule vesnické památkové zóny Beranov. Územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Lokti; samostatné pracoviště Národního památkového ústavu pro Karlovarský kraj, 2007. Náves obce Beranov.

KALISTA, Z. *Tvář baroka*, Praha: SPN, 1990.

Klement Franz 1878. In. *Hamelika* č. 17, 1974. Dostupné na [www.:](http://www.)

<http://www.hamelika.cz/povesti/povestiML/povestiML.htm>

KLÍMA, A. *Dlouhá válka*. Praha: Slovo, 2000.

KLUČINA, P. *Třicetiletá válka: obraz doby 1618-1648*. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004.

KLUČINA, P. – ROMAŇÁK, A. – RICHTER, K. *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby*. Díl 1, 17.-17. století. Praha: Naše vojsko, 1983-1984a.

KLUČINA, P. – ROMAŇÁK, A. – RICHTER, K. *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby*. Díl 2, 17.-20. století. Praha: Naše vojsko, 1983-1984b.

KRYL, M. *Bitva u Jankova*. FHS UK Praha. Nепublikovaná bakalářská práce, 2006.

KUBÍN, P. – PÁTKOVÁ, H. – PETRÁČEK, T. aj. *Světcí a jejich kult ve středověku*. České Budějovice: Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v nakl. Tomáš Halama, 2006.

KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 1996
KUPKA, V. a kol.: *Pevnosti a opevnění v Čechách na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 2001.

KUNA, M. et al. *Nedestruktivní archeologie*. Praha: Academia, 2004.

KVĚCHOVÁ, E. *Obléhání Prahy v roce 1648 ve světle ikonografických pramenů*. FHS UK Praha. Nепublikovaná bakalářská práce, 2009.

LÍVA, V. *Regesta fondi militare*. Archiv ministerstva vnitra RČS, díl 5. Praha: Kruh pro studium čs. dějin vojenských při Vědeckém ústavu vojenském, 1954.

MATOUŠEK, V. *Třebel, obraz krajiny s bitvou*. Praha: Academia, 2006.

MATOUŠEK, V. – ŠIMEK, J. – ALTOVÁ, B. – KARLÍK, P. *Pohled na zámek Brandýs nad Labem a opevnění švédského tábora v prostoru Staré Boleslavi z r. 1640 v díle M. Meriana*, Historická geografie 34. Praha, 2007.

MATOUŠEK, V. – BOHÁČ, J. *Plány obléhání Chebu v roce 1647 v díle Theatrum Europaeum*. In. Archeologie ve středních Čechách 14. Praha, 2010.

Mariánskolázeňsko, obce podle farností před 130 lety. In. Hamelika, 2011. Dostupné na [www.:](http://www.hamelika.cz/obce/Orth_Sladek.htm)
http://www.hamelika.cz/obce/Orth_Sladek.htm

NEUSTUPNÝ, V. *Katastrofální události na Mariánskolázeňsku od XIII. do XIX. století*. In. Hamelika č. 16, 1974. http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_16/h74_16.htm

Podhora. In. Hamelika, 2011.

Dostupné na [www.:](http://www.hamelika.cz/vylety/PODHORA/PODHORA.htm) <http://www.hamelika.cz/vylety/PODHORA/PODHORA.htm>

POLIŠENSKÝ, V. *Třicetiletá válka a český národ*. Praha: Naše vojsko, 1960.

POLIŠENSKÝ, V. *Třicetiletá válka a evropské krize 17. století*. Praha: Svoboda, 1970.

Poznámky o třicetileté válce na Tepelsku. In. Hamelika č. 5, 1974. Dostupné na [www.:](http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_05/h74_05.htm)
http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_05/h74_05.htm

- SÁDLO, J. *Krajina a revoluce*. Praha: Malá Skála, 2005.
- SEDLÁČEK, A. *Místopisný slovník historický království Českého*. Praha: Bursík a Kohout, 1909.
- SEIDL, K. - RADECHOVSKÝ, V. *Knihovna Teplá*. Praha: Sportovní a turistické nakladatelství, 1965.
- SEMOTANOVÁ, E. *Historická geografie českých zemí*. Praha: Historický ústav, 2002.
- SEMOTANOVÁ, E. *Mapy Čech, Moravy a Slezska v zrcadle staletí*. Praha: Libri, 2001.
- SENF, E. *Geschichte der Herrschaft und Stadt Plan in Böhmen*. Plan: 1932.
- SCHAMA, S. *Krajina a paměť*. Praha: Argo: Dokořán, 2007.
- SCHMALE, W. *Das 17. Jahrhundert und die neuere europäische Geschichte*, Historische Zeitschrift 26, 1997, s. 587–611.
- SOKOL, J. *Malá filozofie člověka*. Praha: Vyšehrad, 2000.
- SOMMER, J. G. *Panství kláštera Teplá*. In. Hamelika. Dostupné na [www.:](http://www.hamelika.cz/obce/sommer/klaster-tepla.htm) <http://www.hamelika.cz/obce/sommer/klaster-tepla.htm>
- Šest Reitenbergerových kamenokřížů. In. Hamelika. Dostupné na [www.:](http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_MIM/h74_MIM.htm) http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_MIM/h74_MIM.htm
- ŠIMÁNEK, J. V. *Pronikání Němců do Čech kolonizací ve 13. a 14. století*. Richter, J.: *K německé kolonizaci Tepelska*. Praha: 1938. In. Hamelika. Dostupné na [www.:](http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_08/h74_08.htm) http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_08/h74_08.htm
- ŠIMÁNEK, J. V. *Selské bouře na Tepelsku r. 1680*. In. Hamelika. Dostupné na [www.:](http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_03/h74_03.htm) http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_03/h74_03.htm
- ŠIMEK, J. *Úvodní studie k bitvě u Třebele z r. 1647. Kritika písemných a ikonografických pramenů*. Nepublikovaná bakalářská práce UK FHS, Praha, 2000.
- ŠVANDRLÍK, R. *Staré pověsti*. Mariánskolázeňsko, Tepelsko, Kynžvartsko, 1. díl. Mariánské Lázně: R. Švandrlík, 2007.
- ŠVANDRLÍK, R. et al. *Hamelika*. Vlastivědný časopis o historii Mariánských Lázní a okolí. Vycházela od r. 1973 s přerušením až do r. 2005. Dostupné na [www.:](http://hamelika.cz/index.htm) <http://hamelika.cz/index.htm>
- TYL, H. J. *Klášter Teplá*. Grafika: Plzeň, 1947.
- ÚLOVEC, J. *Hrady, zámky a tvrze na Chebsku*. Cheb: Chebské muzeum, 1998.
- URBAN, M. *Aus dem Volksleben des Tepl-Weseritzer Hocha*. Plzeň: 1903.
- URFUS, V. – VÍT, J. – WIESER, S. *Kamenné kříže Čech a Moravy*. Praha: Argo, 2001.
- Vidžínsko se zaniklými vesnicemi*. In. Hamelika č. 5, 1974. Dostupné na [www.:](http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_05/h74_05.htm) http://www.hamelika.cz/shamelika/1974/1974_05/h74_05.htm

VILLARI, R. *Barokní člověk a jeho svět*. Praha: Vyšehrad, 2004.

VESELÝ, D. *Architektura ve věku rozdělené reprezentace*. Praha: Academia, 2008.

VÍT, J. *Kamenné kříže Čech a Moravy*: sborník Společnosti pro výzkum kamenných křížů. Aš: Muzeum Aš, 2007.

Internet

<http://www.austria.gv.at/DesktopDefault.aspx?alias=oestaen&init>
(© 1st (2nd) Military Survey, Section No. xy, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna)

<http://www.bibliothek.uni-augsburg.de/>
(Univerzitní knihovna Augsburg.)

www.bnhelp.cz
(Výzkum a vývoj v oblasti přírodních a technických věd nebo společenských věd, poskytování dat. Aplikace přehledná mapa České republiky.)

http://www.cuzk.cz/Dokument.aspx?PRARESKOD=998&MENUID=0&AKCE=DOC:30-ZU_ZABAGED
(Základní báze geografických dat – ZABAGED®)

<http://www.czu.cz>
(Český zeměměřičský úřad a katastr Praha Kobylisy; mapy Stablního katastru)

<http://www.env.cz>
(© Ministerstvo životního prostředí ČR; mapy vojenských mapování)

www.geology.cz/app/archiv
(Archiv české geologické služby.)

<http://www.hiu.cas.cz>
(© Historický ústav AV ČR; Müllerova mapa Čech)

<http://www.oahshb.cz/staremapy/1518.htm>
(© Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Klaudyánova mapa Čech)

www.oldmaps.geolab.cz
(Archiv kartografického ústavu v Brandýse n. Labem.)

<http://www.staremapy.cz/antos/zoomify/criginger.html>
(Staré mapy, Crigingerova mapa Čech)

9. Obrazová příloha

9.1. Seznam tabulek

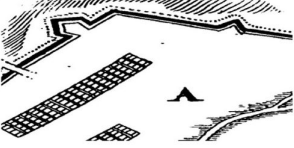

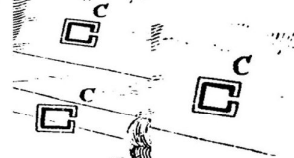

Tab. 1 prvky v legendě označené velkým písmenem.....	86
Tab. 2 porovnání zobrazení prvků na rytinách G. W. Klainträta	87
Tab. 3 přehled zobrazení dominant v základní řadě kartografických pramenů.....	88

9.2. Seznam obrázků

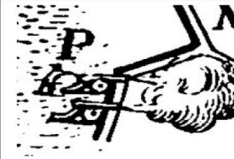

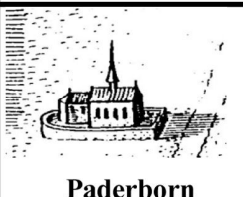

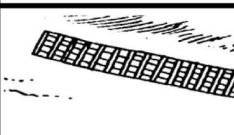
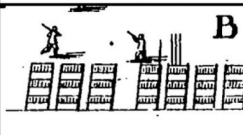

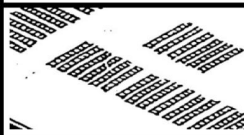

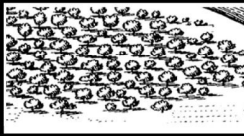

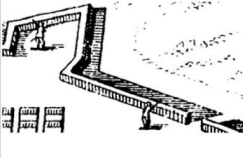
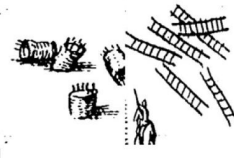

Obr. 1 rytina z bitvy u Teplé datovaná 30. srpna 1647	89
Obr. 2 rytina z bitvy u Třebele datovaná 12. srpna 1647	90
Obr. 3 rytina z bitvy u Třebele datovaná 9. srpna 1647	90
Obr. 4 rytina z obléhání Chebu; obléhání města	91
Obr. 5 rytina z obléhání Chebu; geometrické rozvržení vojenských pozic.....	91
Obr. 6 Nova totius Germaniae 1647	92
Obr. 7 mapa vojenských tažení 1647 a detail.....	93
Obr. 8 titulní strana TE VI.	94
Obr. 9 Klaudyánova mapa Čech z r. 1518	95
Obr. 10 Crigingerova mapa z r. 1568.....	95
Obr. 11 Müllerova mapa Čech z r. 1720	96
Obr. 12 Mapa I. vojenského mapování z let 1764-1768	97
Obr. 13 Mapa II. vojenského mapování z let 1836-1852.....	98
Obr. 14 Mapa III. vojenského mapování z let 1877-1880	99
Obr. 15 Mapy Stablního katastru z let 1826-1843	100
Obr. 16 zobrazení kláštera před rokem 1697; detail	101
Obr. 17 další dostupná zobrazení kláštera.....	102
Obr. 20 Teplá v obležení Prusy	103
Obr. 21 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR	105
Obr. 22 sledovaná lokalita na mapě Klubu českých turistů	106
Obr. 23 detaily sídel v aplikaci Přehledná mapa ČR.....	106
Obr. 24 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR - morfologie terénu	108
Obr. 25 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR – výškopis.....	108
Obr. 26 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR – vodstvo	109
Obr. 27 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR – zalesnění	109
Obr. 28 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR – ortofoto 2005-2007	110
Obr. 29 zobrazené území na rytině 1:30 000	110
Obr. 30 rozestoupení vojenských fortifikací podle výzkumu v terénu	111
Obr. 31 pohled z pozorovacího bodu nad Teplou	111
Obr. 32 pohled z pozorovacího bodu u Beranova k Teplé.....	112
Obr. 33 pohled na rytinu	112
Obr. 34 rozestoupení vojsk v terénu – pohled od kláštera	113
Obr. 35 rozestoupení vojsk v terénu – pohled od Teplé.....	113
Obr. 36 rozestoupení vojsk v terénu – pohled od Beranova k Teplé	114
Obr. 37 rozestoupení vojsk v terénu – pohled od Teplé k Beranovu	114
Obr. 38 analýza možných pozorovacích bodů	115
Obr. 39 vlastní fotografie autorky z terénu	116

9.3. Tabulky

Tab. 1 Prvky v legendě označené velkým písmenem.

<p>A - švédské ležení</p>		<p>I - jezáté lesní opevnění</p>	
<p>B - švédský hlavní tábor</p>		<p>K - císařský tábor</p>	
<p>C - švédské reduty před táborem</p>		<p>L - město Teplá: císařský hlavní tábor</p>	
<p>D - švédská reduta nadostřel proti císařským</p>		<p>M - císařská reduta před táborem</p>	
<p>E - švédské jízdní pluky</p>		<p>N - císařská jízdní hlídka</p>	
<p>F - švédská jízdní hlídka</p>		<p>O - císařský zákop proti švédskému táboru</p>	
<p>G - švédský zákop proti císařskému táboru</p>		<p>P - císařská dělostřelecká baterie</p>	
<p>H - švédská dělostřelecká baterie</p>		<p>Q - chorvatský vnější tábor při císařském</p>	

Tab. 2 Porovnání zobrazení prvků na rytinách G. W. Klainträtle

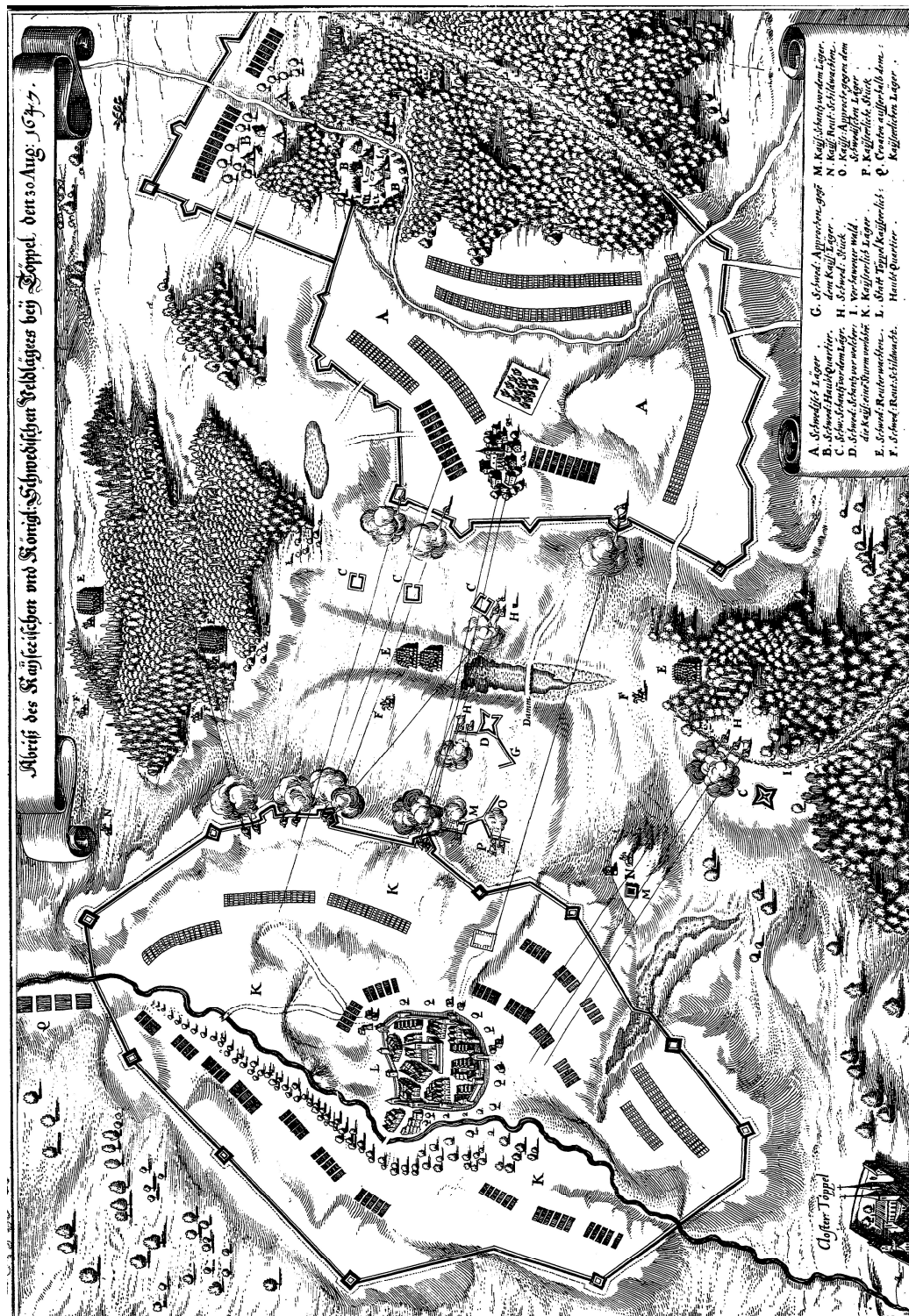
Prvek	Teplá	Třebel	Cheb 12. června	ostatní
Kostel				
Jízda				
Děla				
Pěchota				
Klášter/ katedrála				
Stany				
Stromy				
Ostatní				

Tab. 3 Přehled zobrazení domaninát v základní řadě kartografických pramenů.

Dominanta	Schleder	I. vojenské mapování	Stabilní katastr	II. vojenské mapování	III. vojenské mapování	ČZU	Müller
Teplá město	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
Teplá kostel	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
Teplá Schübel. kaple	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Beranov vesnice	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Beranov kostel	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Klášter Teplá	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Klášterní rybníček	ne	ne	částečně	ano	ano	ano	ne
Šafářské domky osada	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Rankovice osada	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Rankovice ringval	ne	ne	ano	ano	ano	ano	ne
Kladruby	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Nová Farma osada	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne
V Háji osada	ne	ne	ne	ne	ne	ano	ne
Porybný mlýn	částečně	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Kamenný mlýn	částečně	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Šibenice	ano	ano	ne	ne	ne	ne	ne
Zásobovací cesta	ano	ne	ne	ne	ne	ne	ne
Cesta na Dobrou Vodu	částečně	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Cesta Teplá - Toužim	částečně	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Cesta Teplá - klášter	částečně	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Cesta na Novou Farmu	částečně	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Horní lesní a Lesní rybník	částečně	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Betlém osada	ne	ne	ano	ano	ano	ano	ne
Betlém rybník	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ano
Sladovský rybník	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ano
Pírka osada	ne	částečně	ne	ne	ne	ne	ne
Pírka rybník	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Rybník Nad Městem	částečně	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Beranovský potok	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Rybníky Dlouhá louka -	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ano
Horní pstruhový rybník	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ne
Starý rybník	ne	ano	ano	ano	ano	ano	ano

9.4. Obrázky

Obr. 1 rytina z bitvy u Teplé datovaná 30. srpna 1647¹⁶⁹

¹⁶⁹ SCHLEDER, J. G. *Theatri Europaei sechster Theil*. Verlag durch Matthaeum Merian in Frankfurt am Main, 1663.

Obr. 2 rytina z bitvy u Třebele datovaná 12. srpna 1647¹⁷⁰

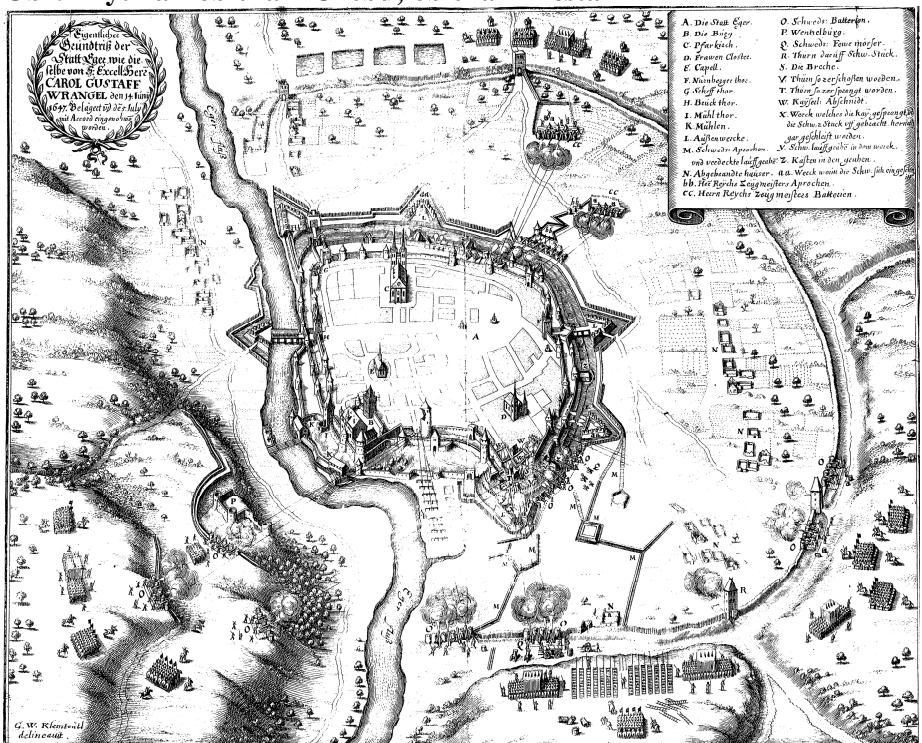
Obr. 3 rytina zbitvy u Třebele datovaná 9. srpna 1647¹⁷¹

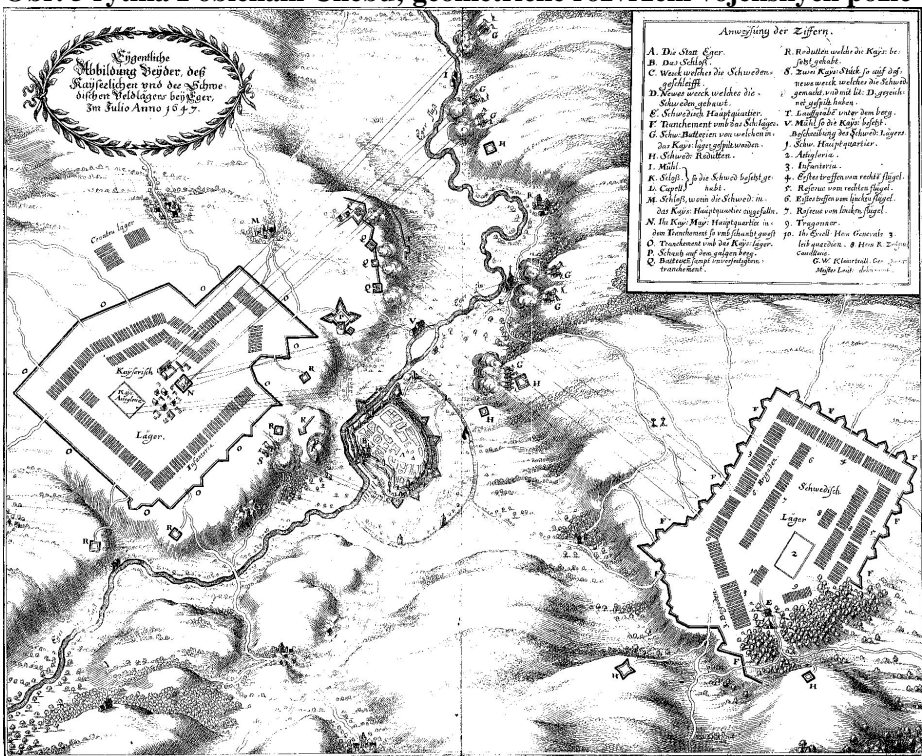
¹⁷⁰ SCHLEDER, J. G. *Theatri Europaei sechster Theil*. Verlagt durch Matthaeum Merian in Frankfurt am Main, 1663.

¹⁷¹ SCHLEDER, J. G. *Theatri Europaei sechster Theil*. Verlagt durch Matthaeum Merian in Frankfurt am Main, 1663.

Obr. 4 rytina z obléhání Chebu; obléhání města¹⁷²

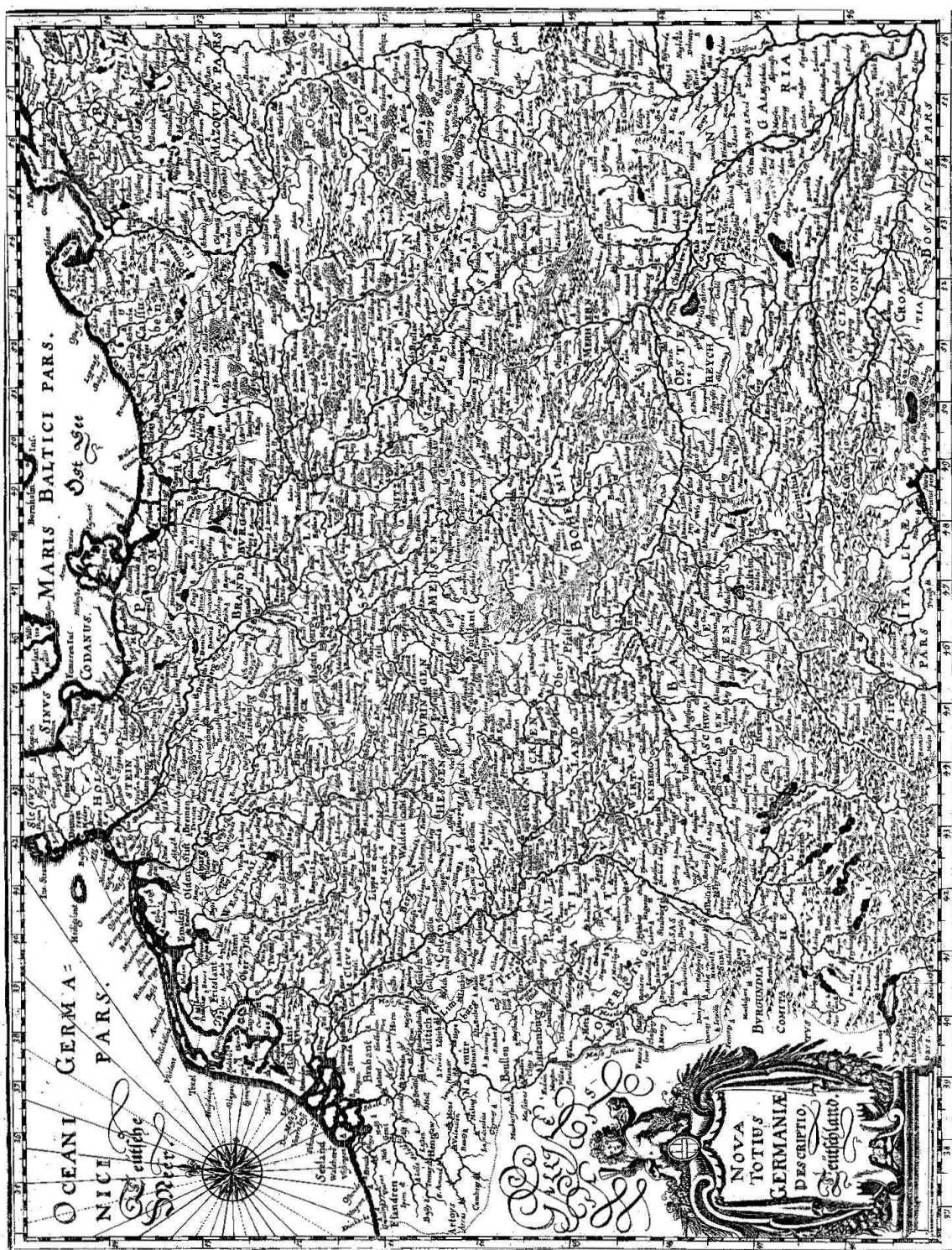

Obr. 5 rytina z obléhání Chebu; geometrické rozvržení vojenských pozic¹⁷³

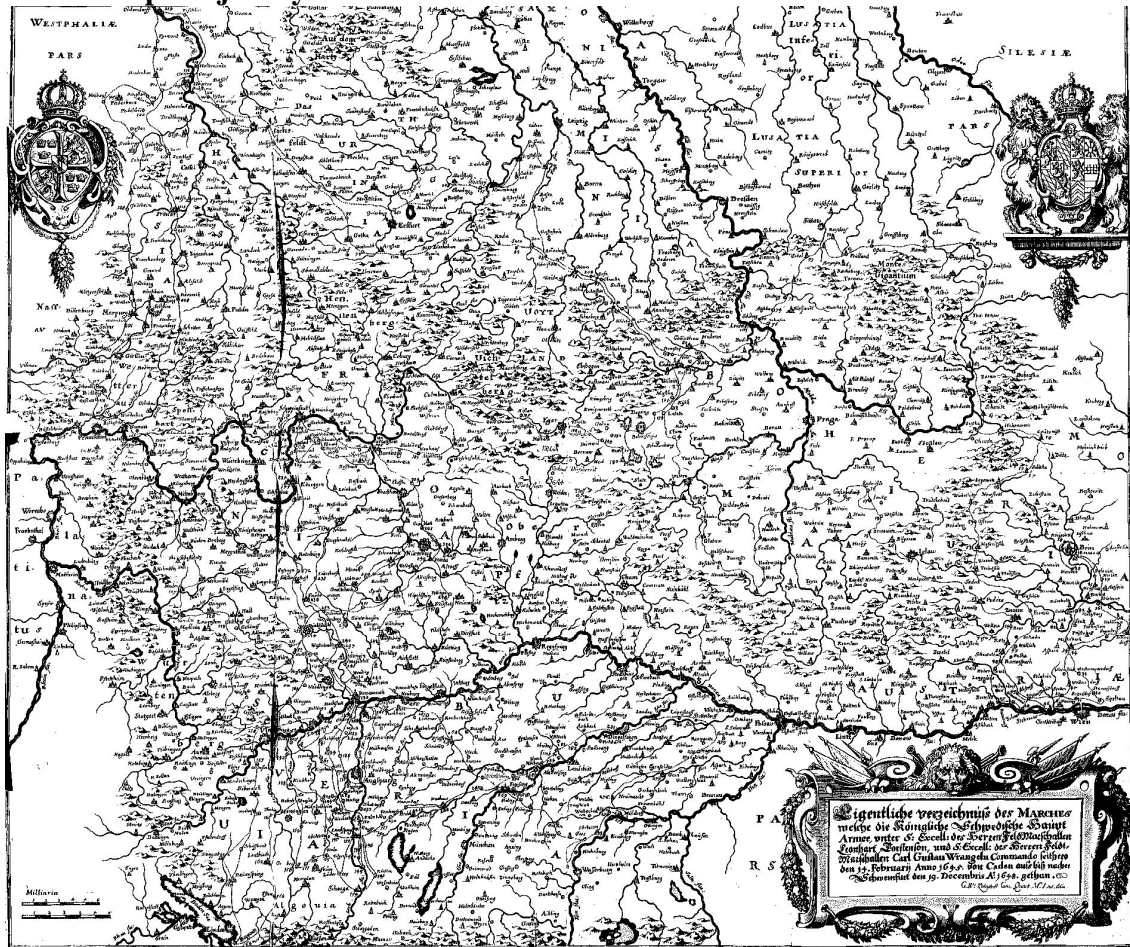
¹⁷² LOTICHIUS, J. P. *Theatri Europaei fünfter Theil*. Verlagt durch Matthaeum Merian in Frankfurt am Main, 1647.

¹⁷³ LOTICHIUS, J. P. *Theatri Europaei fünfter Theil*. Verlagt durch Matthaeum Merian in Frankfurt am Main, 1647.

¹⁷⁴ SCHLEDER, J. G. *Theatri Europaei sechster Theil*. Verlagt durch Matthaeum Merian in Frankfurt am Main, 1663.

Obr. 7 mapa vojenských tažení 1647 a detail¹⁷⁵

¹⁷⁵ SCHLEDER, J. G. *Theatri Europaei sechster Theil*. Verlag durch Matthaeum Merian in Frankfurt am Main, 1663.

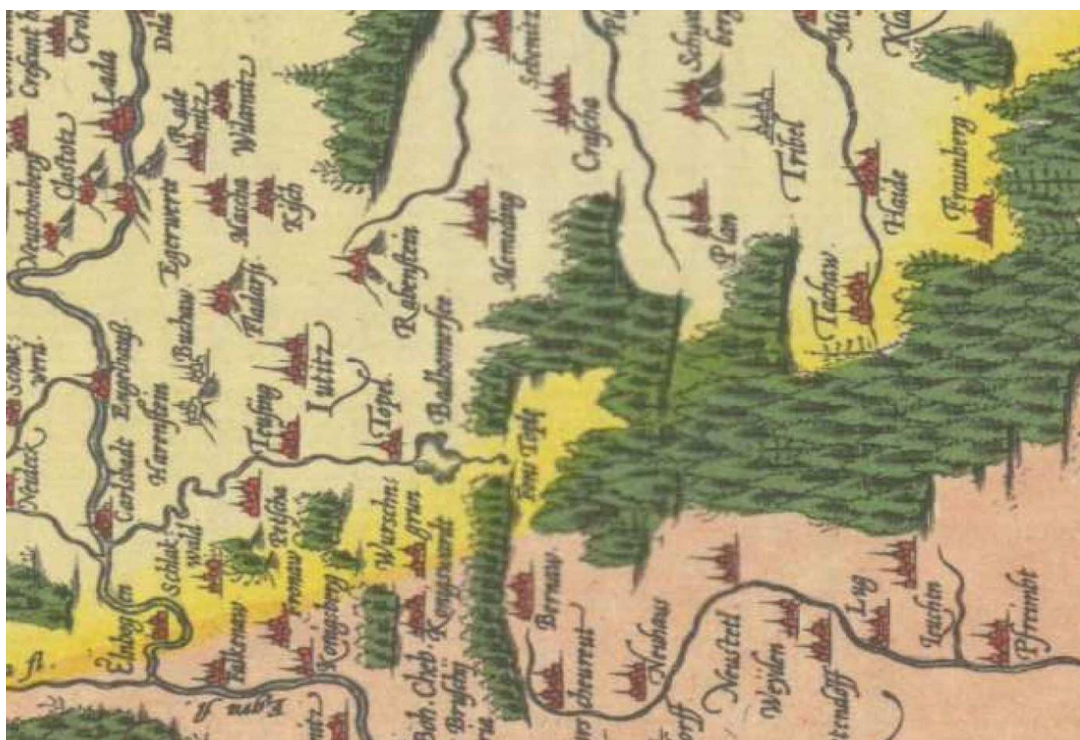

¹⁷⁶ SCHLEDER, J. G. *Theatri Europaei sechster Theil*. Verlagt durch Matthaem Merian in Frankfurt am Main, 1663.

Obr. 9 Klaudyánova mapa Čech z r. 1518¹⁷⁷

Obr. 10 Crigingerova mapa z r. 1568¹⁷⁸

¹⁷⁷ © Státní oblastní archiv v Litoměřicích

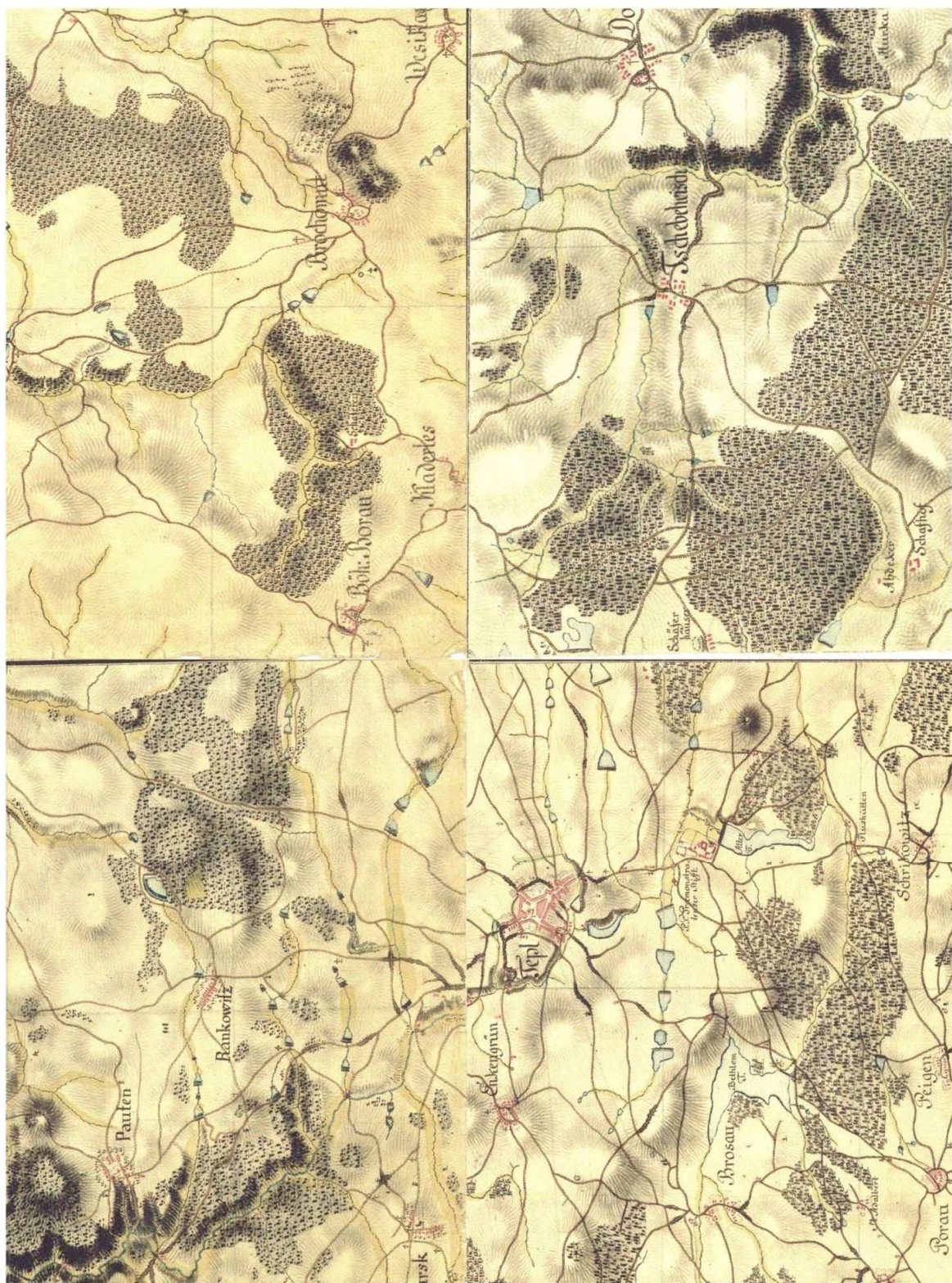
¹⁷⁸ HLINOMAZ, M. *Kláster premonstrátů Teplá*. Státní okresní archiv: Karlovy Vary, 2003, s. 36.

Obr. 11 Müllerova mapa Čech z r. 1720¹⁷⁹

¹⁷⁹ *Mappa geographica regni Bohemiae in duodecim circulos divisae cum comítatu Glacensi et districtu Egerano adjunctis...* a' Joh: Christoph: Müller...A:C:M.DCC.XX. Michael Kauffer sculp-sit Augusta Vind.: Mědirytina, 1720, grafické měřítko [cca 1:132 000], 25 sekcí, rozměr sekce 465 x 540 mm, celkem 2403 x 2822 cm. Mapový obsah ryl Michael Kauffer, parerga Johann Daniel Herz podle návrhu Václava Vavřince Reinera. Mapová sbírka Historického ústavu Akademie věd České republiky, sign. VII/ 4/ A-2587.

Obr. 12 Mapa I. vojenského mapování z let 1764-1768

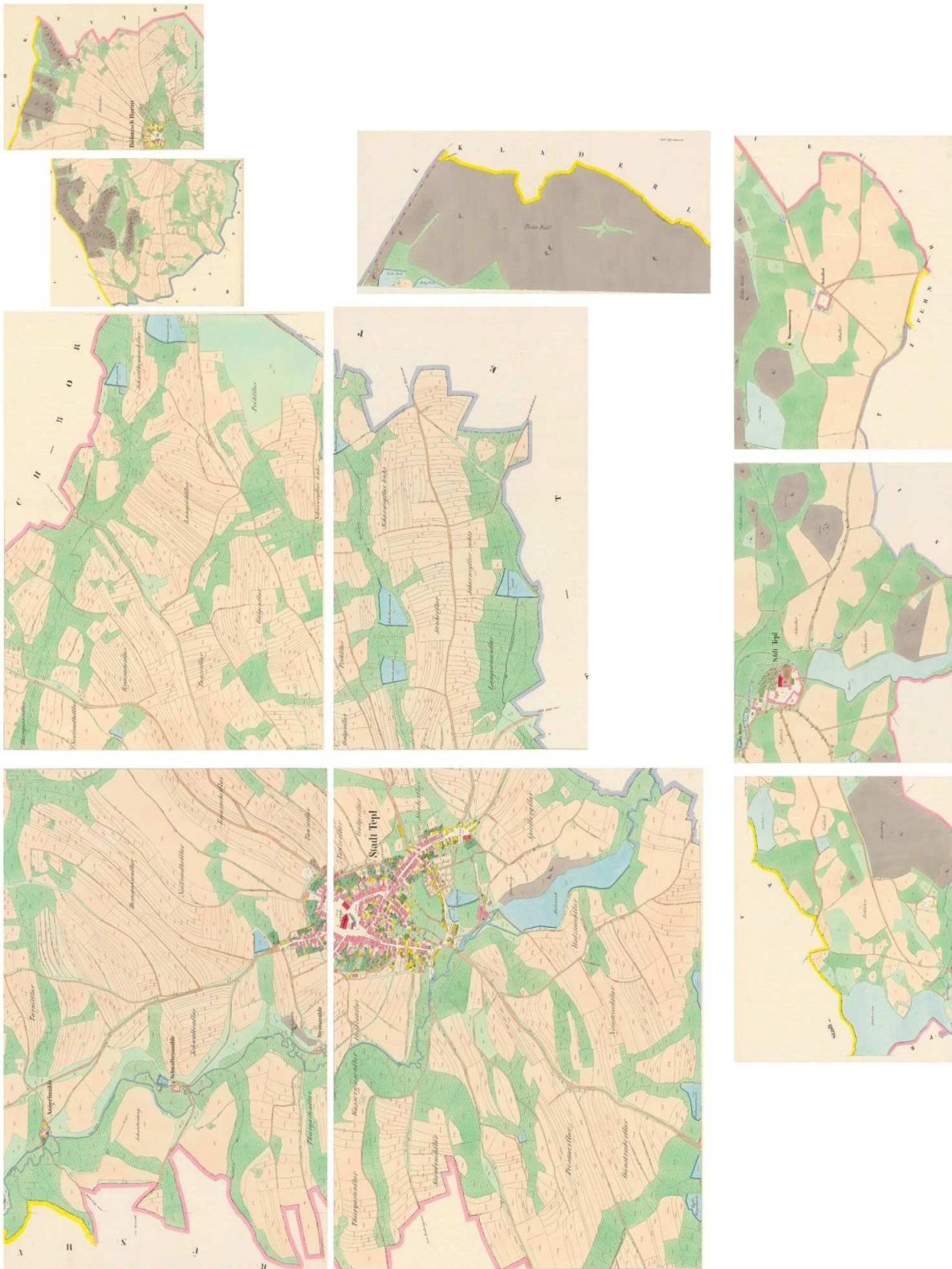
Obr. 13 Mapa II. vojenského mapování z let 1836-1852

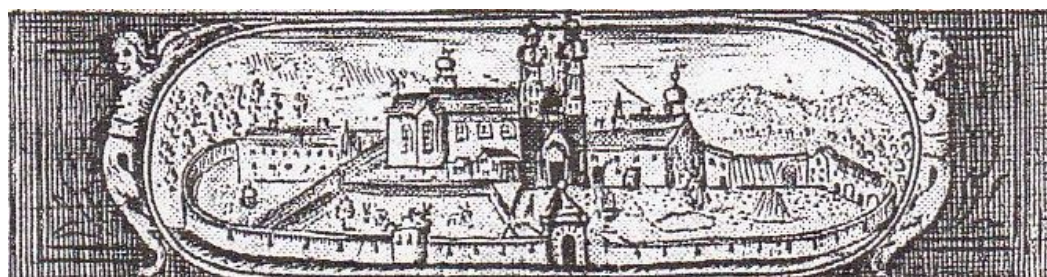
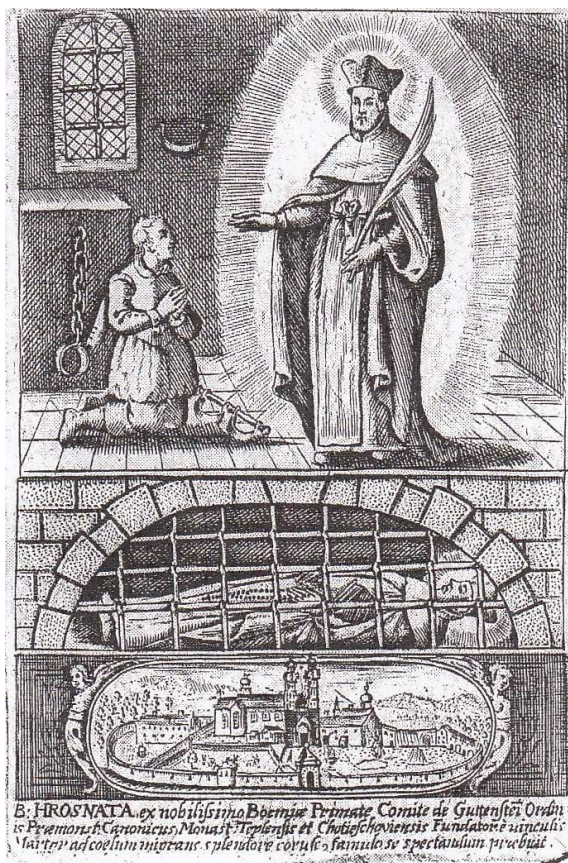
Obr. 14 Mapa III. vojenského mapování z let 1877-1880

Obr. 15 Mapy Stabilního katastru z let 1826-1843

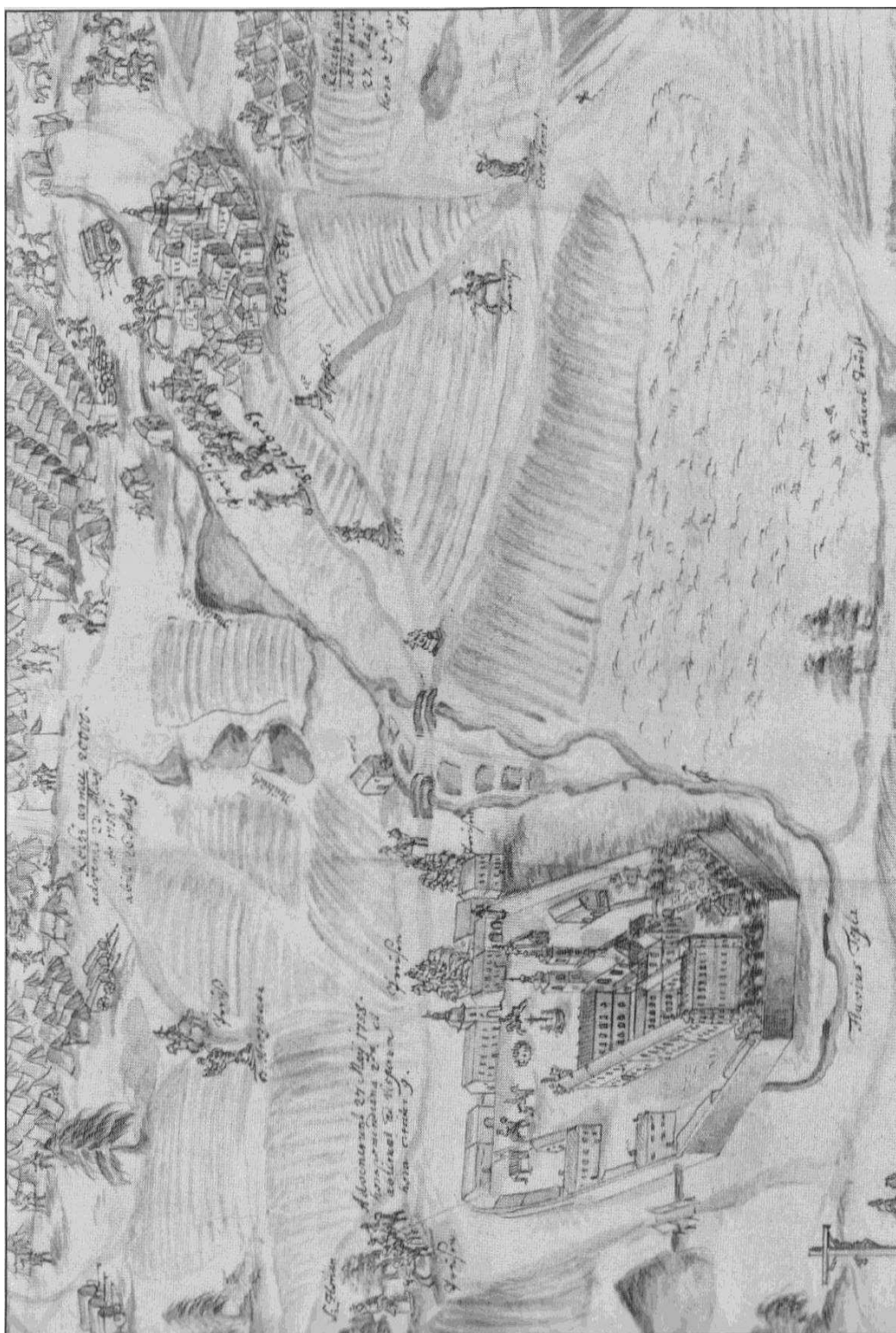

Obr. 16 zobrazení kláštera před rokem 1697; detail¹⁸⁰

¹⁸⁰ KUBÍN, P. – PÁTKOVÁ, H. – PETRÁČEK, T. aj. *Světcí a jejich kult ve středověku*. České Budějovice : Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze v nakl. Tomáš Halama, 2006, s.44.

Obr. 20 Teplá v obležení Prusy¹⁸²

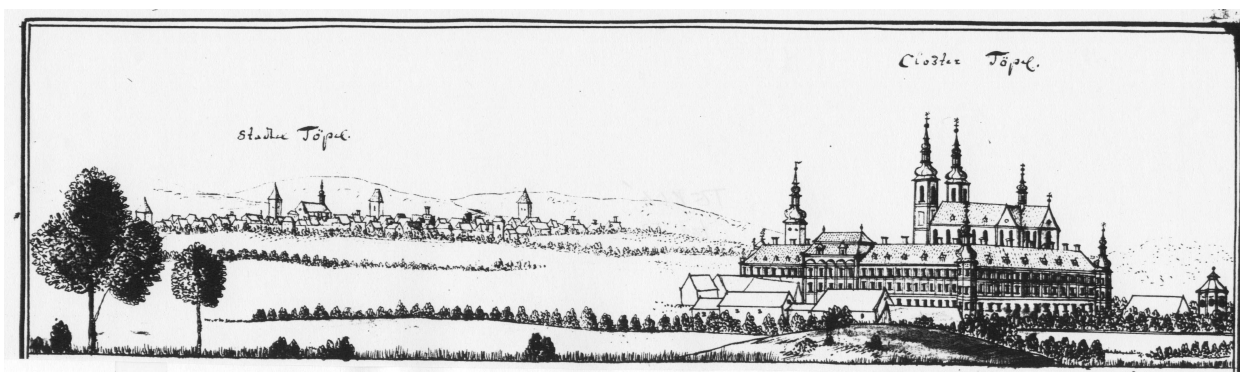

¹⁸² HLINOMAZ, M. *Klášter premonstrátů Teplá*. Státní okresní archiv: Karlovy Vary, 2003, s. 67.

Obr. 18 Veduta kláštera od jihozápadu r. 1735¹⁸³

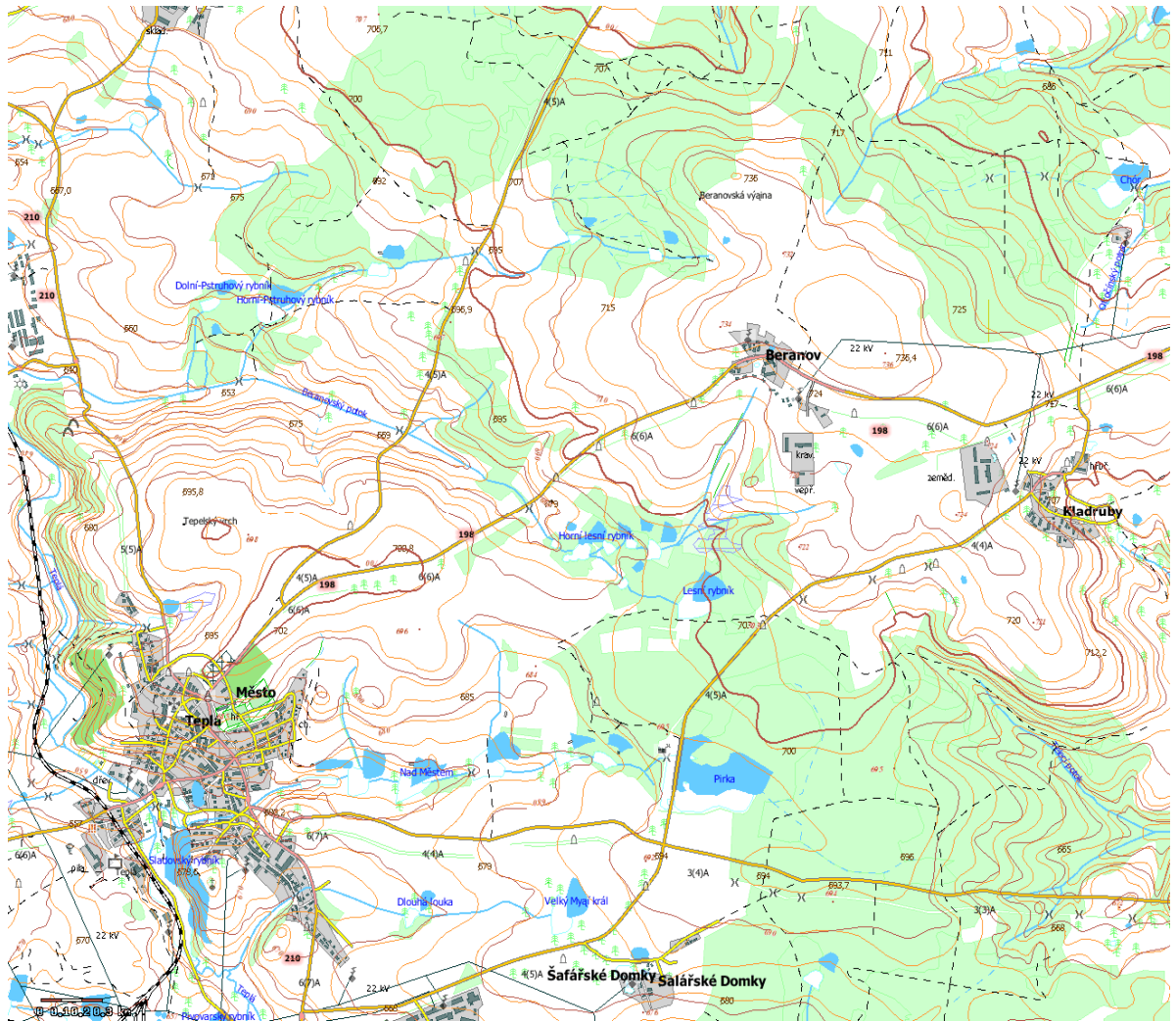
Obr. 19 Wernerova veduta z r. 1741¹⁸⁴

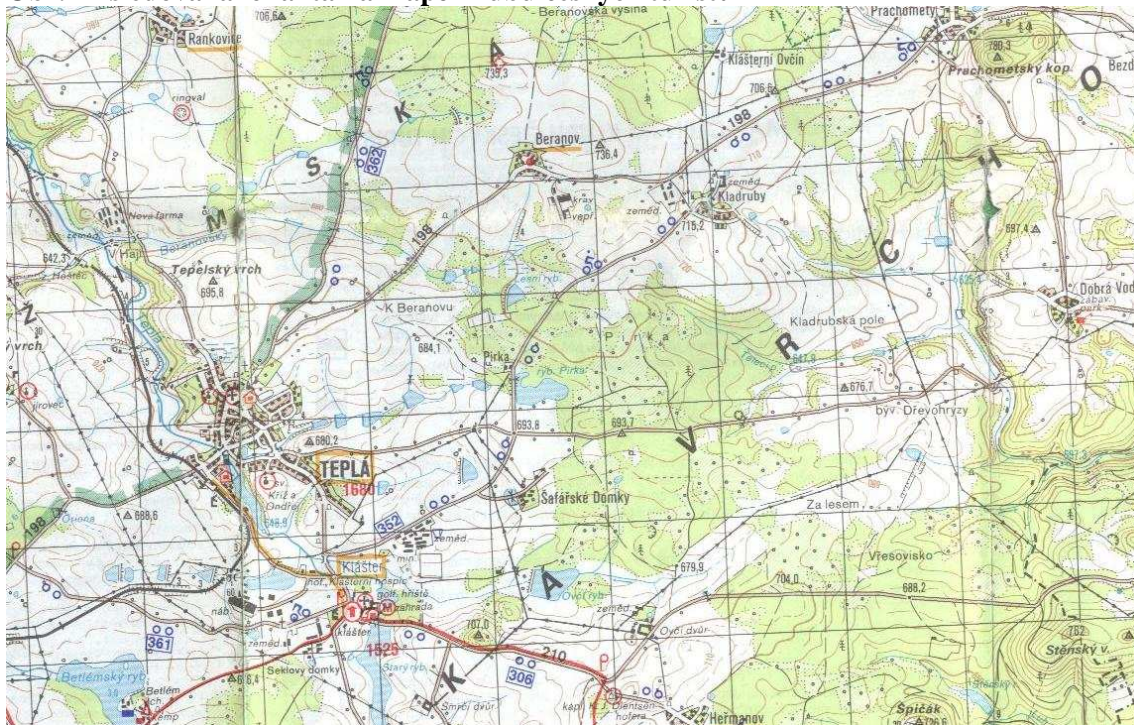
¹⁸³ Veduta tepelského kláštera od jihozápadu, 1735. Kanonie premonstrátů Teplá, kulturní mobiliář, číslo TE 54.

¹⁸⁴ KUČA, K. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Libri, 1996, s. 476.

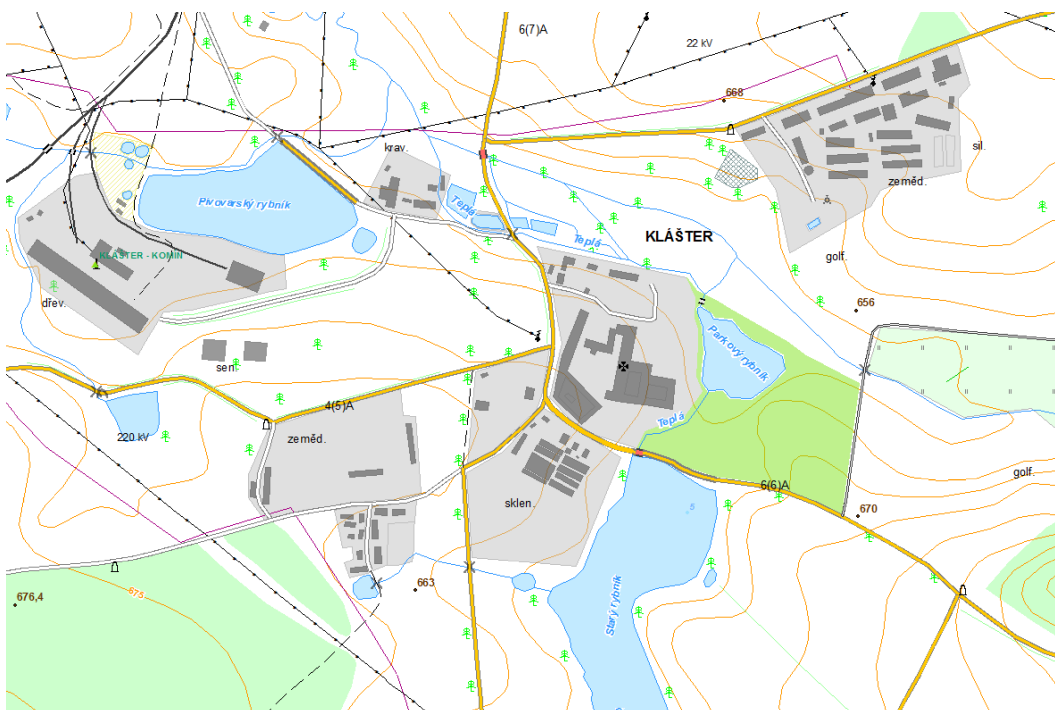
Obr. 21 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR

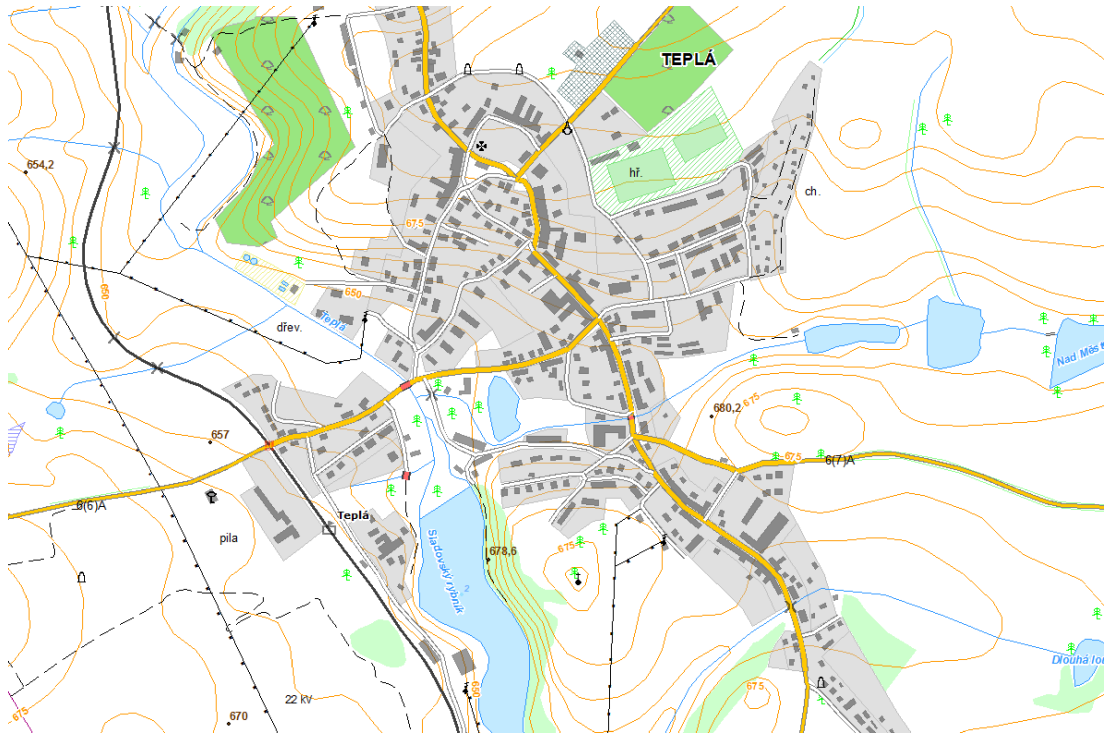
Obr. 22 sledovaná lokalita na mapě Klubu českých turistů¹⁸⁵

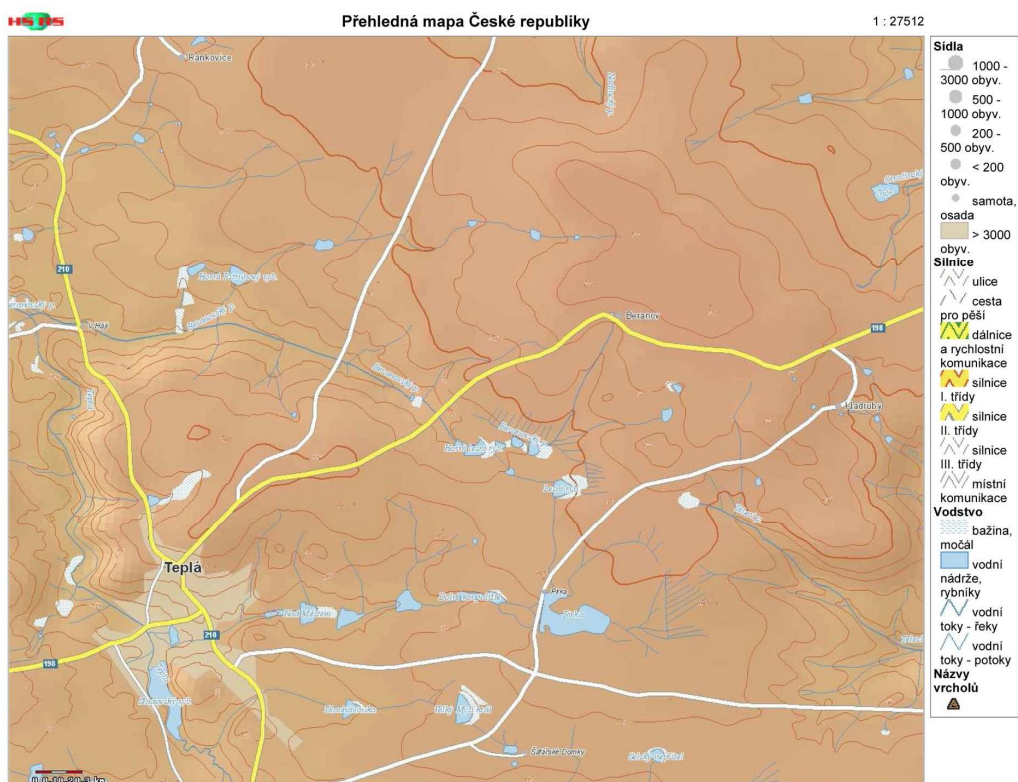
Obr. 23 detaily sídel v aplikaci Přehledná mapa ČR

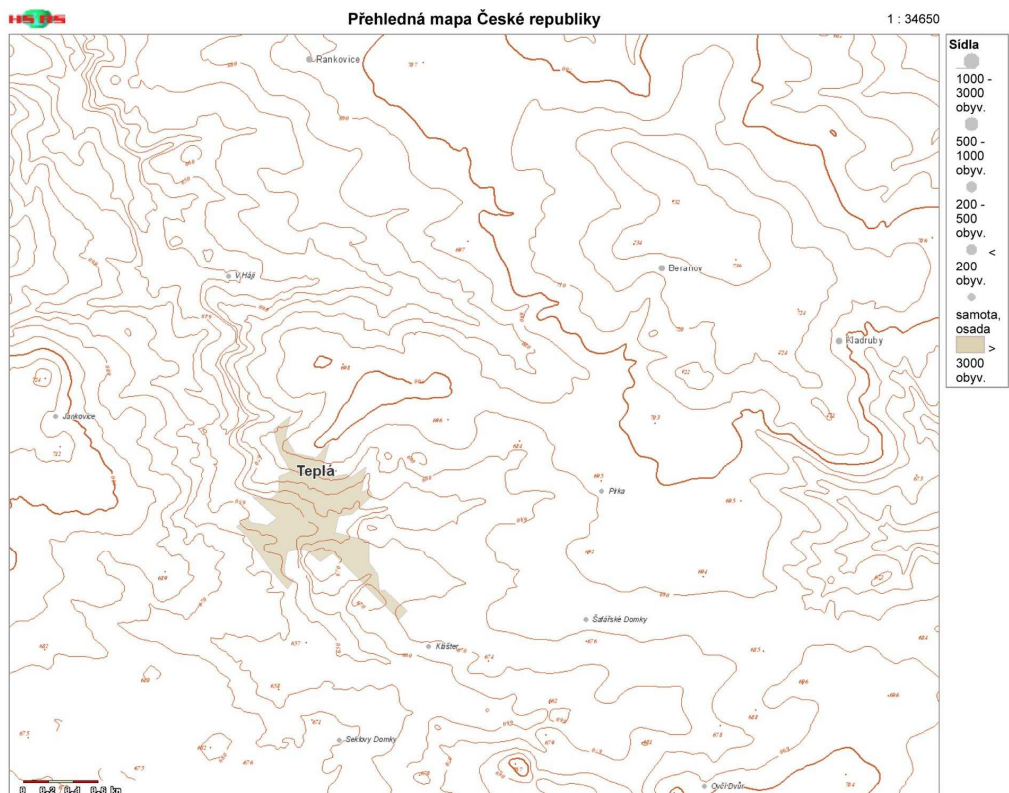
¹⁸⁵ Slavkovský les a Mariánské Lázně, turistická mapa, 1:50 000. Praha: Klub českých turistů, 1998.

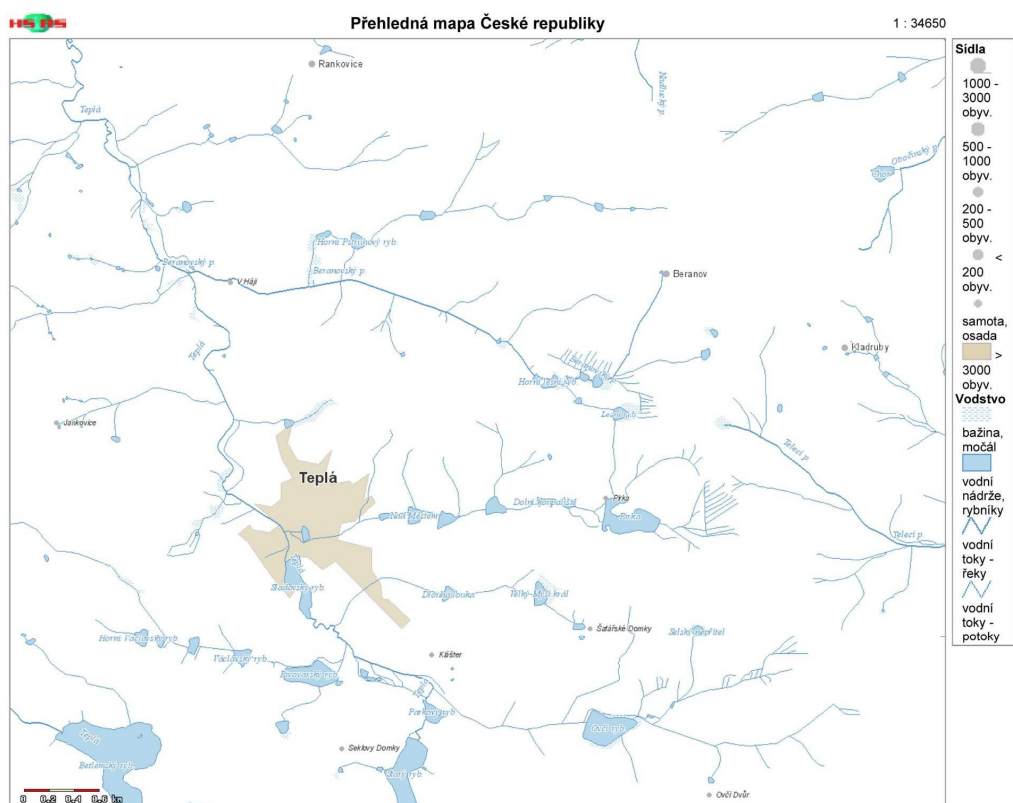
Obr. 24 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR - morfologie terénu

Obr. 25 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR – výškopis

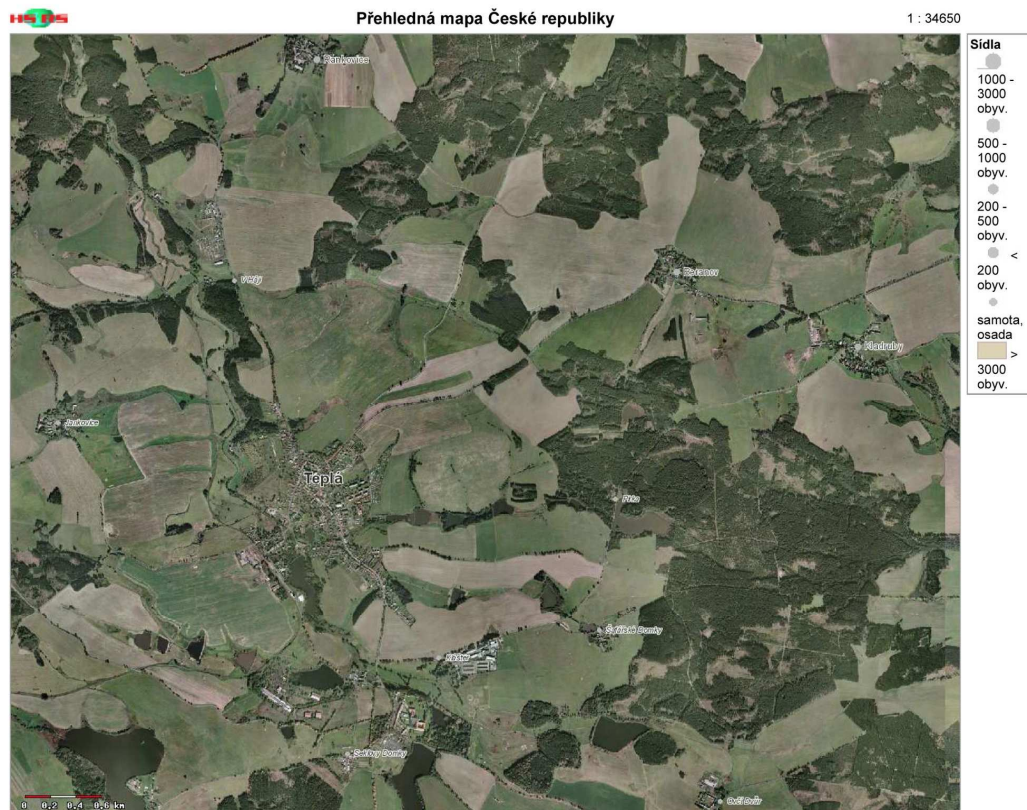
Obr. 26 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR – vodstvo

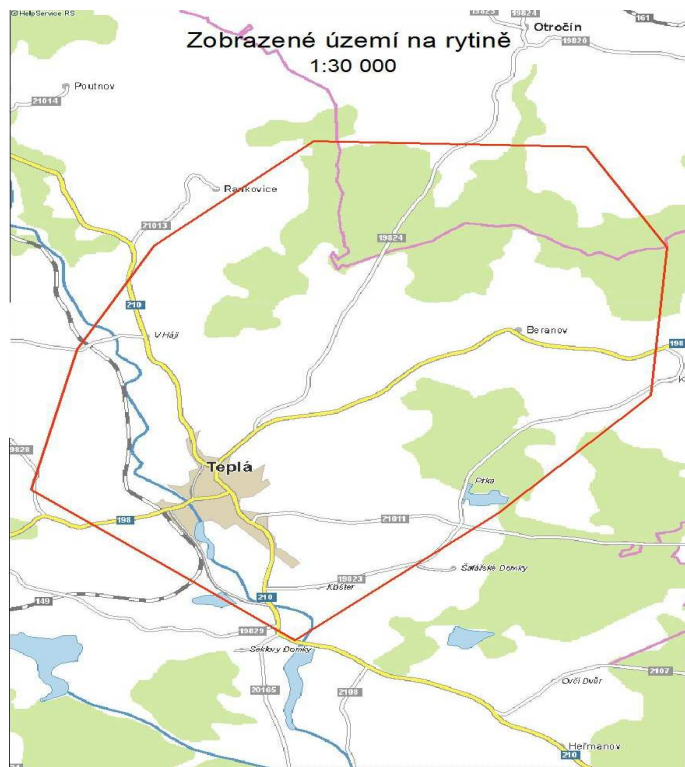
Obr. 27 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR – zalesnění

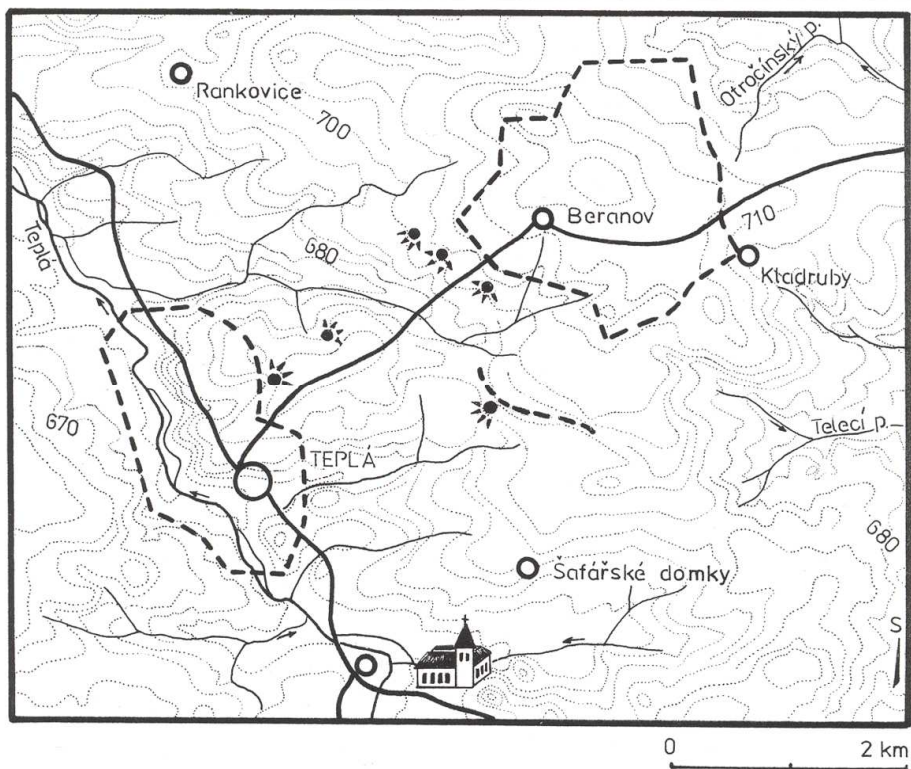
Obr. 28 sledovaná lokalita v aplikaci Přehledná mapa ČR – ortofoto 2005-2007

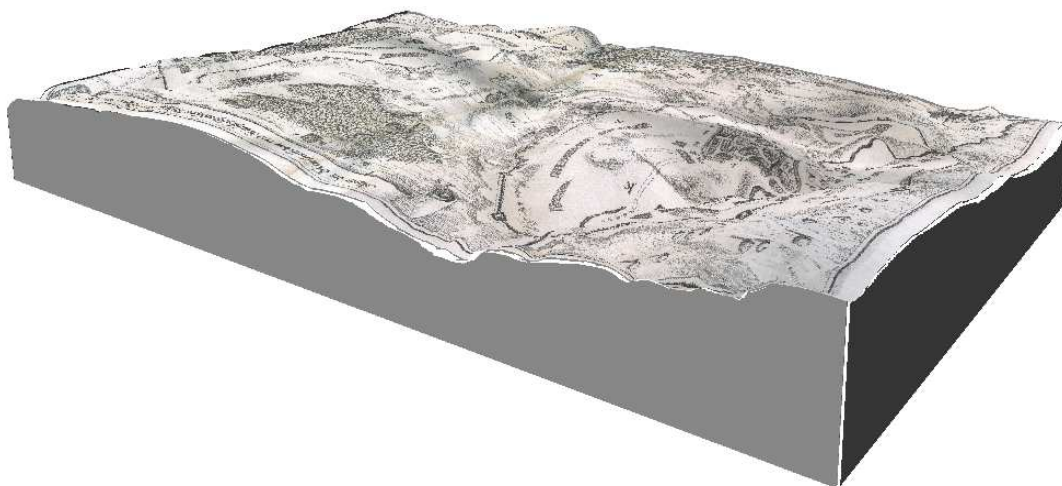
Obr. 29 zobrazené území na rytině 1:30 000, autor Fialová

Obr. 30 rozestoupení vojenských fortifikací podle výzkumu v terénu¹⁸⁶

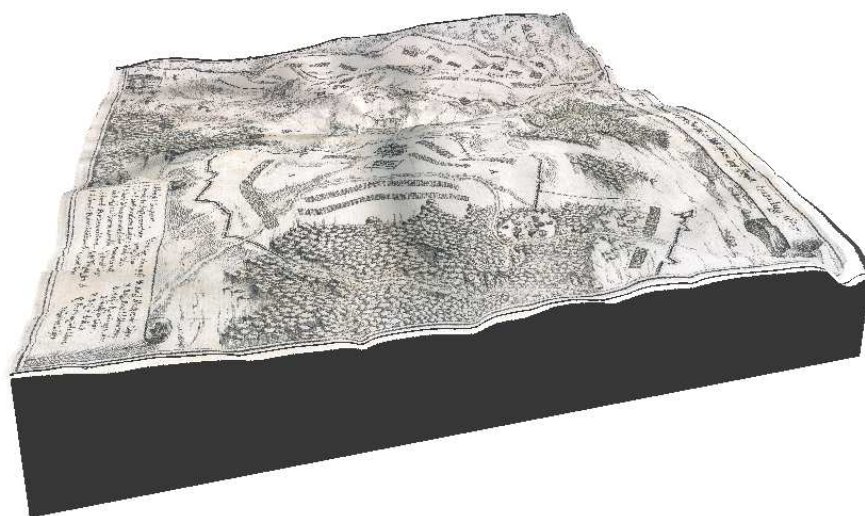

Obr. 31 pohled z pozorovacího bodu nad Teplou, autor Fialová

¹⁸⁶ MATOUŠEK, V. *Třebel, obraz krajiny s bitvou*. Praha: Academia, 2006. s. 173.

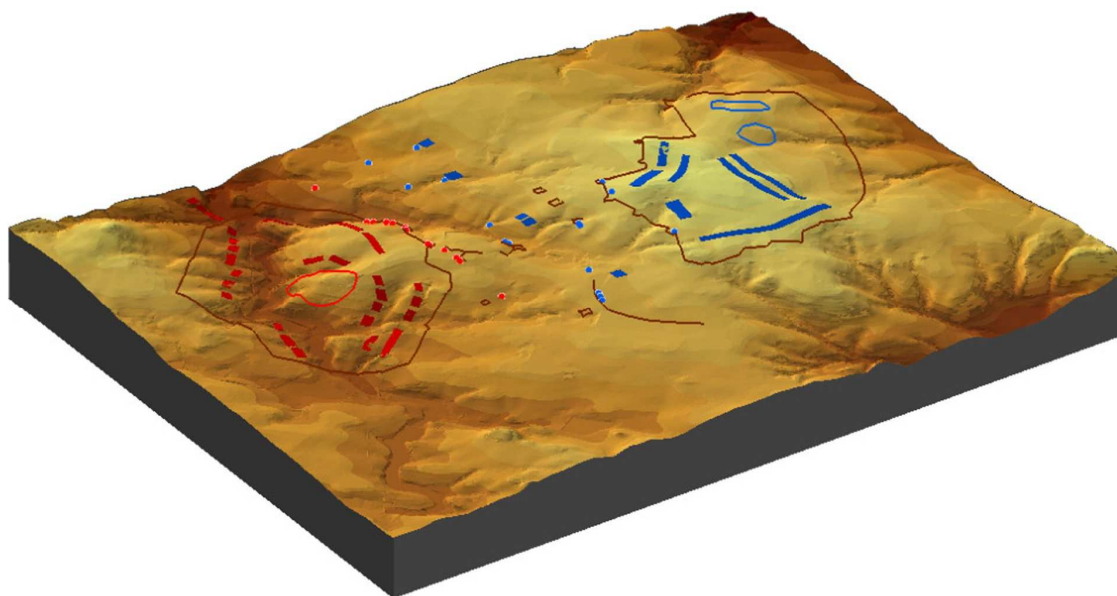
Obr. 32 pohled z pozorovacího bodu u Beranova k Teplé, autor Fialová

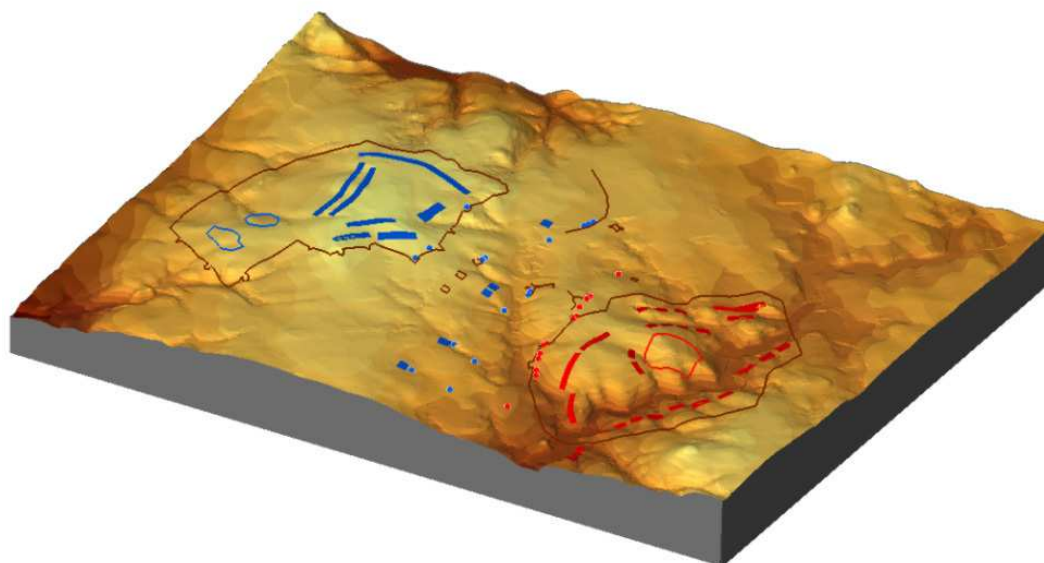
Obr. 33 pohled na rytinu, autor Fialová

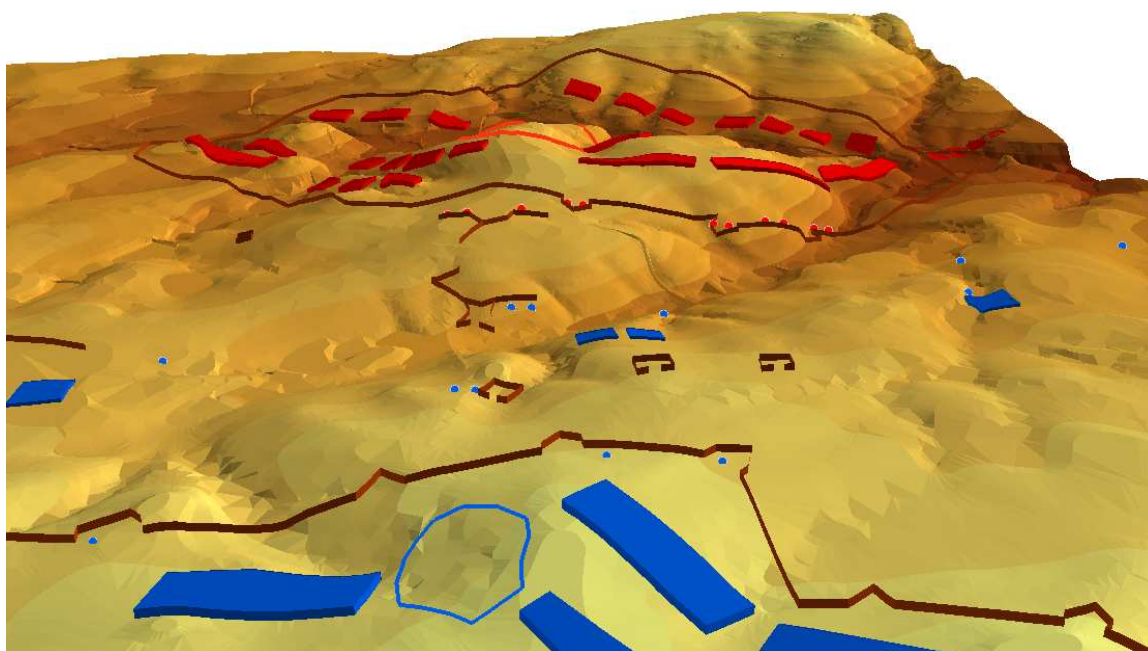
**Obr. 34 rozestoupení vojsk v terénu – pohled od kláštera (modře – švédští, červeně – císařští),
autor Fialová**

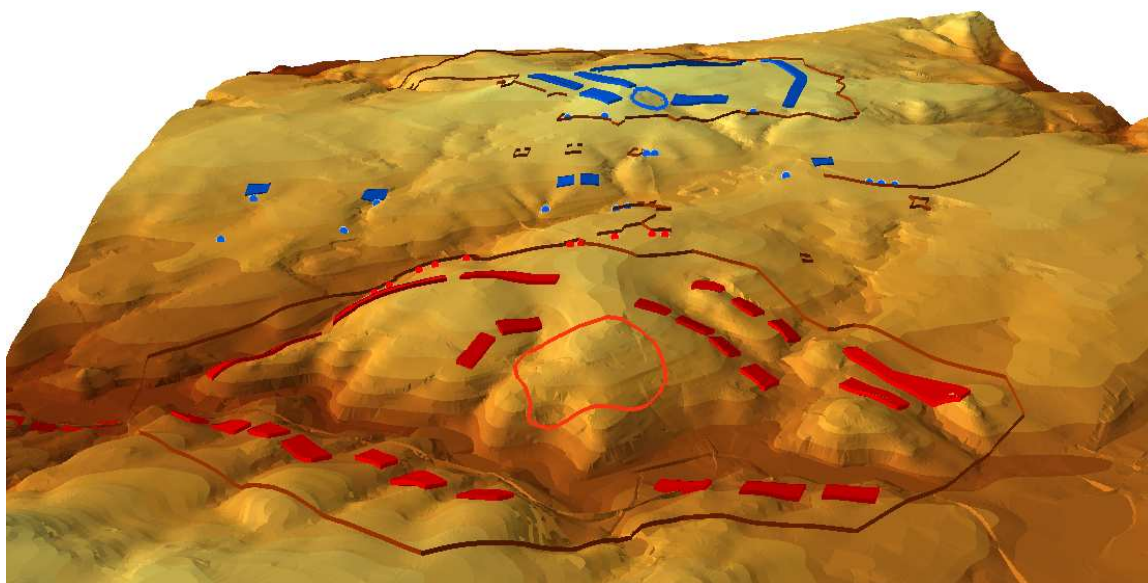
**Obr. 35 rozestoupení vojsk v terénu – pohled od Teplé (modře – švédští, červeně – císařští),
autor Fialová**

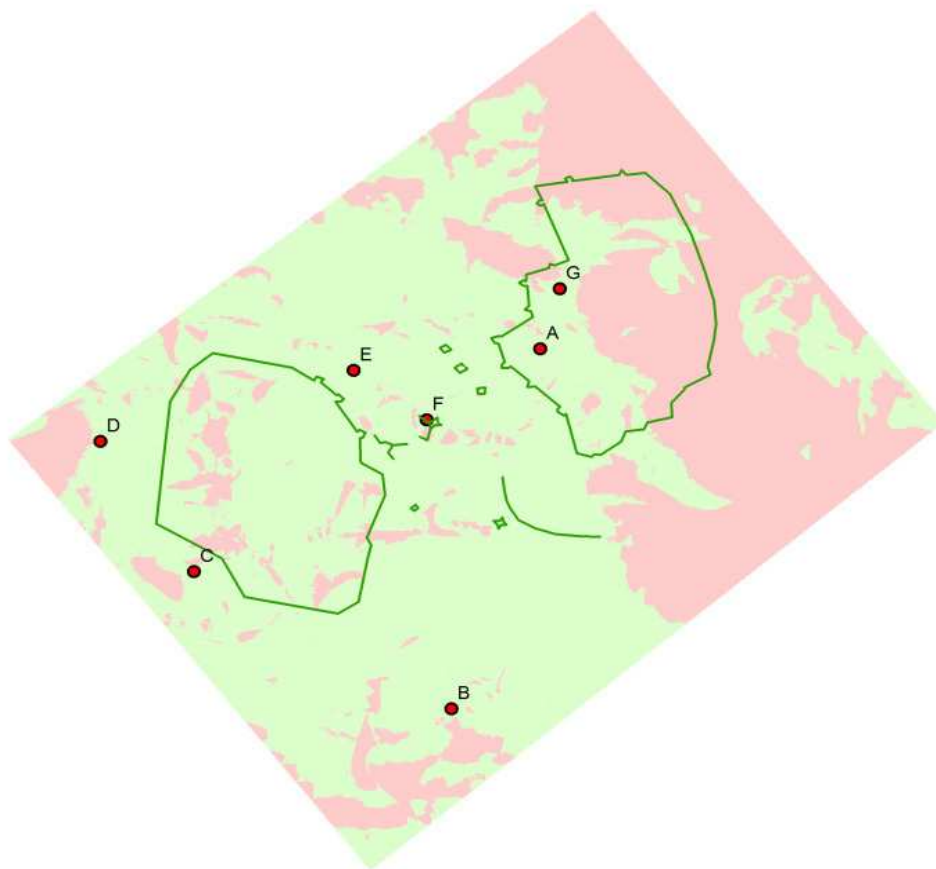
Obr. 36 rozestoupení vojsk v terénu – pohled od Beranova k Teplé (modře – švédští, červeně – císařští), autor Fialová

Obr. 37 rozestoupení vojsk v terénu – pohled od Teplé k Beranovu (modře – švédští, červeně – císařští), autor Fialová

Obr. 38 analýza možných pozorovacích bodů, autor Fialová

Obr. 39 vlastní fotografie autorky z terénu (podzim 2010)

a) Pohled na bažinaté údolí pod Beranovem
b) Pohled od Beranova na údolí směrem k Teplé
c) Pohled od Beranova do údolí
d) Pohled z Beranovské výšiny směrem k městu
e) Návés v Beranově
f) Pomník na návsi v Beranově
g) Sakrální relikv u silnice směr Beranov - Teplá